

T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI

**OSMANLI DEVLETİNDE SPOR
(OKÇULUK)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

102172

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Remzi KILIÇ

102172

HAZIRLAYAN
Ali TUNÇ

NİĞDE- 2000

T.C
NIĞDE ÜNİVERSİTESİ
(Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne)

Ali TUNÇ'a ait Osmanlılarda Okçuluk adlı çalışma, jürimiz tarafından Beden Eğitimi ve Spor Anabilim dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Akademik Ünvanı Adı Soyadı

Başkan

İmza

Akademik Ünvanı Adı Soyadı

İmza

Akademik Ünvanı Adı Soyadı

İmza

Akademik Ünvanı Adı Soyadı

İmza

Akademik Ünvanı Adı Soyadı

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ÖZET

Bu çalışmada okçuluğun tarihi gelişimi, Türklerde ve özellikle Osmanlı Devletinde okçuluk sporuna verilen önem incelenmiştir. Okçulukla ilgili teknik bilgiler, ok ve yay yapımı, ok çeşitleri, ok atma yarışmaları, yasal düzenlemeler, ok atma ile ilgili tesisler, (Ok Meydanı ve Tekkeler) tekkelerin işleyişleri ve ödül törenleri ile ilgili bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Yarışmaların dışında ok atma ile yapılan değişik gösteriler (Darp Vurma) ve sporcuların lisans (Kabza Alma) alabilmeleri için yapılan çalışmalar incelenmiştir.

SUMMARY

In this research we studied the historical evolution of the arrow shooting by Turks and especially by Ottomans, the importance of the arrow shooting in the time of the Ottoman Empire. We tried to give information on techniques of arrow shootings, production of arrows and bows, types of arrows, competitions of arrow shootings, juridical regulations, institutions for arrow shooting, (places for arrow shooting) the functions of arrow shootings, celebrations.

Besides competitions we searched also the various shows performed with arrows, the licensing of sportsmen.

İÇİNDEKİLER

1. OKÇULUK	1
2. OKÇULUK TARİHİ	1
3. OKÇULUĞUN TÜRKLERDEKİ YERİ VE ÖNEMİ.....	6
4. OSMANLI DEVLETİNDE SPOR.....	17
4.1. Osmanlı Devletinde Okçuluk.....	18
4.2.Okun Bölümleri	23
4.3.Okların Yapılışı	27
4.3.1. Kamış Okunun Yapılışı.....	28
4.3.1.1.Yekpare Boğumlu.....	29
4.3.1.2.Yekpare Boğumsuz.....	29
4.3.1.3.Çok Parçalı Mücevvef.....	29
4.3.1.4.Çok Parçalı İçi Dolu.....	30
4.3.2. Ağaç Okların Yapılışı.....	31
4.3.2.1.Saz Telli Ok	32
4.3.2.2.Kaba Telli Ok.....	32
4.3.2.3.Pelenk.....	32
4.3.2.4.Öz.....	33
4.3.2.5.Kuğaz (Koğaz).....	33
4.3.2.6.Nimten.....	33

4.3.2.7.Kalp.....	33
4.4.Okların Tamiri.....	33
4.5.Ok Çeşitleri.....	34
4.5.1. Pişrev Oku.....	35
4.5.2. Yeksüvar Oku.....	36
4.5.3. Zergerdan Oku.....	37
4.5.4. Karabatak Oku.....	37
4.5.5. Haki Oku.....	37
4.5.6. Ezmayış (Azmayış) Oku.....	38
4.5.7.Puta Oku.....	38
4.5.8.İbrişOku.....	40
4.5.9.Geç Oku.....	41
5. Ok Atma Çeşitleri.....	45
5.1. Buta Atma (Nişana Hedefe Atma).....	45
5.2. Darp Atma (Sert Metallere Atma).....	49
5.2.1. Darp Vurmanın İdman Şekli.....	50
5.2.2. Ustalığa Geçiş Sınavı.....	51
5.3. Menzil Atma (uzağa Atma).....	51
5.3.1. Menzil Atmada İdman Şekli.....	52
5.3.2. Menzil Atmak İçin İzin Almak.....	53
5.3.3. Menzil Atışlarının Kuralları.....	53
5.3.4. Yeni Menzil Açmak (Ayak Açmak).....	54
5.3.5. Taş Dikme.....	55

5.3.6. Menzil Yarışması.....	56
6. Ok Çeşitleri.....	57
6.1. Şekillerine Göre Oklar.....	57
6.2. Yapılarına Göre Oklar.....	58
6.3. Yapılan Malzemeye Göre Oklar.....	61
6.4. Temrenlerine Göre Oklar.....	62
6.5. Kullanıldıkları Yerlere Göre Oklar.....	63
6.5.1. Savaş Okları.....	63
6.5.2. Talimhane Okları.....	66
6.5.3. Kepaze Okları.....	66
6.5.4. İşaret (Çavuş) Okları.....	66
6.5.5. Menzil Okları.....	67
6.5.6. Meşk Okları.....	67
6.5.7. Buta Okları.....	67
6.5.8. Patlayıcı Fitilli (Dumdumlu) Oklar.....	68
6.5.9. Zehirli Oklar.....	68
7. Yayın Bölümleri.....	69
7.1. Yayın Yapılışı.....	70
7.2. Yayın Uzunluğu.....	71
7.3. Yay Çeşitleri.....	73
7.3.1. Savaş Yayları.....	74
7.3.2. Hedef Yayları.....	75
7.3.3. Menzil Yayları.....	75
7.4. Yay Fiyatları.....	75

7.5. Ünlü Yay Ustaları.....	76
8.Ünlü Ok Ustaları.....	77
9. Kemankeş (okçu) Padişahlar.....	79
10. Ünlü Kemankeşler.....	80
11. Ok Atmaya Başlama Ve Kabza Alma.....	83
11.1. İdman Yapma.....	84
11.2. Küçük Kabza Alma.....	85
11.3. Büyük Kabza Alma.....	85
12. Ok Meydanları Ve Talimhaneler.....	86
13. Ok Tekkeleri.....	88
13.1. Yapı – Müşahit.....	89
13.2. Görevliler.....	91
13.3. İşleyiş.....	91
13.4. Vakıf İlişkisi.....	92
13.5. Okçular Tekkesinin Özellikleri.....	93
13.6. Tekkelerde Yemek Ziyafeti.....	93
14. Atıcılıkla İlgili Kanun Ve Siciller.....	95
14.1.Atıcılar Sicili.....	95
15. Okçulukta Ödülün Belirlenmesi Ve Dağıtılması.....	96
16. Günümüzde Okçuluk.....	97
17. Sonuç.....	101
18. Değerlendirme.....	103
19. Öneriler	107
20. Kaynakça	108

ÖNSÖZ

Spor yalnız boş zamanları değerlendirme ve sağlık aracı değil, aynı zamanda topluluklarda kollektif heyecan yaratır. Duygusal hayatın kontrolünde önemli rol oynar. Bunların dışında milletlerin kültürel değerleri arasında spor da vardır. Çünkü spor sosyal bir olaydır. Türk Milletinin sosyal tarihi içinde oluşan Spor Tarihi'nin çağlar içindeki akışında yaşadıkları ortam, cihan hakimiyeti ülküsü, islam dininin etkisi, bozkır yaşam tarzı, yaşadıkları coğrafi bölge ve iklim gibi faktörler yaptıkları spor dallarında etkili olmuştur.

Bedensel ve ruhsal gelişimi temin etmek için fertlerin ve milletlerin hayatında beden terbiyesi ve spora Türkler büyük önem vermişlerdir. Osmanlı devletinde spor dalları için spor teşkilatlarının kurulması spora verdikleri önemi gösterir. Bu teşkilatlardan biriside ok meydanları ve ok tekkeleridir.

Askerlik havası içinde yetişen bozkır yaşantısındaki Türk Halkına sürekli başarılar sağlayan başlıca hususlardan biri de aynı zamanda savaş hazırlığı vasfında olan ok atma idi. Türkler için ok, yalnızca bir savaş aracı, bir spor, bir asker idmanı, bir gelenek olarak kalmamış, bazen sevgilinin niteliklerini gösteren deyimler edebiyatımıza kadar girmiş, sevgilinin kaşları yay'a ,bakışları ise ok'a benzetilmiştir.

Tüm Türk Devletlerinde Beden Eğitimi kültürü, diğer kültürlerden üstün tutulmuştur. Spor kültürü; Alpliğin, cengaverliğin, hükümranlığın ve cihan devleti olmanın ön kültürüdür. Bu kültürde ön sırayı ok atma, binicilik, güreş ve kılıç kullanma almıştır.

GİRİŞ

Türk devletleri zincirinin son halkasını Türkiye Cumhuriyeti Devleti oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devletinden bir önceki halkayı Osmanlı Devleti teşkil etmekteydi. Bu nedenle Osmanlı Devleti ile olan her türlü bağımızın yeniden gözden geçirilerek daha barışık hale gelmemiz gerekir.

Kendi kimliğini, kişiliğini, tarihini bilmeyen, kendi kültürü ile irtibatı kesilen bir toplumun, değer yargılarını koruması ve ayakta tutması zordur. Bazı kültürel değerler topluma ne kadar zorla şırınga edilmeye çalışılsa da toplum tarafından kabul görmemektedir.

Atatürk “Kendi benliğini bilmeyen milletler, başka milletlere yem olurlar” demektedir. Türk toplumunun geleceğe güvenle bakabilmesi için güçlü bir tarih ve kültür bilincine sahip olması kaçınılmazdır. Ancak o zaman kendi sorunlarımızın nerelerden kaynaklandığını keşfedebiliriz ve çözümü de daha kolay olur.

Osmanlı Devletinin kuruluşunun 700. Yılı münasebetiyle bende Osmanlı Devletinde spor konusunu seçerek hem kutlamalara katkıda bulunmak hem de atalarımızın yapmış oldukları spor dallarından okçuluk hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla bu konu seçilmiştir. Bugün Ata sporu olarak sadece Güreş bilinmektedir. Güreş sporunun yanında Türkler Okçuluk (Tir – Sehem), Binicilik, Polo (Çevgan), Cirit, Kayak (Çana), Futbol (Tepük), Seyirtme (Koşu), Avcılık, Boks (Pijula), Cop, Gökbörü ve Kılıç gibi adını buraya alamadığımız birçok sporla uğraşmışlardır.

Türk Medeniyetine ait bilgi ve belgelerin yeni kuşaklara tanıtılması, tarihimizin her Türk’ün göğsünü kabartacak kadar zengin değer taşıyan parlak sayfalarını yeni yetişen neslin anlayabileceği bir dil ile sadeleştirilerek okuyucuya ve spor kamuoyuna sunulması gerekir. Böylece atalarının başarılarını gören yeni neslin milli ruh ve iradesi gelişir ve güçlenir. Bir insanın yurdunu, milletini ve devletini sevmesi, ona bağlanması için memleketini, milletini ve tarihini iyi tanması gerekir. Bu tanıma milli duyguları taşıdığı ve beslediği nispette geçlerimizi yabancı hayranlığından kurtarır.

Tarihimizi öğrenmenin fayda ve lüzumu kadar, kendimizi tanıtmakta o denli önemlidir. Burada amacımız hakikatten uzak mübalağalı bir yaklaşımdan ziyade tarihi gerçekleri, belgeleri ile olduğu gibi ortaya koymaktır. Türk Spor tarihinde özellikle okçuluk yabancılara ve milletimize göğsümüzü gere gere gösterebileceğimiz bir konudur. Bu çalışma ile Osmanlı Devletinde Okçuluk konusunu işlemeye çalıştım. Denizde bir damla misali faydalı olabilirim kendimi bu hususta mutlu sayacağım.

1. OKÇULUK

— Ucu sivri çubukların, yaylar yardımı ile cansız hedeflere atılması esasına dayanan spor dalıdır.¹

— Ok; kamış veya ağaçtan yapılmış (66-70 cm) uzunluğunda ve 4-5 Dirhem (12,8-16 gr) ağırlığında bir çubuk olup, yay ile uzağa atılarak düşmanı ve hayvanı yaralamak için, spor olarak da, uzağa atmak, sert ağaçlara saplamak ve bir nişanı vurmak amacı ile kullanılır.²

— Yay: Okun hızla ileriye gitmesini sağlayan bir araçtır. İki bölümden oluşur. Birisi, ağaç ve boynuzdan yapılmış olan gövde kısmı, diğeri de (ip, sinir, deri ve ibrişim vb.) gibi çeşitli nesnelere yapılan giriş bölümüdür.³

2. OKÇULUK TARİHİ

Ok, yay ile atılan ucu sivri ince çubuktur. İnsanlık tarihinin en eski ve en uzun süre kullanılan silahıdır. XVI. Yüzyıldan itibaren ateşli silahların icadı ile savaş silahı olarak değeri düşmüş ama günümüze kadar av ve spor silahı olarak kullanılmıştır.

XVI. Yüzyıl 'a kadar ok ve yay dünyanın her yerinde erkeklerin elinden düşmezdi. Hemen hemen tarihi milletlerin, kavim ve ırkların hepsi okçuları ile övünmüş ve tanınmışlardı.⁴

Basit el baltalarından sonra ok ve yayla ilgili ilk buluntular geç paleolitik çağda (M.Ö. 35000 – 10 000) yeni bir gelişme olarak görmekteyiz. Çakmak taşından yapılmış en erken ok uçları Doğu İspanya'da bulunmuştur. Solutreon döneme (M.Ö. 17000 – 15000) aittirler. Magdelenion döneminde (M.Ö. 15000 – 8300) ve onu izleyen Mesolitik çağda (M.Ö. 8300 – 2500) ise yontulup cilalanmış

¹ Morpa Spor Ansiklopedisi – Morpa Kültür Yayınları İstanbul 1997 s.103

² Kahraman Atıf, Osmanlıda Spor Kültür Bak. Yay. Ankara1995 s.375

³ Kahraman, a.g.e. s.361

⁴ Yeni Türk Ansiklopedisi – Ötüken Yayınevi İstanbul 1985 c.VII, s.2721 – 2722

çakmaktaşıdan ok uçlarının kültür gelişmelerini tespiti imkan verecek bollukta bütün eski dünyaya yayıldığı görülmektedir.⁵

Ülkemizde yapılan kazılarda M.Ö.VI. Yüzyılda ait ok uçlarının bulunduğu, Sümerler ve Etiler zamanına ait taş kabartma iki resimde hedefe ok atıldığına dair figürler vardır. Türkistan da Altay dağlarında yaylar ve mezarlarda ok uçları bulunmuştur.⁶

Okçuluk bir avlanma, savaş ve spor dalı olarak Türklerde köklü bir tarihe sahiptir. Dolayısıyla yayla at üstünde eğitimi, ferdi veya toplu kullanım şekilleri geliştirilmiştir.⁷

Ok ve Yay Türk icadıdır. Bu nedenle tarihteki tüm milletler gibi Türklerde okçuluğa çok büyük önem vermişlerdir.

Türklerde okçuluk , tarihle başlar. Ok ve yayda tarih sahnesine Türk oğlunun elinde girmiştir. “Ergenekon” ve “Oğuz” destanlarında nice ok ve yayın adı ve bahsi geçer. ⁸ Ünlü Türk Hakanı Oğuz Han’ın Gün,Ay ve Yıldız adlı üç büyük oğluna “Bozok”; Gök, Dağ ve Deniz adlı üç oğluna da “Üçok” demesi Türklerin oka verdikleri önemi yansıtmaktadır.⁹ Bozoklar ve Üçoklar Büyük Oğuzların, Türklerin ataları kabul edilir.

Hatta Oğuz adının Ok+(U)z olduğunu (Z çokluk eki) yani “Oklar” manasına geldiği ileri sürülmüştür. Ok deyimini burada boy – kabile manasına gelmektedir.¹⁰

Ok ve yayın Türklerde kutsal bir niteliği vardır.Ok ve yay üzerine edilen yeminlerin özel bir önem taşıdığı bilinmektedir.Hatta ölüm cezalarında yay kirışı ile boğulma, bu cezaya çarptırılan kişi için bir onur ifadesi taşırdı.¹¹

⁵ Yücel Ünsal. **Türk Okçuluğu** Atatürk Kültür Bakanlığı merkezi Yayınları Ankara, 1998, S.9

⁶Güven Özbay “**Türklerde Spor Kültürü**” A.K.D. ve T.Y.K. Yayınları Ankara.1992 s: 18

⁷Arabacı Cancr.**Osmanlıda Spor Sempozyumu** Bildirisi “Osmanlıda Spor Kuruluşları-Vakıf İlişkisi.” Konya1999. s 155

⁸ Özbek, İbrahim **Osmanlıda Spor Sempozyumu” Çağlar Boyunca Türklerde Spor ve Osmanlı devletinde Yakın Mücadele Sporları**”, Konya, 1999, s.75

⁹ Atabeyoğlu. Cem **Okçuluk Tarihi**. Türk Spor Vakfı Yayınları 5/6 Ankara, 1988 s.3

¹⁰ Yıldız. Doğan **Türk Spor Tarihi**. Ser Yayıncılık İstanbul. s: 72

¹¹ *Yeni Türk Ansiklopedisi* a.g.e. c. VII, Cilt S.2722

Ok Motifi “Dede Korkut” da da kullanılır. Burada bir Türk’ün Alp yani kahraman sayıla bilmesi için uçan kuşu okla düşürebilmesinin şart olduğu yazılıdır. Türklerin eski Lügat’ında “Miras Hissesi” anlamına da gelmektedir . Türk : Hayatını Babasından Tevarüs ettiği okuyla kazandığı için “Miras Hissesi” denmiştir.¹²

Çin tarihçilerinden Si-Ki, İslam tarihçilerinden Cahiz, Türklerin Çin, İskender ve İslam Ordularına karşı yaptıkları savaflara dayanarak ok atışlarındaki hünerlerini, düşmanın bir okuna karşın on ok attıklarını, cepheden olduğu gibi bu hünerlerini geriye de rahatlıkla uyguladıklarını anlatmaktadır¹³

4000 Yıl önce Türk boylarında ok atmak ve yarışmak önemli bir olaydı. Her yıl yapılan ve üç gün süren şölenlerde, bir atlas mendil içine küçük bir hedef çizilir ve 25 adımdan yarış yapılırdı. Bu yarışlarda erkek, kadın ve kızlar katılır, birinci olanlar bir hafta süre ile o obaya erkekler başbuğ, kadınlar ise ece ilan edilirdi.¹⁴

Göktürklerde ok “tabi”lik ve esareti, yay ise “metbu”luk ve üstünlüğü gösterirdi. Yani Göktürklerin oka verdiği önemi ve değeri görebiliyoruz.¹⁵ Çin kaynakları Osmanlıların Çavuş oku dedikleri ıslıklı oku Göktürk Hakanı Mete (Motun) Yabgu tarafından icat edildiğini yazmaktadır.¹⁶

Türklerde okçuluk binicilikle birlikte beden kültürü anlayışının öncüsü olmuştur. Okçuluk sadece bir savaş uğraşı değil, zevkli bir idman ve yarışma biçimine getirilmiştir. Böylece düzenlenen her türlü törenlerde en büyük yarışmaların sembolü ok ve okçuluk olmuştur.

Türklerin mermi gibi giden oklarıyla kalın hedefleri sabun kalıbı gibi delmeleri, okları şaşkınlık verecek kadar uzağa atmaları savaşta başarılarını ortaya koyar. Doğu Roma İmp. Romanüs’ün yüz bin kişilik büyük ordusuna karşılık kırk

¹² Aydın Hilmi “Türk Yay ve Okları” Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi sayı 09-165 İstanbul 2000 s.38

¹³ Güven a.g.e. s. 20

¹⁴ Atabeyoğlu. A.g.e. s.4

¹⁵ Yücel. a.g.e. s: 12

¹⁶ Yeni Türk Ansiklopedisi a.g.e. s: 2722

bin askeri ile kahramanca savaşan Türk komutanı Alparslan okçularına güvenerek Malazgirt ovasındaki görkemli zaferi kazanmıştır.¹⁷

Osmanlılarda okçuluk, Türklerdeki okçuluk anlayış ve uygulamasının bir uzantısıdır. Ancak Osmanlı Türklerinde okçuluk daha büyük önem kazanmış, amaç ve uygulayışa yenilik ve genişlik kazandırmıştır.¹⁸

Anadolu'ya Türkler gelirken Çevgan oyununu da (Polo) getirmişler, Çevgan oyunundan sonra bir hedef tespit edilir, okçuluk yarışmaları yapılırdı. Hedefi çok güzel vuranlar ödüllendirilirdi.¹⁹

Osmanlılarda okçuluk, ok ve yay yapımı ile ilgili örgütlenme çok geniş boyutlar kazandırmıştır. Yay gereken kol kuvvetine eş değer olarak ok ve yay yapımında edinilen teknik düzeyde başarıda büyük etken olmuştur.²⁰

Osmanlılarda her an savaşa gitmeye hazır bulunmak zorunda olan yeni oluşturulmuş Yeni-Çeri askeri, sipahi ve diğer sınıfların eğitimi için geniş alanlara ve barınacak kışlalara ihtiyaç vardı. İşte bu amaçla yeniçerilere ok atmasını öğretmek için talim haneler, sipahilerin binicilik eğitimi ve yarışma yapabilmeleri için koşu yeri ve atıcıların menzil atışları içinde atıcılar alanını yaptılar. Bu kuruluşların masraflarını karşılamak içinde gelir kaynakları vakfetmiş

1325 senesinde Orhan bey Bursa'yı alır almaz ilk işi Bursa'da şimdiki Balıklı Köy ve Atıcılar meydanı arasındaki sahayı "yarış yeri , koşu yeri " olmak üzere ayırıp vakfetmiştir.²¹ Anadolu'da İnsanlar tatil günlerinde (barış zamanı) zamanın çoğunu spor yarışmalarında geçirmeye başladı. Trabzon, Antep, Urfa, Diyarbakır gibi büyük kentlerdeki alanlarda güreş ve ok atma müsabakaları yapılırdı. Devletin ileri gelenleri bey ve paşa olsun, asker ve halk olsun, vazgeçemedikleri bir alışkanlık vardı ki; ok ve yay kullanma alışkanlığı idi.

¹⁷ Yıldız Doğan **Türk Spor Tarihi** Sayfa: 74

¹⁸ Yıldız. A.g.e. sayfa: 151

¹⁹ İşcan. "Fehmi Türklerde Spor" M.E.G.S.B. Yayınları Ankara.1998s.: 82

²⁰ Yıldız a.g.e.s: 151

²¹ Kahraman a.g.e. s: 237

17.Yüzyılın taşrasında yay ve okçuluğun yapımı sanat haline gelmiştir.Ok ve yay nasıl birbirinden ayrılmayan bir bütünse, ok atıcılığı da; Osmanlı'dan ayrılmayan bir alışkanlık haline gelmiştir.²²

Anadolu ve Rumeli'deki ok meydanlarına "Kabak meydanı" denilirdi.Ok meydanları başka sportif amaçlarla da kullanılırdı. Orhan Bey'in Bursa'da yaptırdığı Atıcılar meydanından başlayarak Osmanlı şehirlerinde yapılmış 30 kadar ok meydanı tesbit edilmiştir.

Hıdırellez de(6 Mayıs) başlayan talimler 6 ay süre ile her Pazartesi ve Perşembe günleri yapılarak devam ederdi. Okçular abdestli olarak yarışa girer " Ya Hak " diyerek atışlarını yaparlardı. " Kemankeş " sayıla bilmek için oku 400 zira (Arşın) (yaklaşık olarak 260-270 m) dan uzağa atmak gerekiyordu.Ünlü atıcılar için şairler medhiyeler yazar, rekor kıranlar için hatıra taşları dikilirdi.²³

Osmanlı şehzadelerinden vücut yapısı spora elverişli olanlar, bilhassa ata binmek, ok atmak, cirit oynamak ve kılıç kullanmak gibi sporlarla eğitilerek büyütülürdü.Bu sporları yapabilmek ve eğitimini vermek için Tekkeler kurmuşlardır.Bu Tekkelerden birisi de; Okçular Tekkesi (Okçuluk Kulübü)'dir.²⁴

Destanlarda Türk oklarının kayın ağacından yapıldığı ifade edilir. Osmanlılar ise çam ve gürgen ağaçları kullanmıştır. Ucuna kuş veya horoz tüyleri balık tutkalı ile yapıştırılırdı. Yülek, Yelek veya yele denilen bu tüyle okun dengesi sağlanırdı.²⁵

Dinimizde de ok ve okçuluğun da ayrı bir önem taşıması nedeni ile Kemankeşlik toplum arasında büyük ilgi görmüştür.Hz. Muhammed'in ok ve okçuluk ile ilgili pek çok hadis-i şerifi vardır. Bu hadis-i şeriflerin başında "Evinizdeki kölelere bile ok atmayı öğretiniz." demiştir.²⁶

İslam tarihinde ok ve yayla ilgili şöyle bir rivayete rastlanır. İmam Suyutiye göre "Kavs-i Arabi " adı ile anılan oku, İbrahim Hamdullah icat etmiştir. Sonra

²² İşcan, a.g.e. s: 84

²³ Yeni Türk Ansiklopedisi, a.g.e. s: 2723

²⁴ Ketan Mustafa, "Türkiye'de Spor" Ay yıldız Matbaası Ankara.1974 s: 30

²⁵ Yeni Türk Ansiklopedisi a.g.e. s: 2723

²⁶ Yıldız a.g.e. s: 153

çocukları İsmail ile İshak'a ayrı ayrı oklar verip bunları nasıl kullanacaklarını öğretmiştir. Ok ve yay böyle doğmuştur. Diğer islam bilginleri ise ilk yayı gerip oku atan kişinin Hz. Adem olduğunu savunurlar.

Ünlü islam bilgini Abdurrahmanı Taberi şöyle yazar.” ...Yayın başı, Ademoğlunun sağrısı gibidir. Ademoğlu sağrısı üzerine bükülürse ölür arkası üzre yıkılırsa kırılır. Ok da öyledir.”İslamiyet ok ve yay böylesine büyük önem vermiştir.²⁷

3. OKÇULUĞUN TÜRKLERDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Tarihi belgelerin konuşmaya başladığı günden beri Türklerin Ok'u kullandıkları bilinmektedir. Ok atma Türklerde önce hayati bir zorunluluk olarak başlamış sonra da en önemli savaş ve idman aracı olarak gelişmiştir.²⁸

— Eski kaynaklarda, bazı doğulu toplumlar okçu kavimler diye anılırlar. Batı ve Yakındoğu Hıristiyan tarihçileri Hunları, Avarları, Moğolları, Türkleri ve Tatarları da zaman zaman böyle anarlar.²⁹

— İlk çağlarda Türklerin kültür bakımından çok ileri de olduklarını Çin'e de bu kültürün kuzey kavimlerinden yani Türklerden geldiğini profesör W. Eberhard “Çin Tarihi” adlı eserinde açıkça ifade etmektedir.³⁰W. Eberhard “Çin kaynaklarına göre Türkler ve komşularında spor” adlı eserinde “Türklerin okçuluğu spor olarak talim etmiş oldukları bilinir. Ne yazık ki Çin yazılı eserlerinde bu hususta yalnız bir belgeye rastlıyoruz. Tu-kiyu'lar (Türkler) ile Çinliler arasında bir defa yay çekme (okçuluk) müsabakasından bahsedilir.” Her halde böyle müsabakalar pek nadir olmayacaklardır.³¹ (Bir kere yapılmış değildir)” demektedir.

— Ata binmek ok atmak, Türklerin tabi meşgalelerinden idi. At yarışları, cirit, gülle atma, güreş, avcılık vb. uğraşlar mücadele azmini keskinleştirirdi.

²⁷ Atabeyoğlu a.g.e. s.6

²⁸ Alpman, Cemal “**Beden Eğitimi ve Çağlar Boyu Gelişimi**”, M.E.B.Basımevi, İstanbul 1972 s.33

²⁹ Yücel a.g.e. s.1

³⁰ W. Eberhard, “**Çin Tarihi**”, T.T.K. , Ankara 1947 s: 13

³¹ Karaküçük Suat, “**Ülkü Seçilmiş Spor Makaleleri**”, 72. Baskı, TDFO, Ankara-1993 s: 126

Kadınların iştirak ettikleri çeşitli oyunlar Hunlardan beri Türkler arasında oynanmakta olup, Göktürkler çağında Çine de yayılmıştı.³²

— Eski Türklerde okçuluk ve avcılık faaliyetleri çok önemli idi. Buldukları yer ve yaşadıkları doğal şartların zorluğuna alışmak ve çocuklarını da ona göre yetiştirmek gerektiğinden, kız ve erkek çocuklarını ok atma, avlanma ve ata binme eğitimine tabi tutarlardı. Çocuklar çobanlık yaparken küçük yay ve oklarla kuş ve Sıçan avlamasını öğrenirler, yaşları ilerledikçe yay ve okları da ona göre geliştirirlerdi.³³

— Hz. Adem'den sonra ilk defa ok yapıp atanın İsfendiyar isimli bir Türk olduğu İbrahim Hakkı Konyalı tarafından Yedigün dergisinde yazılmıştır.³⁴

— Ergenekon ve Oğuz destanlarına göre ok ve yay dünyaya Türkler tarafından tanıtılmış ve yayılmıştır.³⁵

— Mesudi: Oğuzların Türklerin en savaşçı eli olduğunu söylüyor. Oğuzların avadanlıkları mükemmeldi. Bu silahlar arasında diğer Türk kavimlerinde olduğu gibi ok başta geliyordu ki bunu Türklerin milli silahı olarak vasıflandırmak yanlış sayılmaz” demektedir.³⁶

— Hunlar ve Türkler avladıkları hayvanların et, kemik, deri ve boynuzlarından yararlanıyorlardı.³⁷ Boynuzlarından yay yaparlardı. Bu cümleden Türklerin yaylarının çok sert ve dayanıklı olan boynuzlardan yaptıklarını anlıyoruz.

— Deguines, Hunların, Türklerin, Moğolların ve Tatarların Tarihi umumisi kitabında “Hun imparatoru Mete'nin (M.Ö. 209-174) bir nevi ses çıkaran, ıslık çalan, tınlayan ok icat ettiğini, bunları önce kuşlara attırarak talim ettiriyor daha

³² İ. Kafesoğlu, “**Türk Milli Kültürü**”, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993 s:51

³³ Tayga Yunus “**Türk Spor Tarihine Genel Bakış**” M.E.G. ve S.B. Yayını, Ankara,1990,s:20

³⁴ Kahraman, a.g.e. s: 240

³⁵ Y.Akif Afyon-Ali Tunç, **Beden Eğitimi ve Spor Tarihi** Damla Yayıncılık Konya 1997 s. 59

³⁶ Sümer, Faruk “**Oğuzlar**”, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yayını İstanbul 1992 s: 62

³⁷ Tayga, a.g.e. s. 21

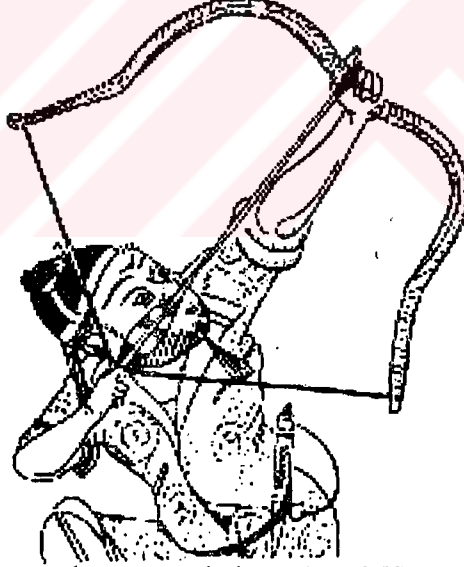
sonra da atlara attırarak isabet ettiremeyenlere ölüm cezası veriyordu” demektedir.³⁸

— Bu adların (Boz ok, üç ok) Batı Göktürk devletinin dayandığı on boyun adı olan On oklardan kalma hatıralar oldukları şüphesizdir.³⁹

— Türklerde eskiden ok ve yay avlanma ve savaş aracı olduğu gibi bir işaret ve semboldü. Mesela Oğuzlar 24 boya ayrılmıştı. 12si Bozoklar, 12si de Üçoklar diye anılırdı. Her boyda oymaklara ayrılmıştı. Bozokları teşkil eden boyun genel umumi alameti (sembolü) yay, Üçoklarınki ise ok idi. Ayrıca her boyun kendisine mahsus damgası vardı.⁴⁰

— Kayı boyunun Üçoklar kolunun, Yüreğir boyunun damgası ok ve yay işaretidir.⁴¹

— Kayının manası, muhkem, kuvvet, kudret sahibi demektir. Ongunu sembolü Şahin denilen kuş olup damgası $\downarrow\psi\downarrow$ şeklinde iki ok ile bir yaylı oktur. Bunların şekilleri taklit edilerek Osmanlı sikkelerinde $\psi\downarrow$ şekillerinde görülüyor.⁴²

Resim 1 Yaya Okçu, Uygur duvar resmi, (850-1250),Koço.

³⁸ Tayga, a.g.e. s. 21

³⁹ Sümer, a.g.e. s: 33

⁴⁰ Yılmaz Öztuna, “Türkiye Tarihi”, Hayat Yayınları, cilt: 2, Ankara-1988 s: 14

⁴¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlı Tarihi”, T.T.K. yayınları, cilt:1, Ankara-1988 s: 94

⁴² Uzunçarşılı a.g.e. s:96

— Göktürk alfabesinde ok ile yay birer harf şeklindedir. ⁴³

— Macar Türkologlarından G. Nemeth, Oğuz sözcüğünün ok ve Z'nin birleşmesinden oluştuğunu savunur. Oğuz adının ok + (u) Z olduğunu (z çokluk eki) yani "oklar" manasına geldiğini ileri sürmüştür. ⁴⁴

— Oğuz demek oklar aşireti ya da ok erleri demektir. ⁴⁵

— Yine ok ve yay Avar Türklerinin bayrağında yer almıştır. ⁴⁶

— Büyük Selçuklu devletinin Bayrağı mavi zemin üzerinde yay geren kartal motifi vardır. Yay ve ok hakimiyet işareti idi. Bunlar devleti ve istiklali gösteren bir işaret olarak telakki edilmiştir. Türkler arasında ok tabiyet ve davet işareti idi. Hakan tabiyetinde bulunanlara ok gönderirdi. Yay ise oku attığı, gönderdiği için üstünlük alameti sayılmıştır. ⁴⁷

— Selçuklu hanedanının boyu olan Kınıkların damgası oktu. Şamanlar omuzlarında kutsallık sembolü olarak 9 ok taşırlardı. Oğuz düğünlerinde güveyinin arkadaşları onun yüzüğüne ok atarak eğlenirdi. Güveyi ise gerdeğe gireceği yeri ok atarak belirlemek zorunda idi. Zifaf çadırı okun düştüğü yere kurulurdu. Osmanlı'nın ilk yerleşme bölgesi olan Domaniç ve Söğüt'te de bu adet devam ediyordu.

Selçuklularda ok ve yay hem adaleti hem de hakimiyeti (hükümdarlığı) temsil eden bir semboldü. Tuğrul Beyden itibaren Selçuklu hükümdarları iç ve dış yazışmalarında ok ve yay işaretini kullanmışlardır. Selçuklu tahtının yanında bir okluk (sadak) ve yay bulunmakta idi. ⁴⁸

— Alman bilginlerinden Dr. H. Ritter de şöyle diyor: "Türklerin sipahilikte gösterdikleri maharet çok parlak ise de muharebe oyunlarının başka bir sahasında daha parlak muvaffakiyetler kazanmışlardır ki, o sahada dünyanın bütün milletleri

⁴³ Yeni Türk Ansiklopedisi, s: 2722

⁴⁴ İşcan, a.g.e. s: 35

⁴⁵ Atabeyoğlu, a.g.e. s. 3

⁴⁶ Atabeyoğlu, a.g.e. s:3

⁴⁷ Yazıcı Nuri, "Milli Tarih Şuuru ve Büyük Türk Devleti", Ocak Yayınları, Ankara 1984 s:81

⁴⁸ Yeni Türk Ansiklopedisi a.g.e s.2722

onlardan çok geri kalmışlar ve onların kırdıkları rekorlara uzaktan bile yetişememişlerdir. Bu da ok atmadır.”⁴⁹

— Ok ve yayın Türklerde kutsal bir niteliği vardır. Ok ve yay üzerine içilen andlar ayrı bir önem taşır.⁵⁰ İnsanlar kutsal saydıkları önem verdikleri varlıklar üzerine yemin ederler. Bugün insanlar Allah’a (cc) yemin ederlerken, yada Osmanlı Devletinde III. Mehmet 1569 Eğri fethinde bindikleri at, kuşandıkları kılıç üzerine⁵¹ yemin ederlerken günümüzde emniyet mensuplarımız silah üzerine yemin etmektedir. Eskiden Türklerinde yay ve ok üzerine yemin ettikleri görülmüştür.⁵²

—Eski Türklerde kutsal bir tören niteliği taşıyan evlenmelerde okun sportif amaçla kullanıldığı görülmektedir. Bu törenlerde gençler okla uzağa ve hedefe atma türünde becerilerini gösterirler. Damat da törenin sonunda ulusundan aldığı kutsal yayı gerer ve bütün gücünü kullanarak, okunu gelinle buluşacağı ilk yeri tespit edecek olan noktaya, fakat mümkün olduğu kadar gözden uzak bir yere düşürmeye çalışırdı.

At üzerinde ok atma Türkler arasında çok yaygın bir faaliyettir. Bu konuda İ.Ö. 100 yıllarına ait Tibet bölgesinde kayalara işlenmiş freskler bulunmuştur.⁵³

— Türklerin her şöleninde ve eğlencesinde yer alan ok atma ve yay germe yarışmalarını duran ve hareketli hedeflere at üzerinde dururken ve giderken yaptıkları görülmektedir.⁵⁴

— Türkler tarihin bütün milletlerince, oku hayret edilecek derecede uzun bir mesafeye kadar atmak, hedefe isabet ettirmek ve bu işi fevkalade bir maharetle atmalarıyla tanınmışlardır. Türklerin bu maharetlerini Çin, Arap, Fars, Ermeni, Gürcü ve Avrupalı yazarlar belirtmektedirler. Çinli tarihçiler Hun atlılarının dört

⁴⁹ Kahraman a.g.e s.238

⁵⁰ Alpman, a.g.e. s. 33

⁵¹ Peçevi İbrahim, “Tarihi Peçevi”, cilt:2, İstanbul h.1283 s:19

⁵² Alpman, a.g.e. s. 33

⁵³ Alpman, a.g.e. s. 33

⁵⁴ Afyon –Tunç a.g.e s.59

nala giderken, arkaya ok atarak takipçilerinin birçoğunu yerlere serdiklerini yazmaktadırlar.⁵⁵

— Eski Türklerde seremonik ok atışları yapıldığı, bunun bir gelenek haline geldiği, Han zamanı Çin kaynaklarından anlaşılmaktadır. İlbaharda açık havada yapılan ve dini anlam taşıyan bu sporla erkekler kendilerini ispatlarlar. Hedefi köşeli olup hayvanların derilerinden teşekkül ederdi. Böylece de ok atıcısının hedefi vuruş başarısı kolayca anlaşılabilirdi. Ok atışının uzaklığı tilki adımı ile ölçülürdü. Sonbaharda astrolojik olaylara bağlı olarak üçüncü baharda kutlanan ateş bayramından hemen sonra da avcılığın başladığı ve gene aynı devrede ölülerini anma törenleri yapıldığı bahar festivalinin bahar avcılığı şeklinde katıldığı, kayın ağacına ok atıldığı belirtilmektedir.⁵⁶

— Yarış amacı ile ok atmada Türkler elliser metre aralıkla yere dikilmiş olan hedef levhalarına doğru dört nala koşan atların üzerinden doğrulup oklarının ilkini cepheden ikincisini yandan, üçüncüsünü de hedefi geçtikten sonra geriye dönerek atmak sureti ile isabet ettirmeye çalışırlardı. Oku bir savaş aracı olarak geliştiren Türkler onu çağdaşlarından çok ayrı bir taktik ile de kullanmışlardır. Savaşların kızıştığı ve kritik bir hal aldığı sıralarda Türkler düşmanlarını atlatmak için savaş alanını terk eder gibi atlarıyla yüz geri edip kaçmaya başlarlar. Bu arada dörtnala koşan atlarının üzerinde doğrulup geriye doğru attıkları oklarla kendilerini kovalayan düşmanlarını şaşkına döndürürler. Onların Türkleri kaçırdıklarını sanarak kovalamaktan vazgeçtikleri bir anda bütün hızlarıyla tekrar geriye dönen Türkler düşmanlarını bozguna uğratırlardı.⁵⁷

— Türk ordusu sağlamlığı, kudreti ve silahlarının (oklarının) üstünlüğü dolayısıyla yabancılar tarafından ilk taklit edilen Bozkır müessesesi olmuştur. İlk taklit eden devlet de Çinliler olmuştur.

— Ortadoğu ve Batı da ise yay-ok kullanan süvari birlikleri teşkil etmek ile silah ve muharebe teçhizatını Bozkır sistemine uydurmak teşebbüslerini adım adım izlemek mümkündür. Kütle savaşına dayalı ağır teçhizatlı, yanaşık nizamlı

⁵⁵ Güven a.g.e s.19

⁵⁶ Tayga a.g.e s.21

⁵⁷ Alpman, a.g.e. s. 33

kuvvetlere hafif silahlı okçu süvariler ilave etmek şeklinde beliren bu teşebbüs “Turanlı” ücretli askerlerin orduya alınması ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştı ki yeni sistem Roma ordularının ıslahında örnek kabul edilmiştir. Romalılarda Bozkır tipi süvari birliğinin kuruluşu Sezar zamanına rastlar. 5.y yılda hafif teçhizatlı okçu birliklerinin kurulduğu görülür.⁵⁸

— Göktürkler savaşlarda atıldığı zaman ıslık gibi ses çıkaran okları atarlardı. Bu okların sesleri, darbeleri kadar düşman üzerinde büyük bir tesir yapar, onların maneviyatını bozarak şaşkınlıklarına sebebiyet verirdi. Sesli okları Tantu Mete'nin bulduğu söylenmektedir. Yine “Tatar oku” denilen zemberekli ve çarklı okların isminden anlaşılacağı üzere, Türkler tarafından icad edildiği anlaşılmaktadır.⁵⁹ Yine bir Türkün “Alp”* olabilmesi için 9 şartı vardı. Bunlardan birisi de ok ve kılıç kullanmayı bilmesi gerekirdi.⁶⁰ Av zamanı ok ile kaplan vuracak olursa kaplanın kuyruğunu bileğinde taşımaya ve tek atışta uçan bir kuşu vuracak olursa da başına “Sorguç”* takmaya hak kazanırdı.⁶¹

— Türklerde ok ve yay yapımı çok önemli bir sanattır. Her ok atıcısının kol boyuna göre ok, kuvvetine göre ise yay yapılırdı.⁶² Destanlarda okun kayın ağacından yapıldığı söyleniyor.⁶³

— Eski Türklerde ok hakan tarafından kendisine bağlı sultanlara, aşiret beylerine ve emirlere askeri ile savaşa katılması için çağrı aracı olarak gönderilirdi. Çünkü yay oku attığı için üstünlüğü, hakimiyeti yani hakanlığı, ok da yay tarafından yönlendirildiği için hakana bağlı olmayı ifade eder.⁶⁴

⁵⁸ Kafesoğlu a.g.e. s:51

⁵⁹ Güven, a.g.e. s. 19

* Alp: Yiğitliğin üzerinde bir sembol, mertebe, çocukluktan gençliğe geçildiğinde beceri gösterenlere verilen unvan.

⁶⁰ Fişek Kurtkan, “Türkiye Spor Tarihi”, Gerçek yayınevi, İstanbul 1985 s 29,

* Sorguç: Belirli bir beceri gösterenlerin başlarına takılan başlık.

⁶¹ Afyon-Tunç, a.g.e. s: 56-57

⁶² Afyon-Tunç, a.g.e. s. 59

⁶³ Faruk Sümer, a.g.e. s:293

⁶⁴ Turan Osman, “Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi”, İstanbul 1969 s. 308-310-313,

— Türk gençlerinin atıcılığın ve biniciliğın ilmini kendi öz dilleri ile yazılmış kitaplardan öğrenebilmesi için ilk Türkçe spor kitapları Selçuklu Türkleri zamanında yazıldı. Bu tür kitapların başında 1208 yılında Haçlı savaşlarında şehid olan Selçuklu emiri Tûlû Bey'in yazdırdığı “Hûlasa fi-ilmî Remy” isimli atıcılık kitabı gelmektedir. Bu kitap üç yönden bizim için çok önemlidir;

1. Çağımızdan 800 sene önce yazılmış olması

2. Özbe öz Türk olan bir Selçuklu Emiri tarafından özellikle Türkçe yazdırılması

3. Osmanlı atıcılarının pir olarak kabul edip, andıkları Sa'd bin Ebu Vakkas adının anılmamış olmasıdır. Bundan da anlaşılıyor ki Osmanlılardan önce Türk atıcıları pir olarak kimseyi tanımıyor ve böyle gelenek de o zamanlar Türkler arasında bulunmuyordu.⁶⁵

— Okçuluk konusunda elimizde çok sayıda Türkçe kitap vardır. Silahşörlük risalelerinde okçuluğa geniş yer verildiği gibi, Kavsnâme diye anılan ve yalnız okçuluktan bahseden kitapların sayısı da hayli kabarıktır.

Selçuklu emiri Tûlû Bey'in yazdırdığı (ölümü 1208) “Hûlasa fi ilmi Remy” isimli eserden sonra, Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi'nin; “Bahtiyarzade Risalesi” en eski Türkçe telif eser olarak bilinmektedir. Hacı Hasan Çelebi Fatih devrinin ünlü okçu ustası ve İstanbul ok meydanındaki ilk menzil sahibi olan Usta Bahtiyar'ın oğludur. Edrine'de doğmuş baba meleşini seçmiş ve 1505-1558 yıllarında saraya bağlı “Tirgeran Cemaati” nde çalışmıştır. II. Bayezid ve Kanuni devirlerinin iki ünlü kemankeşi Tozkoparan İskender ile Miralem Ahmed Ağanın özel okçuluğunu yapmıştır. Ordunun ok ihtiyacını karşılamak için “Orducu Esnafı” olarak Yavuz Sultan Selim'in Tebriz (1514) ve Kemah (1515) seferlerine, Ridaniye meydan muharebesine (1517), Kanuni'nin 1532'deki Avrupa seferine katılmıştır. Kendisi aynı zamanda İstanbul, Edirne, Sofya ve Üsküp okmeydanlarında rekorlar kırıp taş diktirmiş bir kemankeşti.⁶⁶

⁶⁵ Kahraman, a.g.e. s. 233-234

⁶⁶ Yücel, a.g.e. s:31

— 17. yy da yaşayan Katip Abdullah Efendi (ölüm 1691) Hasan Çelebi'den sonra Osmanlıdaki ikinci önemli okçulukla ilgili kitap yazarıdır. Kitabının adı "Kavaidür - Remi ve Tezkiretür - Rumat"dır. Ayrıca okmeydanının yönetmeliği sayılan "Atıcılar Kanunnamesi"ni kaleme almıştır. Abdullah Efendi, Yeni Valide Cami katibi idi. At sırtında okçuluk gösterileri yapmakta ve hedef okçuluğunda ustaydı. Ayrıca rekorlar kırmış, menzil taşı diktirmiş bir kemankeşti. Devrinde okçuluk ilmini en iyi bilen kişi sayılmış 1679-1691 yıllarında okmeydanı şeyhliğinin özelliklerinden ve çeşitlerinden ve ok atmanın tekniğinden söz eder. Bu konuda yazılan ilk bilimsel kitaptır. Yerli ve yabancı bütün kaynaklardan yararlandığı görülür.

Tezkiretü'r – Rumat'da ise ok meydanının kuruluşu ve sınırlarını anlatılmış, o zamana kadar atılan bütün menziller özellikleri ve ölçüleri ile verilmiş ve sonuna kendi devrindeki belli başlı kemankeşlerin kısa biyografileri eklenmiştir. Sultan IV Mehmet devrinde okçu ve yaycı esnafınca işgal edilen teşkilatı bozulan ok meydanını kurtarmak için yıllarca uğraşmış, sonunda bunu başarmış Kanunname adını verdiği bir okçuluk tüzüğü hazırlayarak bunu padişaha Meydan'ın yetkili kurulunca onaylatmıştır. Türk okçuluğunu vakitsiz bir çöküşten kurtardığı hatta canlandırdığı için, okçuluk tarihinde önemli bir yeri vardır.⁶⁷

— Kemankeş ve okçu ustası Çuhadar Ahmed'in "İrşadür'r – Rumat" adlı risalesi ok ve yay yapımından okçuluk idmanlarından ve atış usullerinden bahseder.

— Seyyid Halil Hasib Efendi'nin "Tuhfetü'l – Hasib" adlı kitabı, Katip Abdullah Efendi'nin "Tezkire'r – Rumat" adlı eserinin benzeridir. Tezkiretü'r – Rumatta ki hatalar düzeltilmiştir.

— 18. yy sonunda Şeyhu'l – Meydan Fethizade Seyyid Mustafa Efendi, Tuhfetü'l – Hasib'e zeyl yazmıştır. Bu kitapta başlıca kemankeşlerin kısa biyografilerini vermesi bakımından önemlidir.⁶⁸

⁶⁷ Yücel, a.g.e. s:32

⁶⁸ Yücel a.g.e. s:33

— 18. yy sonunda Prezrinli Kemankeş Mustafa'nın daha çok bir nasihat (öğüt) kitabı olan Kavname ile 19. Yy başında Seyyid Mehmed Vahid Paşa'nın telifi Minhacü'r – Rumat ile okçulukla ilgili iki eserdir.

— Türk Menzil okçuluğu üzerine yazılmış son önemli eser, Sultan II. Mahmud'un kahveci başısı Mustafa Kami Bey'in "Telhi-i Risailü'r Rumat"ıdır. Okçuluk siciline kayıtlı bir kemankeş olan Mustafa Kami Bey 1848 yılında Defter Emmini olup 1850'de vefat etmiştir.⁶⁹ Eserin en önemli yanı, ok ve yay yapımı ile ilgili ayrıntılı teknik bilgiler ve bu konudaki resimlerdir.

— Kütüphaneler araştırıldığında okçuluğa dair pek çok esere ve risalelere rastlanılmaktadır. Sadece Fatih Millet Kütüphanesinde okçuluğa dair en az beş adet kitap vardır.⁷⁰

— Okçuluk konusunda Cumhuriyet devrinde de bazı çalışmalar olmuştur. Bunların başında Ünsal Yücel'in 1999 yılında Atatürk Kültür Merkezi tarafından yayınlanan "Türk Okçuluğu", Atıf Kahraman'ın 1997 yılında Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanan "Osmanlıda Spor", kitapları bulunmaktadır. Ayrıca küçük de olsa, Cem Atabeyoğlu'nun 1990 yılında Türk Spor Vakfı tarafından yayınlanan "Okçuluk Tarihi" kitabı; Yunus Tayga'nın Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü tarafından 1990 yılında basılan "Türk Spor Tarihine Genel Bakış" ve Özbay Güven'in Atatürk Kültür Merkezi tarafından 1992 yılında basılan "Türklerde Spor Kültürü" kitaplarını sayabiliriz.

Her ne kadar Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde okçulukla ilgili yazılı kaynaklar bulunuyorsa da Müslüman olmadan önceki tarihimiz ve kültürümüzle ilgili yapıtlarımız hiç denecek kadar azdır. Bu döneme ait bilgilerimizin kaynağı ise genellikle yakın ilişkide bulunduğumuz Çin tarihidir.⁷¹

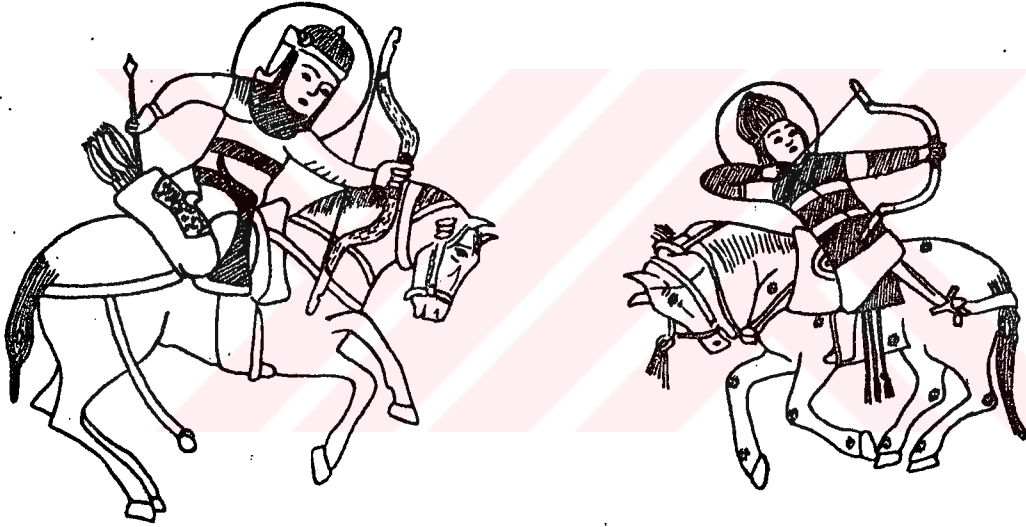
— Eski Çin kaynaklarında Türklerin ok atmadaki büyük becerilerinden uzun uzun övgüler ve bahisler vardır. Alman tarihçisi De Groot'un Çin tarihi olan

⁶⁹ Süreyya Mehmet, "Sicil-i Osmani", Cilt: 4, İstanbul 1311 (1890) s. 74

⁷⁰ Güven, a.g.e. s. 22

⁷¹ Kahraman, a.g.e. s. 233

— “Si-Ki”den yaptığı çeviride Doğu Hun Türklerinin ok atmadaki büyük ustalıkları etraflı biçimde anlatılmaktadır. Tarihçi Marcellinus da Batı Hunları ile ilgili eserinde ok ve yay’ın bu Türk boyunda nasıl kutsal bir önem ve değer taşıdığını uzun uzun izah eder. Çin tarihleri ve belgelerinin yanı sıra Hind, Moğol, İran, Bizans ve Venedik arşivlerinde birçok kayda rastlanır.⁷²

Resim 2 Selçuklu okçu süvariler, Varka ve Gülşah (13. Yüzyıl ilk yarısı), TSM Ktb. Hazine 841, v. 15a,38b.

⁷² Atabeyoğlu, a.g.e. s:3.

4. OSMANLI DEVLETİNDE SPOR

Osmanlı devletinde özellikle savaş amaçlarına uygun olarak sporcu yetiştirmek üzere yüzlerce stadyum vardı. Bu stadyumlara menzil denirdi ve devamlılıkları vakfiyeler ile sağlanırdı. Her stadyumun vakfiyeleri, şeyhleri (Başkanları), müritleri (sporcuları) vardı. Bunlar birer kulüpte (Tekke) otururlardı. Şeyhlerinin belirli aylıkları olur, müritler de aylık alır, ayrıca bedava yemek yerlerdi.

— Tekkeler branşlara göre isimlendirilmişlerdi. Mesela; Pehlivan Tekkesi (Güreş kulübü), Okçular Tekkesi (Okçuluk kulübü), Gürzcüler Tekkesi (Ağır Topuz kulübü)... Bunlar Osmanlı Türkleri tarafından açılmış spor okullarından birkaçıdır.⁷³

— Yeniçeri ocağı açıldığı zaman başlıca silahları zemberek*, kılıç ve hançer idi. Ok uzaktan atılabildiği ve etkili olduğu için eğitimine önem verilir, iyi atıcılar padişahlar tarafından ödüllendirilirdi. Hatta bu ödüller sadece oku atana verilmez, onun okunu ve yayını yapan ustalara da verilirdi. Çünkü her rekor yapan atıcının kendisine özel yaycısı ve okçusu vardı. Bu ustalar yalnız o atıcıya ok ve yay yapar, başkasına hele o atıcıya rakip olan kemankeşe (okçuya) yapmazdı.⁷⁴

— Bursa, Edirne ve İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerde ok yapımcılarına mahsus çarşılar meydana getirilmişti. İstanbul Beyazıt semtindeki çarşı “Okçularbaşı” şeklinde adını hâlâ muhafaza etmektedir.⁷⁵

Cumhuriyet Döneminde okçuluk federasyonu 1962 yılında bağımsız bir federasyon halini alırken⁷⁶, III. Sultan Ahmet tarafından 1715 yılında dördüncü defa açılan Galatasaray mektebinde öğrenciler Arapça, Farsça, Kıraat, Hüsnühat ve Musikiden başka, silah kullanmak, ok atmak, cirit bazlık gibi savaşa yarayacak

⁷³ Keten, a.g.e. s:30-31

* Zemberek: Kurularak atılan büyük ok

⁷⁴ Kahraman, a.g.e. s. 242

⁷⁵ Yeni Türk Ansiklopedisi, a.g.e. s. 2723

⁷⁶ Morpa Spor Ansiklopedisi, a.g.e. s :104

fenleri de (ilim) öğrenirlerdi.⁷⁷ Bunun dışında kuruluşu II. Sultan Murat zamanına tesadüf eden (1421) Enderun adlı mekteplerde de öğrenciler ok atmak gibi savaşlarda faydalı olacak devamlı bir çalışmaya tabi tutulurlardı.⁷⁸

4.1. OSMANLI DEVLETİNDE OKÇULUK

Osmanlı Devletinde okçuluk eski Türklerde görülen okçuluğun bir uzantısıdır. Ancak daha fazla önemi artmış, amaç ve uygulamasında daha fazla anlam kazanarak yeniden kendine has bir özellik kazanmıştır. Okçuluk ordunun etkinliğini ortaya koyan en önemli unsur olarak kabul edildiği için, ok yapımı, ok atımı ve eğitimi ön plana çıkmıştır. Günümüzde yabancı bilim adamları tarafından 50 değişik Osmanlı okunun incelenmesi sonucunda Türk oklarının kozalaklı ağaçlardan yapıldığı çok düzgün ve esnek olduğu, uç ve son kısımlarının ince, orta kısmının şişmanca olduğu, okun uzunluğunun ise oku kullanacak kişinin ve okun niteliklerine bağlı olduğu görülmüştür.⁷⁹

— Osmanlı Türkleri de yaptıkları fetihlerde ve kurdukları devletlerde oku ataları gibi ustalıkla kullanmışlardır.⁸⁰

— Orhan Gazi fethettiği Bursa’da yaptırdığı Atıcılar sahası ile bu yolda (okçuluk) ilk büyük adamı atan Osmanlı hükümdarı olmuş⁸¹, bugün bile birkaç taş mevcut olan “Atıcılar” denilen sahayı vatandaşların ok atmasına tahsis etmiştir. Daha sonra torunu Yıldırım Beyazıt da muhafazası için araziye vakfetmiştir.⁸² Yıldırım Beyazıt daha sonra Gelibolu’da yaptırdığı okmeydanı ile bunu sürdürmüştü. Fatih Sultan Mehmet ise İstanbul’u fethi sırasında donanmasını karadan yürütüp Haliç sularına indirdiği yeri ok meydanı haline getirerek, okçuluğa verdiği önemi göstermiştir.⁸³

⁷⁷ Keten, a.g.e. s. 31

⁷⁸ İsmail H. Baykal, “Enderun Mektebi Tarihi” cilt:1, İstanbul 1953 s: 78,

⁷⁹ Afyon – Tunç, a.g.e. s. 88

⁸⁰ Güven, a.g.c. s. 19

⁸¹ Nuh Özden, “Türklerde İlk Spor Kulüpleri”, Bitirme Tezi Niğde Üniv. Niğde-1999 s:17

⁸² Güven a.g.e. s 19

⁸³ Özden, a.g.e. s. 17

— Oka “Tir” ya da “Sehem” de denir.⁸⁴ Ok atmaya ise “Kemankeşlik” veya “Tirendazlık” denirdi.⁸⁵

— Ok atmak isteyenler evvela bir öğretmenin elini öperek “kepade” olunur. Gevrek kabzalı ve kolay çileli bir yayı günde on defadan iki yüz defaya kadar çekip pazularına kuvvet getirdikten sonra ot dolu torbaya ok atıp kemankeşlikte maharet kazanırlardı.

— Bu ok atıcılar usta kemankeşler huzurunda imtihan edilir, burada ustalığı tamamlayan Topkapı sarayına gönderilirdi.⁸⁶

Bütün bu bilgilerden şu sonucu çıkarabiliriz. Osmanlılar Bursa’yı aldıktan sonra devlet kuruluşlarında olduğu gibi sporda da eski gelenekleri bırakıp yeni düzenlemelerle o çağda hiçbir millette bulunmayan ok atmaya öğreten Talimhaneler açmaları ve okunu en ileriye atanların anısını yaşatmak için taş dikme geleneğini getirip bu kurumlarla ilgili kurallar ve vakıflar yapmaları Türk spor tarihinin en önemli olayıdır.⁸⁷

Çağımızda ancak tarihlerde ve kavname denilen okçulukla ilgili kitaplarda okumakla öğündüğümüz bu gerçek başarının sırrını “Kavname” yazarı Solak Mustafa Ağa şöyle açıklıyor: “Menzil atmak ya keramet ya idman demişlerdir. Merhum Tozkoparan gibi pehlivan, Bursalı Süca’dan bir yay uzununu kadar ziyade atınca, on yıl çalıştım demiş. Ona göre menzil atmak nicedir kıyas buyrula.”⁸⁸

Bu eserin yazılışından 120 sene kadar önce 1555 yılında Avusturya devletinin İstanbul’a gönderdiği büyük elçisi Ogier Ohisalin Busbecq’de Türk okçuluğunun en parlak dönemini şöyle anlatıyor:

“Yedi sekiz yaşında iken ok atmaya başlıyorlar. On-on iki sene devamlı surette talim yapıyorlar. Bunun neticesinde, kolları gayet kuvvetli oluyor. O kadar maharet kazanıyorlar ki, hedef ne kadar küçük olsa gene isabet temin ediyorlar. Kullandıkları yay genellikle bizimkinden çok sağlamdır. Hem kısa olduğu için

⁸⁴ Yıldız, a.g.c. s:166

⁸⁵ Tayga, a.g.c. s: 22

⁸⁶ Tayga, a.g.c. s:23

⁸⁷ Kahraman, a.g.c. s. 238

⁸⁸ Kahraman, a.g.c. s. 238

kullanılması kolaydır. Yaylar tek bir ağaç parçasından yapılmıştır. Birbirlerine güzelce yapıştırılmış ve tutturulmuş sırimla öküz boynuzundan yapılmıştır. Bir Türk uzun antrenmanlardan sonra en az sağlam okla kirişi kulağının arkasına kadar gerebilir. Bu türlü bir yaya alışmamış bir adam ne kadar kuvvetli olsa onu yayla köşedeki işaretli noktaya kadar germeye muvaffak olamaz. Talimlere mahsus okulda (talimhanelerde) Türklerin o kadar maharetle ok attıklarını görürsünüz ki kalkan üzerindeki beyazın etrafını bunlar çevirebilir. Beş altı ok o suretle atılır ki bunlar beyaz noktanın kenarlarına dizilir. İçine girmezler ve birbirleriyle çarpışmazlar. Umumiyetle kalkandan otuz ayak uzakta durup nişan alırlar...”

“İstanbul’un birçok sokağında ve dört yol ağzlarında bir takım atış meydanları vardır ki buralarda yalnız çocuklar ve delikanlılar değil yaşlılarda toplanıyorlar. Kalkana nezaret etmek ve ona bakmak üzere bir adam vardır. Hedefi her gün sular. Çünkü böyle yapmasa kurur ve oklar saplanmaz. Bu atış meydanlarında küt ve körleşmiş ok kullanılır. Kalkanın koruyucuları daima orada hazır bulunurlar ve okları saplandıkları yerden çıkarırlar. Bu koruyucular her ok atandan bir miktar para alır ve bununla geçinirler.⁸⁹

— Atıcılığımızın Osmanlı döneminde tarihin en yüksek düzeyine ulaştığı bütün dünyaca bilinir. Bu başarıya neden olan etkenler Türk milletinin yaşantısından, millî kültüründen ve inançlarından kaynaklanmıştır.⁹⁰ Okçuların ok atmadan evvel abdest almaları, oklarını atarken “Ya Hak” gibi mükaddes sözler söylemeleri, okçuların ok sporunu güreşçiler gibi bir meditasyon şeklinde ekolleştirdiklerini göstermektedir.⁹¹ Kuran-ı Kerim’de:

“Onlara gücünüz nispetinde kuvvet hazırlayınız”⁹² ayetinde belirtilen kuvvetin atıcılık olduğunu Hz. Muhammed bildirmiştir: “Dikkat ediniz kuvvet atmaktır, kuvvet atmaktır, kuvvet atmaktır”⁹³ demek sureti ile atıcılık üzerinde

⁸⁹ O. C. Busbecq, “**Türk Mektupları**”, Çev. Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul-1939 s:47

⁹⁰ Kahraman, a.g.e. s. 240

⁹¹ Güven, a.g.c. s. 20

⁹² Enfal Suresi 8-60, **Kur’an-ı Kerim** Diyanet İşleri Bşk. lığı yayınları Ankara 1983

⁹³ **Riyazü’s Salih’in** Tercümesi, C.2 syf. 563

fazlaca durmuştur. Öyle ki başka bir hadiste “Atıcılığı ve Kuran’ı öğreniniz”⁹⁴ diyerek atıcılık eğitimini Kuran-ı Kerim öğrenimi ile eşit tuttuğu görülmektedir. O zaman ki atma aracı ok idi. Şimdiki atma araçları, roket, top, füze gibi silahlarla yer değiştirmiştir. Yani bu silahların atışını yapmak sünnettir.⁹⁵

— Hz. Peygamber atıcılığı daha çocukken öğrenilip ölünceye kadar bırakılmaması gereken bir beceri olarak belirtmiştir. İnsan boş kaldıkça, canı sıkıldıkça, eğlenme ihtiyacı duyduğunda, vakit değerlendirme aracı olarak atıcılığı meşru kılmıştır.⁹⁶

Bu konuda peygamberimiz “Sizden biriniz gam ve sıkıntı bastığı zaman yayını kuşanıp kederini onunla dağıtmadan başka yapacak bir şeyi yoktur”⁹⁷, “Sizden biriniz oklarıyla oynamaktan, yani egzersiz yapmaktan usanmasın”⁹⁸ demiştir. Atıcılığı öğrendikten sonra bırakan ya da unutanlar için “Bizden değildir”⁹⁹ diyerek atıcılığın bırakılmamasını ve unutulmamasını istemiştir. Atıcılıkta kullanılan yay için de: “Hiçbir silah hayırda onu (yayı) geçememiştir.”¹⁰⁰ demiş, iki hedef arasını “cennet bahçelerinden bir bahçe”¹⁰¹ olarak görmüştür. Başka bir hadisinde “Okun atıldığı yer ile düştüğü yere gidip gelen kimse için her adımına Allah’ın bir iyilik vereceğini”¹⁰² müjdelemiştir. Hz. Peygamber atıcılığın çocuklara da öğretilmesi gerektiğini şu hadisten anlıyoruz “Bir babanın yazı yazmayı, yüzmeyi ve atıcılığı öğretmesi şarttır”¹⁰³ buyurmuştur.

— Atıcılığın vasıtası olan ok için peygamberimiz “Allah tek bir okla üç kişiyi cennete kor. Bunlar oku yapan, atan ve taşıyan kimselerdir”¹⁰⁴ diyerek okçuluğa ne kadar önem verdiğini göstermiştir.

⁹⁴ Mustafa Kani, “*Telhis-i Resaili’r – Rumat*” İstanbul-1847 s : 9

⁹⁵ İbrahim Canan, “*Hız. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*”, Ankara-1979 s: 254

⁹⁶ Ahmet Turan, “*İslamiyet’te Sporun Önemi ve Sağlıkla İlişkisi*” üzerine deneme (19 Mayıs Spor Akademisi) Ankara s: 7

⁹⁷ Taberani, “*Fazlu’r – Remy ve Talimihi*”, İstanbul 1919 syf. 124,

⁹⁸ Riyazüs Salihin Tercümesi, C. 2, s. 563-564

⁹⁹ Riyazüs Salihin Tercümesi, C. 2, s. 564

Sahih-i Müslim Tercümesi, C.6, İstanbul 1919 s: 124,

¹⁰⁰ Serahsi, “*Serhu’s – Siyeri’l Kebir*”, C. 1, s: 112

¹⁰¹ Mustafa Kani, “*Telhis-i Resaili’r – Rumat*”, İstanbul –1847 s: 9

¹⁰² Turan, a.g.e. s. 10

¹⁰³ Turan, a.g.e. s. 12

¹⁰⁴ Riyazüs Salihin Tercümesi, C. 2, s: 564

— Peygamberimizin okçuluk hakkında yirmiden fazla Hadis-i Şerifi bulunmaktadır. Ok ve yayın Türklerde kutsal bir niteliği vardır. Ok ve yay üzerine edilen yeminlerin özel bir önem taşıdığı bilinmektedir. Hatta yay kirişi ile boğulma bu cezaya çarptırılan için bir saygı ifadesi taşımakta idi.¹⁰⁵ Osmanlı soyundan olanların yay kirişi ile öldürülmeleri¹⁰⁶ bundandı.

— Osmanlı Devletinde ok atanlar gibi, ok ve yay yapanlar da bu işin herkes tarafından yapılan bir spor olduğu sıralarda mühim mevkiler almışlardır. İmparatorluk zamanında askeri, mülki ve ilmi devlet adamlarıyla, doktorlar, mimarlar, ressam ve diğer sanatkarlar için ok atmak en çok sevdikleri spor branşlarından biriydi.¹⁰⁷

— Hünernameden¹⁰⁸ alınmış metinlerde I. Murat'ın üç günlük spor programında şunların yer aldığı görülüyor:

1. Gün: Hedefe ok atma yarışları

2. Gün: Çevgen (Pala) oynama ve gürz atmalar

3. Gün: Cirit oyunu ve zırh giydirilmiş bir kurdu mızrakla öldürmek.¹⁰⁹
Demek ki padişahların öncelik verdikleri en önemli spor ok atıcılığı idi.

— Osmanlılar'ın atıcı kemankeş yetiştirmek için özel tekkeler, talimhaneler ve alanlar yapıp bu yerlerin başına yetenekli, bilgili ve tecrübeli öğretmenlerin atanması ve atıcılığın tekniğini içeren çeşitli kitaplar yazdırmaları, rekor kıran atıcıların adını ebedileştirmek için sicil tutup anıtlar dikmeleri ve bu spor için özel yasa çıkarmaları, sadrazamların, padişahların okmeydanına gelip diğer sporcularla yarışması... dünyada hiçbir devletin yapmadığı bir düzen kuruluşu ve spor anlayışıdır.

— Oğuz soyundan gelen Sultanlar yay ve oku hükümdarlık sembolü bilip hiçbir zaman yanlarından ayırmazlardı. Tuğrul Bey yüksek bir taht üzerinde

¹⁰⁵ Güven, a.g.e. s. 20

¹⁰⁶ Kahraman, a.g.e. s. 241

¹⁰⁷ Güven, a.g.e. s. 21

¹⁰⁸ Hünernameden: Her Osmanlı padişahının yiğitlik, ahlak ve aynı zamanda sporculuğunu anlatan eser. (Tayga a.g.e. s. 58)

¹⁰⁹ Tayga, a.g.e. s. 59

otururken arkasında kalkanlar ve mızraklar, önünde de muhteşem bir yay ve elinde oynamak itiyadında olduğu iki ok bulundururdu. Osmanlı padişahlarından kanuni Sultan Süleyman Amasya’da kışlarken huzuruna 15 Nisan 1555 günü kabul ettiği Avusturya elçisi Busbecq, Kanuni’nin alçak bir taht üzerinde oturduğunu, yanında yay ve okların bulunduğunu yazıyor.¹¹⁰ Bunların hepsi Osmanlı Devletinde okçuluğa verilen önemi gösterir. O dönemde rasgele okçuluk yapılmamış, atışlar Kanunname adı verilen bir takım spor kuralları çerçevesinde yapılmış, o dönemlerde bu sporu yapabilmek için “kabza”, bugünkü adı ile lisansa sahip olmak bunu alabilmek için 900 geze ok atmak gerekmiştir. Bu kanunnamelerin en önemlilerinden olan “Kanunname-i Rimat” II.Beyazıt zamanında hazırlanmıştır. 29 sayfadan oluşan bu kanunname dönemin ünlü kemankeşleri (okçu) tarafından yazılmış böylece ciddi ve kesin esaslara bağlanmıştır. Kanunname-i Rimatta okçuluk adabı, menzil ve puta atış usulleri ile atış müsabakalarında verilecek armağanlarla ilgili bölümler yer almıştır. Osmanlılarda oku uzağa atmaya menzil atışı¹¹¹, hedefe atmaya buda atışı, sert mahalleri delmek için atılan atışlara da darp atışı¹¹² şeklinde tanımlanmıştır. Okçu olmak isteyen öğrenciler ağır antrenmanlardan geçmişler, ancak yetiştikten sonra okçu unvanına sahip olabilmişlerdir.¹¹³ Kemankeş (okçu) sayılabilmek için yeni başlayan birinin oku 400 zira (arşın) (yaklaşık 260-270 metre) dan uzağa fırlatabilmesi gerekirdi.¹¹⁴

4.2. OKUN BÖLÜMLERİ

— Türk okları bilinen en kısa oklardır. Hatta bilek sporu yardımı ile ok kabza gerisine 4-5 cm çekildiğinde yaya göre daha da kısalıyor demektir.¹¹⁵ Yay kısa olduğu gibi Osmanlı okları da kısa, ince ve hafiftir.¹¹⁶ Havada uzun süre kalmasını sağlayan hafifliği, sürtünmeyi en aza indiren incelik ve kısalığı elbette uzağa gitmesinde önemli rol oynar. Fakat aynı özellikler okun yaydan çıkarken

¹¹⁰ Kahraman, a.g.e. s. 241

¹¹¹ Spor Ansiklopedisi, Morpa Kültür Yayınları cilt:4, s. 104

¹¹² Afyon – Tunç, a.g.e. s. 89

¹¹³ Spor Ansiklopedisi, Morpa Kültür Yayınları, cilt:4, s. 104

¹¹⁴ Yeni Türk Ansiklopedisi, a.g.c. s. 2723

¹¹⁵ Yücel, a.g.e. s. 275

¹¹⁶ Yücel, a.g.e. s. 274

savrulmasına, havada oynamasına yahut yere değince kolayca kırılmasına da sebep olabilir. Ama olmuyor...¹¹⁷ Güçlü kolların çektiği yaylardan fırlayan oklar mermi gibi giderek hedefi adeta sabun kalıbı gibi delerdi. Yarım metre kalınlığındaki kütükleri delip geçen oklar bulunduğu gibi deve çanları, su bardakları ve demir kahve havanlarını delen oklarda görülmüştür.¹¹⁸

— Okun kısımlarına insan vücuduna benzetilerek değişik adlar verilir. Okun boyu 24 eşit kısma bölünmüştür. Çileye takılan gez kertiğinden itibaren ilk 4 kısma baş, başın bitimine boğaz, 10,5 – 11 kısım gelen yerine göbek, boğazla göbek arasına göğüs, göbekten 17. Kısma kadar baldır, baldırdan uza yani 17-24 kısım arasına ayak denilir.¹¹⁹ Güreş boylarında olduğu gibi insan vücuduna benzetilerek şu isimlerle anılır. Kahraman ise “Osmanlıda Spor” adlı eserinde şöyle isimlendirmiştir:

4 derecesine Boğaz,
7 derecesine Orta göbek,
6 derecesine Şalvar,
7 derecesine Ayak,

— Gövdesi ağaç veya kamış olan okların iki ek parçası vardır. Birincisi ucundaki Temren, diğeri arkasındaki Gez* yerine takılan Yelek denilen tüyler¹²⁰ ucuna takılan sivri parça madeni ise temren, kemik ise soya adını alır.¹²¹

— Temren sözcüğü Çağatayca ‘dan (Hakaniye Türkçesi) Anadolu ya gelmiş bir sözcüktür. Kökeni Temür (Demir) sözcüğüdür.

Savaş oklarının uçları demir, menzil, buta ve darp oklarının uçları, demir (Temren), fildişi veya keçiboynuzundan yapılır.¹²²

¹¹⁷ Yücel, a.g.e. s. 275

¹¹⁸ Yıldız, a.g.e. s:166

¹¹⁹ Yücel, a.g.e. s. 276

* Gez: Okun baş tarafındaki çileye takılacak kertiğe gez denir. Biçimi laleyi andırır. Adi gez, başpare gez, bekkam gez olmak üzere üç çeşittir. (Yücel a.g.e. s. 282)

¹²⁰ Kahraman, a.g.c. s. 366

¹²¹ Yücel, a.g.e. s.:366

¹²² Kahraman, a.g.e. s: 366

Osmanlı dönemi oklarının ucuna takılan madenden yapılma ve delici özellikteki temrenlerin de çeşitli şekillerde olduğu görülür. Bunlar şekillerine ve türlerine göre özellikler arz ettiklerinden çeşitli adlar almışlardır.

Üçgen temren

Kare temren

Yassı temren

Zeytuni temren

Uzun temren

Kısa temren

Bunlardan Üçgen Temrenler adlarından da anlaşılacağı gibi üç köşelidir. Köşeleri yelek gibi olup zırh ve demir levhaları bile delici özelliktedirler.

Kare temrenler 4 köşelidir. Yelek gibi arkaları boş olmayıp dolu ve köşeleri sivridir .Demir dışındaki sert nesnelere saplanır.¹²³

Osmanlı ok ustaları genellikle 6 çeşit temren kullanmışlar. Bir çeşidine Yassı denir. Üçgen biçiminde olup düşmana ve av hayvanlarına karşı kullanılır. İki yanı kama biçimindedir. Bir çeşidine Zeytuni denilir ve puta ile Ezmayış oklarına takılır. Ucu sivri değildir. Yuvarlaktır. bir çeşidine Adeta denilir ve Salâ koşusunun oklarıyla, Torba-gezi oklarına takılır.

Savaş oklarının temrenleri bıçak gibi bilenir ve kılıçlara su verildiği gibi su verilip çelik haline getirilir.¹²⁴

— Havada Düzgün uçmasına ve hep ayağı üzerine düşmesine yarayan üç parçalı tüye yelek bazen de sakal denir.¹²⁵ Yelek sözcüğü de Çağatayca dan Anadolu Türkçe sine geçmiş bir sözcüktür. Okların gezlerinin dudaklarına yapıştırılan kuş kanatlarına denir. Kanatlarından Yelek yapılan kuşların başlıcası Seher, Kuğu Sultani Kuğu, Karabatak, Kartal ve Kazdır. Bu kuşların kanatlarının en üst kısmından alınan tüyler balık tutkalıyla okun gezine yapıştırılır.

¹²³ Atabeyoğlu, a.g.e. s: 12

¹²⁴ Yücel, a.g.e. s: 276

¹²⁵ Kahraman, a.g.e. s: 366

— Seher kuşunun kanadından yapılan yelek takılı oklar, diğer kuşların kanadından yapılmış oklardan 100 adım daha ileri gitmekte olduğu ifade edilmektedir.¹²⁶

— Osmanlı ok ustaları genellikle Kuğu kuşunun kanadını kullanmışlar.

Kuğu kuşu da iki cinstir. Birisi asıl kuğu kuşu, diğeri ona benzeyen ve adına Sultani kuğu denilen kuş. Sultani kuğu daha küçük ve boynu daha kısa olup başı da asıl kuğuya benzememektedir.

— Sultani kuğu kuşunun kanatları ucundan alınan tüyler genellikle pişrev, Ezmayış... gibi menzil oklarına takılır.

— Topkapı sarayının Hasbahçesi içinden, Marmara denizi tarafına açılan, Otluk kapısı yanında bulunan Kuşhane ocağında Kuğu kuşu beslenirdi... Sarayın Birun bölümündeki ok ustaları bu kuşlardan aldıkları tüyleri Pişrev oklarına takarlardı. Kuşlara bakan personelin Nazırları Bostancıbaşı Amirleri de Silahdar ağa idi.¹²⁷

— Karabatak kuşu da birkaç çeşittir. En iyisi tüyleri tavus kuşunun tüyleri gibi parlak ve koyu siyah olanıdır. Bu tür karabatak kuşunun yaşlanmış olanlarının tüyleri daha üstün tutulur. Yaşlı olanlar da başlarındaki tüylerin beyazlaşmış olmasından belli olur. Yaşlanmış karabatakların, sağ kanatlarının en üst tarafından alınmış tüylerden yapılan Yelekler takılmış ok nişana düzgün gider.

— Hangi kuş olursa olsun bütün kuşların sağ kanadından alınan tüyler sol kanattan alınan tüylerden daha iyidir.

— Oklara takılacak tüylerin ağırlığı da okun ucundaki Temrenin ağırlığı ile orantılıdır. Bu orantı ölçüsünde Temrenin ağırlığının sekizde biri (1/8) dir. Ok 4 dirhem ise temren 0,5 dirhem, yelek de 0,250 dirhem ağırlığında olmalıdır.¹²⁸

¹²⁶ Kahraman, a.g.e. s: 366

¹²⁷ Tarih-i Ata, c. 1, s: 304

¹²⁸ Kahraman, a.g.e. s: 367

— Gezi kemik ya da fildişinden ayrı parça halinde olursa baş pare diye anılır.¹²⁹

— Okların konduğu kaba beliğ bazen de sadak deniliyor ve 80-90 ok aldığı söyleniyor.¹³⁰

4.3. OKLARIN YAPILIŞI

Türkler 15. yüzyılda ve daha önce kayın ağacından yapılmış oklar kullanırlardı.¹³¹ 15. yüzyıl ortasında kamış ok kullanılmaya başlıyor. Çünkü kamış ok hem daha hafif hem darbeye karşı daha esnek bir yapıya sahiptir. Kamış ok atışta yayın zarbına ve toprağa değdiği zaman darbeye ağaç oktan daha fazla dayanan bir sağlamlığa sahiptir. Ayrıca hafif olduğu için ağaç oktan en az 100 gez (adım) daha uzağa gider.¹³² 16. yüzyıl başında ise her ikisi (kamış ve ağaç) beraber kullanılıyor. Fakat ağaç ok yapımında kayın yerine çam ağacı tercih ediliyor.¹³³ Osmanlılarda ise kayın ağacı yerine çam ve gürgen ağaçları kullanılmıştır.¹³⁴ Osmanlıda kullanılan kamı oklar Hindistan'dan geliyordu.¹³⁵ İstanbul ok meydanında açılan ilk menziller hep kamış okla atılmıştır. Zamanla ihtiyaç artmış yeterince okluk kamış bulunamadığı için birkaçı bir altına satılır olmuştu. Bu yüzden kamış okun 16. yüzyıl sonunda büsbütün terk edildiğini görüyoruz.¹³⁶ Bundan sonra genellikle çam ağacından oklar yapıldığını görüyoruz. Devlet-i Aliye'nin çam ormanlarında yalnız körpe çam dalı kesmeye memur ettiği "çamcı" denilen hususi müfrezeleri vardı. Bunlar üçer parmak kalınlığındaki çamları keserek rutubetsiz bir yerde en az üç sene bekletilirdi. İyi bir ok yapmak için 20 sene daha mukavemetlisi olan "tımarlı" okları elde etmek için 50 sene beklemek lazımdır.¹³⁷

¹²⁹ Yücel, a.g.e. s. 276

¹³⁰ Sümer a.g.e. s: 293

¹³¹ Orhan Ş. Gökyay, "Dedem Korkut'un Kitabı" M.E basım evi İstanbul 1973, syf. 29-100-108

¹³² Yücel, a.g.e. s. 277

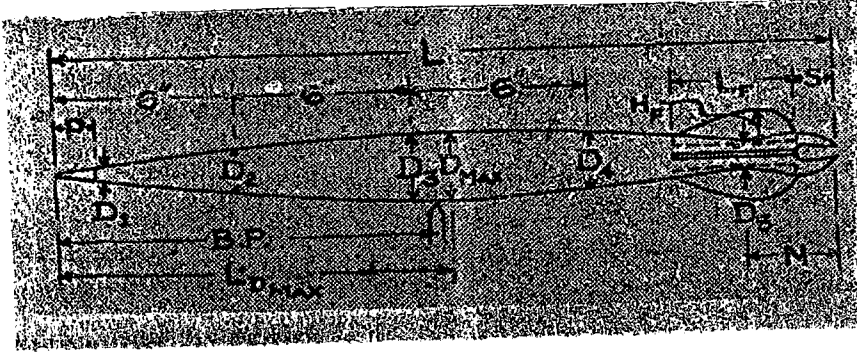
¹³³ Yücel, a.g.e. s. 275

¹³⁴ Yeni Türk Ansiklopedisi, a.g.e. s. 2723

¹³⁵ Kalıraman, a.g.e. s. 368

¹³⁶ Yücel, a.g.e. s: 275

¹³⁷ Aydın, a.g.e. s.39

Resim 3 Osmanlı Devletinde Okun Oranları

4.3.1. KAMIŞ OKUN YAPILIŞI

Kamış oklar ya tek parça kamıştan yapılır veya kamış boyuna ince şeritler halinde kesilip, bir araya getirilip yapıştırılarak hazırlanırdı. Her iki halde de boğum araları bir ok boyu olan kamış tercih edilirdi. Yoklukta kısa boğumlu kamış kullanıldığı olmuştur. Bunlarda boğum yerlerinin iyice düzeltilse bile bir potluk yaptığı görülür.¹³⁸

Ağaçtan yapılan okun Osmanlı ülkesinde atılmaya başlandığı 1480 yılına kadar ok yapımında kullanılan kamış, Hindistan geliyordu. Bu kamış yurdumuzda yetişen kamıştan farklıdır. Bizimkinin içi boş olur. Halbuki ok yapımı için Hindistan gelen kamışları içi ağaç gövdesi gibi doludur. Ayrıca iki boğum arası uzunluğu da bir okun boyundan daha uzundur. Gövdesi de kalın olduğu için iki boğum arası yarıldığı zaman 12-18 ok yapacak kadar parça elde edilir.¹³⁹

¹³⁸ Yücel, a.g.e. s. 277

¹³⁹ Kahraman, a.g.e. s. 368

— Menzil atışlarında kullanılan ve içi boş anlamına mücevvef denilen çok parçalı kamış oklarda bütün mahzurlar giderilmiştir. Mücevvef ok yapımında boğum araları bir oka boyu olan kamış kullanılır. Önce kamış kalınlığına göre 8-10-12-16 tanesi ayrılır. Bu parçalar bıçak ve eğe ile düzeltilir. İç taraflarındaki yumuşak doku kazınır. Parçalara baş ve ayak kısımları der, ortaları geniş bir biçim verilerek¹⁴⁰ ... telleri ayrılmasın diye tutkallanarak topluca ip ile bağlanıp üstleri de sarılarak kurumaya terk edilir. Kuruduktan sonra¹⁴¹ ip sökülür. Sığama denilen ince yuvarlak ağızlı rende ile ek yerlerindeki çıkıntılar ve tutkal taşkınlıkları giderilir. Daha sonra koğuş otu ile okun üzeri cilalanır, içindeki tel çekilip çıkarılarak temreni veya soyası ile gezi veya başpareyi takılır. Yelek yapıştırılır.¹⁴²

— Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonunda yapı bakımından farklı dört çeşit kamış oka rastlanmaktadır.

4.3.1.1. Yekpare Boğumlu: Bunlar içi dolu kamıştan yapılmış 5 adet tirkeş okudur. Ortalarına birer boğum isabet ediyor. Kamışın kök yönüne doğru kalınlaşan ucu, okun ayak tarafına getirilmiştir. Temren iğnesi tutkallanıp ayağa çakıldıktan sonra, dibine kabarıklık yapmayacak kadar bir sargı sarılmıştır. Boyun yeri ayrı bir parça halinde ve sert bir ağaçtan yapılarak, inceltilmiş ucu kamışa çakılmıştır. Gez dudakları ise daha yumuşak bir ağaçtan, bakkam gez tekniği ile yapılmıştır.

4.3.1.2. Yekpare Boğumsuz: Eldeki tek örnek yine içi dolu kamıştan yapılmış bir tirkeş okudur. İki boğum arasından çıkartılmış, boyunu uzatmak üzere baş kısmına yine ağaçtan ek yapılmış olup, gez yeri fildişi başparelidir.

4.3.1.3. Çok Parçalı Mücevvef: Bu türden elimizde 3 tirkeş ve 2 menzil oku vardır. Birinin parçaları dağılmış olan tirkeş okları 12 veya 6 parçalıdır. Ayak deliklerine ağaç parçaları sokulmuş, temrenler bunlara çakılmıştır. Gez yeri başpare olanlarda bir ucu kamışın boyun kısmına diğer ucu başpareye giren ağaç kamalar kullanılmıştır.

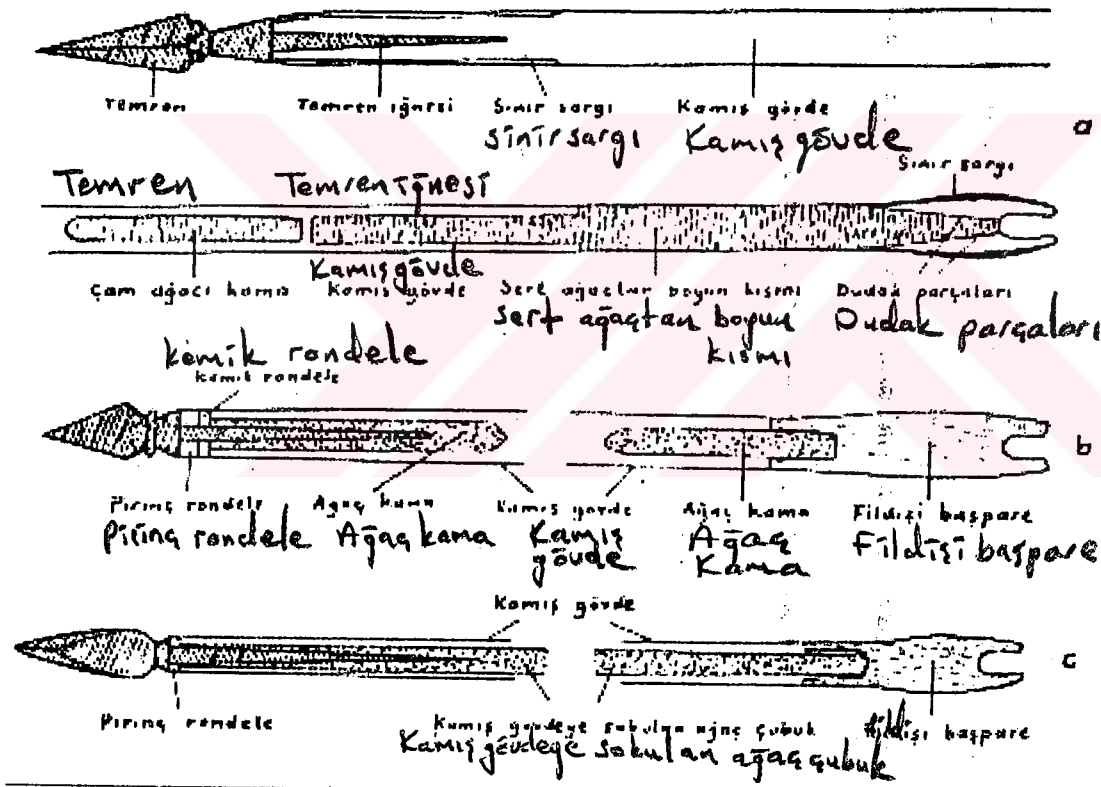
¹⁴⁰ Yücel, a.g.e. s. 277

¹⁴¹ Kahraman, a.g.e. s. 368

¹⁴² Yücel, a.g.e. s. 277

— “Bakkam ayaklı” (Yapımında bakkam ağacı (caesalpinic sopan) kullanıldığı için bakkam denilmiştir) bir pişrev ile “zeytuni demir temrenli” zergerdan oku ise 12 parçalıdır.

4.3.1.4. Çok Parçalı İçi Dolu:Elimizde bu türden 4 tirkeş oku vardır. Yazılı kaynaklarda sözü geçmeyen bu oklar, bir ağaç çubuk üzerine 6 veya 12 parça kamış kaplanarak yapılmıştır. Bunlar içindeki ağaç çubuk yüzünden en ağır kamış oklardı. Çok parçalı kamışla kaplanmalarının faydası anlaşılmıyor.¹⁴³

Resim 4: Değişik yapıda Kamış Okların Baş ve Ayak Kesitleri

¹⁴³ Yücel, a.g.e. s. 278

4.3.2. AĞAÇ OKLARIN YAPILIŞI

— Türkler 15. yüzyılda ve daha önce kayın ağacından yapılmış oklar kullanırlardı.¹⁴⁴ Çerkesler, kayın ağacından ok yapıp bunu savaşta bile kullanıyorlarmış.¹⁴⁵ Türklerin 15. yüzyıldan önce kullandıkları kayın ağacından oklar günümüze kalmamıştır. Yapımları ve özellikleri konusunda bir bilgiye rastlayamıyoruz.¹⁴⁶

Kamış ok Hindistan gibi uzak bir ülkeden geldiği için pahalı oluyordu... Menzil atışlarında, kamıştan yapılan ok çamdan yapılan oktan 100 gez (adım) ileri gitmesine rağmen, Osmanlı ok ustaları çam ve gürgenden ok yapmaya başlayıp hem dışa bağlılıktan kurtuldular hem de atıcılığa heves eden gençlerin az para ödemelerine yardımcı oldular.¹⁴⁷

— Ağaç oklar her çeşit çam ağacından yapılırsa da okçular Bayramiç kazasının Avcılar ve Çavuşlar köylerinden getirilen çamları tercih ederlerdi. Bazı titiz okçular, kendileri gider, istedikleri ağacı yerinde seçip kestirirlerdi. Bayramiç yakınındaki Kaz dağı'nın güney rüzgarı alan yüksek yamaçlarında yetişen çamlar çok makbuldü.¹⁴⁸ Kahraman'ın "Osmanlıda Spor" adlı eserinde ise; Bayramiç ilçesinin Çavuşlar köyü yakınındaki üçler dağında yetişen çamların ok yapımının çok elverişli olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁹

— Gölgelek yerde yetişen çamdan iyi ok olmazdı. Hatta kimi okçular, daha titiz davranır, ağacın poyraza bakan yüzünden yapılan okları poyraz havasıyla, güneye bakan yüzünden yapılanları lodos havasıyla yapılan atışlar için kullanmayı tavsiye ederlerdi.

— Ağacın kemalini bulmuş olanları seçilirdi. M. Kani'ye göre çam 10 yaşında kemaline ulaşır. Vaktinden önce kesilen ağacın dokusu gevşektir. Geçkin ağaç gövdeleri ise ancak kütük yapmaya yarar. Ağaçların suyunun çekildiği güz sonlarında kesim yapılır. Yerden bir arşın yukarıdan (70 cm) 1,5 arşın (1 metre)

¹⁴⁴ Gökyay, a.g.e. s: 22-100-108

¹⁴⁵ Kahraman, a.g.e. s. 368

¹⁴⁶ Yücel, a.g.c. s. 278

¹⁴⁷ Kahraman, a.g.e. s. 368

¹⁴⁸ Yücel, a.g.c. s. 278

boyunda budaksız yeri alınır. Ok yapmak için ayrılır. Altta kalan kısım “burgaşık” dokulu, üstteki kısım ise gevşek dokulu olduğundan ok yapımına gelmez. Alınan gövdelerin kabukları temizlenir ve 2-3 parmak kalınlığında (4-6,250 cm) dört köşe parçalar halinde kesilir.¹⁵⁰ Küştere denilen araçla düzeltilip iki ay dinlenmeye bırakılır. İki ay sonra orta derece sıcaklığı olan bir fırında¹⁵¹ tamamen sararınca kadar birkaç saat tutulur. Böylece ağaç bütün yağını ve çırasını atar, hafifler. Buna oka tımar vermek denir. Fırında çok tutulursa kavrulur, oku dayanıksız olur. Az tutulursa çıralı kalır, oku yüğrek olmaz. Çubuklar kızgın kum içine gömülerek de tavlanırdı. Tavlanan çubuklar kuru hava cereyanlı bir yerde 10 gün kadar tutulur, daha sonra rutubetsiz bir depoya konularak 3-5 yıl tabi halde kurumaya terk edilir. Abdullah Efendi Kavaidür’r – Remi adlı eserinde “20-50 hatta 100 yıl dursa iyidir” diyor.¹⁵² Bu süre sonunda lif tellerine göre pişrev ve diğer cins oklar yapılır. Bütün ağaçların kesitinde görüldüğü gibi çam ağacı da lif lif tellidir.¹⁵³ Bu liflere göre eski ok ustaları Saz-telli, Kaba-telli, Kuğaz (veya Koğaz), Pelenk, Öz, İbrişim telli, Nimten, Kalp gibi isimler vermişlerdir.

4.3.2.1 Saz telli ok: Lifler ince ve sık, dalgaları az, dokusu sıktır.¹⁵⁴ Bu tür çubuklardan yapılan oklar, görünüşte (5 dirhem- 16 gram) gelecekmiş gibi ise de 4 – 4,5 dirhem (12 – 15 gram) ağırlığında olurlar.¹⁵⁵

4.3.2.2. Kaba telli ok: Lifler kalın ve seyrek dalgaları iridir. Kaba telli okların iyisi makbuldür, ancak az bulunur. Lifleri saz telli kadar ince ve kaba telli kadar seyrek olmayan cinsine ise “ibrişim telli” denir.

4.3.2.3. Pelenk: Lifleri saz telli gibi ince ve sıktır. Fakat esmer tellidir. Cilalı iken dalgaları ince ve pul pul görünür. Bazen sarı veya beyazına da rastlanır. Çuhadar Ahmed ise benekli görünüşün çamın yapısı ile ilgili olmadığını belirterek çubuk kesildikten sonra rutubet alırsa alacalı bir renge dönüşür. Bu

¹⁴⁹ Kahraman, a.g.e s. 368

¹⁵⁰ Yücel, a.g.e. s. 278

¹⁵¹ Kahraman, a.g.e s. 369

¹⁵² Yücel, a.g.c. s. 280

¹⁵³ Kahraman, a.g.e. s. 369

¹⁵⁴ Yücel, a.g.e. s 280

¹⁵⁵ Kahraman, a.g.e. s. 369

yüzden pelenk - kaplan diye anılır.¹⁵⁶ Kahraman'ın Osmanlıda Spor adlı eserinde ise “Saz telli okların tellerinin rengi, cilalandıktan sonra sarımsı beyaz olup, buna da pelenk-kaplan ismi verilir” demektedir.¹⁵⁷ Okçular bu çeşit ağaçtan yapılan okun lodos havada iyi uçtuğuna inanırlar.¹⁵⁸

4.3.2.4. Öz: Ağacın özünden alınan çubuğa denir. Kızılımtırak bir rengi vardır. Çırasız olmasına dikkat edilmektedir.

4.3.2.5. Kuğaz (Koğaz): Hadde ile okun kalınlığı ölçülür. Söz gelişi 5 dirhem gelmesi beklenen ok tartıldığında 4 – 4,5 dirhem gelirse, yani özgül ağırlığı diğer cins çamlardan daha hafif olursa bu cins çama koğaz veya kuğaz çam denilir.(Ünsal Yücel koğaz, Atıf Kahraman kuğaz demiş) Atış kusursuz yapılırsa, kuğaz çamlı ok, öteki cins okları bir hayli geçer.

4.3.2.6. Nimten: Ağacın özüne bitişik yerinden alınan okluk çubuğa bu ad verilir. Boyuna olarak yarısı kırmızı, yarısı beyaz renklidir. Makbuldür yalnız öz tarafı az, ağaç tarafı fazla olması gerekir. Öz tarafı çok olursa, ok zamanla o tarafa eğilir.

4.3.2.7. Kalp: Okçuların rağbet etmedikleri bu tür ok çubuklarında liflerin bazısı yahut birkaç tanesi kırmızıdır. Çıraya benzer. Çabuk kırılır. Kırılmasa bile uzağa gitmez.

— Dokusu ve rengi ne türlü olursa olsun, okluk ağacın iyisi katı, sağlam, hafif ve budaksız olmasından ve tabii halde cilalı gibi görünmesinden anlaşılır.¹⁵⁹

4.4. OKLARIN TAMİRİ

Yücel “Türk Okçuluğu” adlı eserinde :Oklar atıldığı zaman bazen, toprağın sert yerine veya taşla saplanarak genellikle ayak kısmındaki temren ve soyalı olan yerinden kırılır. Bu bölüm kırıldı diye de, ok artık ise yaramaz denilerek atılmayıp onarılır. Onarılan bölüm ayak bölümü olduğu için yapılan onarım işine ok ayak – lamak denilir.

¹⁵⁶ Yücel, a.g.e. s. 281

¹⁵⁷ Kahraman, a.g.e. s. 369

¹⁵⁸ Yücel, a.g.e. s. 281

¹⁵⁹ Yücel, a.g.e. s. 281

— Çok atılmış oklarda kırılmamış olduğu halde, ağırlığından kaybetmiş olduğu için, ayak – lamaya tabi tutulurlar. Bu duruma gelmiş yani ağırlığı eksilmiş oklardan iki tanesinin ayak bölümü kesilerek birbirine eklenir. Yeni ok gibi olamayacağı için böyle ayak – lanmış oklar da ihtiyarlar koşusunda kullanılır.

Türk okları kullanılış yerine ve amacına göre belli başlı beş çeşittir.

4.5. OK ÇEŞİTLERİ

Menzil okları

Puta (Hedef) okları

Tirkeş (savaş) okları

Meşk okları

İdman okları¹⁶⁰

Biçimlerine göre ise 3 çeşittir.

Tarz – has

Kiriş – endam

Şem – endam

Yapıldıkları nesneye göre ise iki çeşittir.

Kamış ok (16.yy ortasına kadar)

Ağaç ok (1480 – 1900 yılları arasında)¹⁶¹

Mustafa Kani Efendi ise (Telhis-i Resail ır Rımat) isimli yapıtında şu isimlerdeki okları yazıyor;

Pişrev

Yeksüvar

Zer-gerdan

Kara-batak

Hakari

Ezmayış

Puta

İbriş

Gez (Torba Gezi, Hava Gezi, Puta Gezi)¹⁶²

¹⁶⁰ Yücel, a.g.e. s . 288

¹⁶¹ Kahraman, a.g.e. s . 363

¹⁶² Kahraman, a.g.e. s . 363

Evliya Çelebi “Seyahatname”sinde ok çeşitlerini:

Haki

Putu

Reyzan

Azmayış

Pişrev

Pelenk

Hendek

Tarik

Sehem

Gez

Pişar

Cem Atabeyoğlu ise bu ok çeşitlerinden başka “savaşlarda yangın çıkarmak için kullanılan ve alevlenecek bir parçayı da ihtiva eden Yangın okları ile bir tür, idman oku olan Abris bunların arasındadır.”¹⁶³ Demektedir.

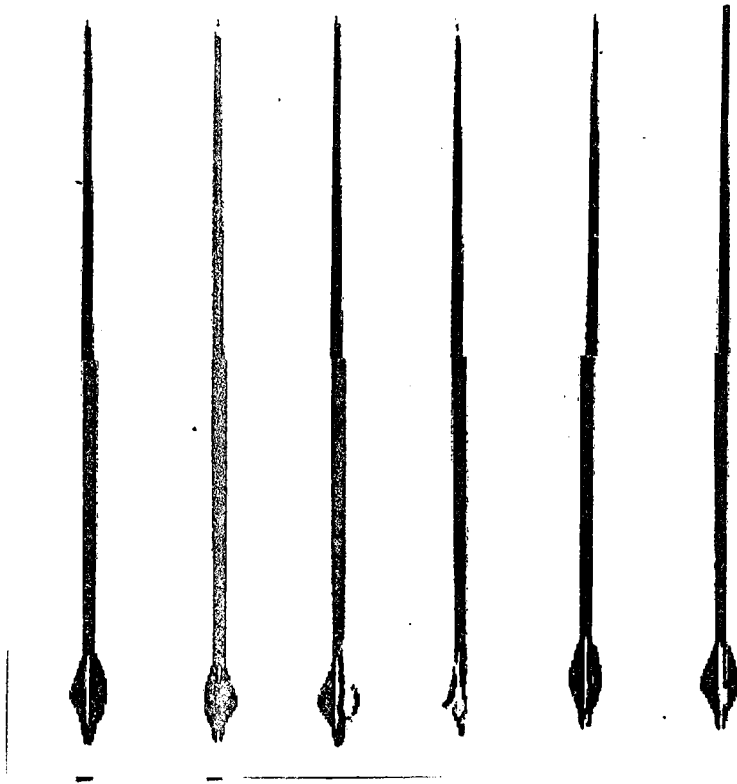
4.5.1. Pişrev oku: En çok kullanılan menzil okudur. Bazen de bütün menzil oklarına bu ad verilir. Soyalı ve bakkam gezlidir. Yeleği kısa ve yüksek çoğunlukla beyaz kuğu kanadı kullanılmıştır.¹⁶⁴ Kuğu kanadından yapılan yeleğe çelenk denilir.

— Menzil oku olduğu ve ileri gittiği için Farsça bu isim verilmiştir. İlk önceleri Hezerandan yapılmaya başlanmış, dış ülkelerden gelen Hezeran terk edilmiştir. Uzunluğu mimar arşını ile 20 parmaktır. Bugünkü ölçülere göre (3,125X20 – 62,5 cm) dir. Temreni yaban keçisinin boynuzundan yapılır. Boğaz bölümü karabatak ve Haki oklarına göre kısadır.¹⁶⁵

¹⁶³ Atabeyoğlu, a.g.e. s. 11

¹⁶⁴ Yücel, a.g.e. s. 288

¹⁶⁵ Kahraman, a.g.e. s. 364

Resim 5 Ağaç Pişrev (Menzil) Okları

— İster kamyş ister ağaç olsun pişrev oklarında ayak kısmı bakkam ağacından yapılmışsa, bunlar bakkam ayaklı pişrev diye anılırlar.

— Kamyş pişrev oklar, ağaç pişrev okları ile karşılaştırıldıkları zaman kalınlık ve ağırlık bakımından hepsinden daha ince ve hafif olduğunu görmekteyiz. Kamyş pişrevin ölçüleri ise şöyledir. Boy 61 cm, göbek çapı 6,2 mm, boyun çapı 4,3 mm, ayakçapı 2,4 mm ve ağırlık 9,5 gramdır.¹⁶⁶

— Ağaç pişrev oklara gelince ölçüler şöyledir. Boy 61-63 cm, 50 örnekten 8inde (54,6 – 56,11 cm), göbek çapı 6,5 – 7,9 mm, ayak çapı 2,6 – 4 mm. Topuz biçiminde kuğu kanatlı yeleklerin boyları 26,4 – 35 mm yükseklikleri 6 – 10,5 mm arasında değişmektedir.¹⁶⁷ Oklar değerli olduğu için kırıldı diye bir tarafa atılmıyor onarılıyordu. Onarım işlemine, okçular arasında meremmet denilirdi.¹⁶⁸

4.5.2. Yeksüvar oku: Bu da menzil okudur. Önceleri Ardiç ağacından yapılır, ismine de Pişrev denilirmiş. Pişrev okundan çok az farklıdır.¹⁶⁹ Tek parçalı kamyştan yapılan soyalı ve yelekli menzil okudur. Ağaçtan ve bakkam

¹⁶⁶ Yücel, a.g.e. s. 289

¹⁶⁷ Yücel, a.g.e. s. 290

¹⁶⁸ Yücel, a.g.e. s. 291

¹⁶⁹ Kahraman, a.g.e. s. 364

ayaksız yapılmaya başlanınca pişrev okundan bir farkı kalmamıştır. Yeksüvarın gezi bakkamsız, yani adi gezdi. Bakkam gez yaygınlık kazandıkça aradaki bu fark da ortadan kalmıştır. Eldeki tek örneğin ölçüleri şöyledir. Boy: 64,2, göbek çapı: 7 mm, ayak çapı: 4,4 mm, ağırlığı: 12,4 gr. Kalın ayaklı, yani tarz-ı has biçimli oluşuyla, bakkam ayaklı ağaç pişrevleri andırılmaktadır.¹⁷⁰

4.5.3. Zergerdan oku: Bu ok da ardıç ağacından yapılan bir tür pişrev olup menzil atmada kullanılır. Yeksüvar okundan farklı¹⁷¹ olarak boğaz kısmına ustanın nişanı olarak altın tel sarıldığı için bu ad verilmiştir.¹⁷² Farsça olan zergerdan kelimesinin Türkçe anlamı boğazı altın demektir.¹⁷³ Zeytuni (zeytin çekirdeği biçimi) demir temrenlidir. Temren ağırlığı, okun mizanını bozduğundan sonradan terk edilmiştir. Temreni dışında yeksuvar okunun aynıdır. Nitekim boğazı altın telli yeksuvar okları zergerdan yeksuvar diye de anılıyordu. 6 parça kamıştan mücevvef olarak yapılmış, boyun kısmına ağaçtan bakkam gezli bir baş geçirilmiştir. Ölçüleri boy: 64,6 cm, göbek: 7,2 mm, ayak: 4,5 mm, ağırlık: 14 gramdır.¹⁷⁴

4.5.4. Karabatak oku: Pişrevden farkı boğazının ve yeleklerinin daha uzun oluşudur. Karabatak kuşunun kanadı yelek olarak takıldığı için bu isim verilmiştir.¹⁷⁵ Kemik soyalı ve bakkam gezli meşk okudur. Karabatak okunun boyları 60,7 – 65,6 cm arasında değişiyor. Ortalama boy 62,7 cm'dir. Göbek çapları 6 – 7,5 mm, ayak kalınlıkları 3 – 3,5 mm ve şem endam biçimindedir. Yelek boyları 44 – 54 mm ve yükseklikleri 3,8 – 5 mm'dir.¹⁷⁶

4.5.5. Haki oku: Ağaçtan yapılan menzil oklarının en eskisidir. Yapılışı pişreve benzese de yelekleri daha uzundur. Bu ok ilk önce Fatih Sultan Mehmet'in son zamanlarında (1475 – 1480) yıllarından poyraz havası ile atılan menzilde kullanıldı. Bu nedenle de o menzile "Haki menzil" denildi. Haki adının

¹⁷⁰ Yücel, a.g.e. s. 291

¹⁷¹ Kahraman, a.g.e. s. 364

¹⁷² Yücel, a.g.e. s. 291

¹⁷³ Kahraman, a.g.c. s. 364

¹⁷⁴ Kahraman, a.g.e. s. 364

¹⁷⁵ Yücel, a.g.e. s. 364

¹⁷⁶ Kahraman a.g.e. s. 364

veriliş nedeni yeleklerinin renginin toprak renginde (boz) oluşundandır. Çünkü pişreve takılan boz renkli kuğu kuşu kanadına “haki” denilir.¹⁷⁷

Ünsal Yücel bu okun ismini Heki olarak almıştır. Heki oku menzil atışlarına hazırlık için veya okçular arasında tertiplenen gündelik yarışmalarda kullanılan bir meşk okudur. Yeleği gez dibinden 4,5 – 7 mm yüksekten başlar. Gittikçe alçalıp 40,5 – 64,5 mm ileride sıfır olur. Yeleğin uzunluğu sebebi ile, okun boğazı da uzunca yapılmıştır. Hekiler ortalama 62 – 65 cm uzunluğunda, 13,5 – 15,5 gram ağırlığında ayak yerleri kalın, (tarz-ı has) uçları “tokça soyalı”dır.¹⁷⁸

4.5.6. Ezmayiş (Azmayiş) oku: Çamdan yapılan demir temrenli bir tür eğitim okudur.¹⁷⁹ İnce uzun yapıda olup en çok kullanılan türlerden biriydi.¹⁸⁰ İki çeşit Azmayiş oku vardır.

— Birisi meşk okudur. Daha ziyade ok koşularında kullanılır. Yeleği, heki ve karabatak okunun yeleği gibidir. Fakat ucu demir temrenli, boyu, heki ve karabatak okundan daha uzundur. 21 zira-ı mimari parmak (66,15) kadar olması münasiptir.

— Öteki türüne sala azmayişi veya ihtiyar koşusu azmayişi denilir. Yaşlı kemankeşlerin kullandığı menzil okudur. Diğer türden ince ve kısadır. Yeleği heki yeleği biçiminde ve boyunda, ama daha ensizdir. Kuğu veya karabatak kanadından yapılır. Zeytuni demir temrenlidir.

Azmayiş oklarının boyları ortalama 64,3 – 65,8 cm, ağırlıkları 11,6 – 17,6 gramdır. Daha çok tarz-ı has biçiminde kalınca ayaklı yapılmışlardır. Sala azmayişinde ise, boylar: 55,4 – 55,8 cm, göbek çapları: 7 – 7,7 mm, ayak çapları: 3 – 4 mm, ağırlıklar: 9,8 – 13 gram arasında değişiyor.¹⁸¹

4.5.7. Puta oku: Orta Asya Türklerinin Buta, Osmanlıların Puta ve Siper dedikleri nişana (tabla, sepet, deve yumurtası, kalkan, tavuk yumurtası, para)ya

¹⁷⁷ Kahraman a.g.e. s. 364

¹⁷⁸ Yücel a.g.e. s. 293

¹⁷⁹ Kahraman a.g.e. s.364

¹⁸⁰ Atabeyoğlu a.g.e. s. 9

¹⁸¹ Yücel, a.g.e. s. 292-293

atılan, yeleşği kartal veya kuğu kuşunun kanadından yapılmış ağaç oktur.¹⁸² Eskiden pot veya pota denilen toprak kablar hedef olarak dikilip atış yapıldığı için bu ad verilmiştir.¹⁸³

— Gerçekte “Buta” öztürkçe bir sözcük olup, Çağatayaca kütüğe denilir. Nişan yerine konulan kütüğe atılan oklara “Buta oku” bu atışlara da “Buta atışı” denilir. Dede Korkut hikayelerinde de aynı sözcük bu anlamda şöyle kullanılmıştır:

“Meğer Sultanım Deli Kaça ak ban evini, ak otağını kara-yer’in üzerine kurdurmuştu. Yoldaşları ile Buta atıp otururdu. Dede Korkut öteden geldi...”¹⁸⁴

—Atabeyoğlu ise “Okçuluk Tarihi” adlı eserinde “Fatih’ten sonra Ayasofya’daki ve İstanbul’un çeşitli yerlerindeki putlar sökülüp ok meydanına getirilerek nişangah yapılmış ve üzerlerine ok üşüştürülmüştü. Türk okçuluğundaki buta atışı ve buta okunun adını bundan aldığı söylenir”¹⁸⁵ demektedir. Bu düşünceye de Evliya Çelebi’nin seyahatnamesinde”

“..... okmeydanının dört tarafına on iki çeşit putlar koyup on iki çeşit arı oku ile adı geçen putlara ok yağdırılıp cümle ziyaran, ihtiyar okçular, Hz. Saad ibn-i Vakkas’ın ruhunu şad ettiler.” yazısından dolayı varmıştır.

— Aynı şekilde tezkire-i rımat yazarı, Abdullah Efendi bu eserinde Buta Oku ile ilgili olarak:

“Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u alınca, Ayasofya’daki putları Has köy ile Kasımpaşa arasında bulunan Tersane Bahçesine, oradan da Ok Meydanına yönelerek burada o putlara ok atılmış ve bu nedenle de nişana atılan oklara da puta oku denilmiş” demektedir.

Atif Kahraman ise Abdullah Efendi’nin (Tabi Evliya Çelebininde buna bağlı olarak Cem Atabeyoğlu’nunda) yanıldığını, çünkü; “O tarihlerde Ayasofya içinde put yok haç vardı. Fatih Sultan Mehmet Ayasofya’yı cami yaptırmıştı ama,

¹⁸² Kahraman, a.g.e. s.364 - 365

¹⁸³ Yücel, a.g.e. s. 293

¹⁸⁴ Kahraman, a.g.e. s.394

¹⁸⁵ Atabeyoğlu, a.g.e. s. 8

Hıristiyanları dinlerinde serbest bırakmış, Ayasofya içindeki resimleri ve mozaikleri yok etmeyip, sıva ile kapatmakla yetinmişti. Böyle bir padişahın, haçlara ok attırmasına da izin vereceğini düşünmek bile gülünçtür”¹⁸⁶ demektedir.

— 15. yy da puta okları da kamıştan yapılırdı. Mustafa Kani kendi zamanına kadar kamış puta yapılıp kullanıldığını söylüyorsa da daha sonra çamdan yapılmaya başlanmıştır. Uçlarına konulan demir veya pirinç temrenler, zeytin çekirdeği gibi olduğundan zeytuni diye anılırdı. Puta oku yapımında çam çubuğunun çok beklemiş olanı, sıkı dokulu yeri tercih edilirdi.¹⁸⁷

İki çeşit puta oku vardır. Bunlardan birine Buta, diğerine de Hadde Putası denilir. Hadde Putası, Puta’dan daha hafif olup yelekleri de Puta’nın yeleklerinden kısa ve ensizdir. Puta oklarının uzunluğu Ezmayış’ın uzunluğunda olup yelekleri 2 parmak (3,125 X 2 =6,250 cm)’dir.

— Hadde Putası, Putadan daha hafif olduğu için en ve boyca Putanın uzunluğundan 0,5 parmak 81,562 cm) kısalığı nedeni ile sepete ve Tablaya atılır. Gerektiği zaman da savaşta da kullanılır. Meşk yarışmalarında Puta tercih edilirse de nişan atışlarında Hadde Putası, Putaya oranla daha çok hedefi vurur.¹⁸⁸

— Normal Puta okları 65,3 – 65,8 cm uzunluğunda, Hadde Putası ise 56,9 – 58,7 cm, kısa Hadde Puta oku 51,9 – 52,1 cm, uzun putalar 21 – 26 gram, hadde puta okunun ağırlığı ise 10 – 12,5 gramdır.

4.5.8. İbriş oku: Kaynaklarda abriş, ebruş, ebrüveys diye de anılan bir idman ve meşk okudur. Yapımında eskimiş puta, azmayış veya heki oklarının gövdesi kullanılırdı. Diğer oklardan tek farkı yeleşindedir. Tek parça tüy, okun boyun kısmına helezoni olarak yapıştırılmıştır. Havada yavaş uçtuğu için, okçunun atış sırasında yaptığı hataları belli eder, ayrıca uzağa gitmediği için, dar meydanlarda menzil idmanı yapmaya yarar.¹⁸⁹

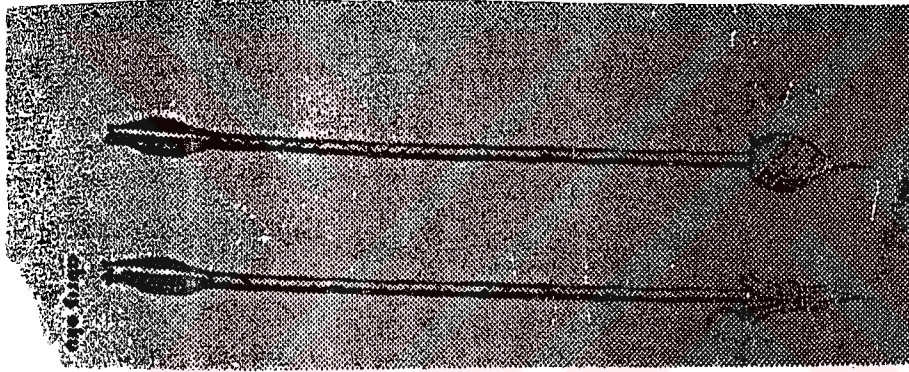
¹⁸⁶ Kahraman, a.g.e s. 395

¹⁸⁷ Yücel, a.g.e. s.293

¹⁸⁸ Kahraman, a.g.e. s. 365

¹⁸⁹ Yücel, a.g.e. s. 296

Karabatak, Haki, Ezmayış, Puta ve Hadde Putası isimli oklar antrenman (Meşk) ve yarışma okudur. Bazı meydanlar küçük olduğu için, atıcı da çok olursa bu oklarla meşk yapılması güç ve tehlikeli olur. O nedenle atıcılar idmansız kalmasın diye ibriş oku kullanılır. İbriş okunun sürati az olduğu için, kışın kapalı yerlerde yapılan torpa-döğme idmanları da tehlikesi az olduğu için ibrişle yapılır. İbriş çam ağacından özel olarak yapıldığı gibi çok kullanılmaktan ötürü yıpranmış ve Puta ve Haki okları onarılarak (ayıklanıp) ibriş yeleşti takılarak da yapılır.¹⁹⁰

Resim 6: İbriş Oku

4.5.9. Gez oku: Çam ağacından yapılmış yeleksiz bir tür ok olup biçim bakımından diğer oklardan farklıdır. Baş bölümünden sonrası kalındır Temren yerine yaban keçinin boynuzundan yapılmış yuvarlak kemik takılır. İncik denilen bir tür kemikten de o yuvarlak temren yapılırsa da yaban keçisinin boynuzundan

¹⁹⁰ Kahraman, a.g.e. s. 365

yapılan daha iyidir. Keçi boynuzundan yapılan bu yuvarlak temren tek parça olduğu gibi iki parçadan da olur. Tek parça boynuzdan yapılan Baş-pare denilir.

Gez oklarının 30 (otuz) tanesi bir arada satılır ve buna Deste denir. Gezlerin bu şekilde yapılıp satılmasının nedeni hepsinin aynı boy ve kalınlıkta olmasını sağlam içindir. Çünkü değişik boy ve kalınlıktaki gez ile atış yapılıncı elde edilen değişik sonucun okun yapılış kusurundan mı, yoksa atıştan mı ileri geldiği anlaşılır. Aynı boy ve kalınlıkta yapılmış olursa atışın olduğu anlaşılır.

Gez okları, Hava-gezi, Puta gezi ve Torba gezi diye 3 cinstir.

Hava-gezlerinin yan taraflarına, özel ayuklar yapılarak atılan ve ıslık çıkararak giden türlerine çavuş oku denilir.¹⁹¹ Çavuş okunun tarihi hayli önceye uzanıyor. Hun Türkleri bu oku harpte haber veya saldırıya geçme işareti olarak kullanırlardı.¹⁹² Bugünkü işaret fişeklerinin yaptığı işi, yüz yıllar önce Mete Han kendi buluşu olan işaret okları ile sağlamış ve bunu pek çok savaşta başarı ile kullanmasını bilmiştir. Bu tür oklar Osmanlı dönemine kadar gelmiş ve bu dönemde Çavuş oku adı ile anılmıştır.¹⁹³ Kılavuz okudur. Çavuş oku Menzil günleri, atışa başlamadan önce seçilen menzilin o gün esen yele uyup uymadığını anlamakta kullanılır. ıslık çalarak gittiği için havada kolaylıkla izlenir. Diğer oklardan farkı soyasındadır. Mermi çekirdeği biçimli kemik veya fildişi soyanın uca yakın yerinden içeri çapraz bir delik açılmıştır. Bu sebeple uçarken ıslık sesi verir.¹⁹⁴

— Dede Korkut kitabında ötkün ok diye anılırken, 16. yüzyıla ait bir belgede ise çağırğan ok diye adlandırılmaktadır.

— Yapımında daha çok puta oku gövdesi veya hava gezi kullanılırdı. Ayrıca pirinç veya demir uç kullanıldığı ve birden fazla delik açıldığı da görülmektedir. Madeni uçlarda sesi artırmak üzere başın içi boş bırakılmıştır.¹⁹⁵

¹⁹¹ Kahraman, a.g.e. s. 365

¹⁹² Yücel, a.g.e. s. 297

¹⁹³ Atabeyoğlu, a.g.e. s. 13

¹⁹⁴ Yücel, a.g.e. s. 296 - 297

¹⁹⁵ Yücel, a.g.e. s. 297

4.5.9.1.Hava-gezi: Menzil atışları için idman okudur. Temreni ve soyası yoktur, yeleksizdir. Gezi başpare olup, kemik yerine daha çok boyunuzdan yapılmıştır. Hava gezinin ayrı bir endamı vardır. Boğazdan ayak ucuna kadar aynı kalınlıkta gelir, sonra kalem ucu gibi küt bir sivrilik alır. Kani “Telhi-i Risailü’r Rumat” adlı eserinde ne kadar iyi cins çamdan yapılırsa o kadar ala olur derken, çamın ikinci kalite olanından yapıldığını söylemektedir.¹⁹⁶ Hava Gezinin boyu genellikle 66 cm dir.¹⁹⁷ Boğaz ve ayak çapları 6,7 – 7,7 mm, göbek çapları 8,5 – 9,3 mm dir. Ağırlıkları ise 19 – 25 gram arasında değişmektedir. Kalın endamlı, üstelik yeleksiz olduğu için pek düzgün uçmaz. Ayak kısmı hafif olduğu için havada oynayabilir. Bu mahzuru giderebilmek için ok çubuğunun çıralı kısmı ayak yerine getirilir. Bu mümkün olmazsa, ucun ortasından temren deliği açar gibi delinip buraya kurşun çakılır. Deliğin ağzı kapatılır. Hava gezinin 30 tanesine bir deste denilir ve böyle satılır. Destedeki okların hepsi bir biçim, kalite ve ölçüde olmalıdır.¹⁹⁸

4.5.9.2.Torba Gezi: Hedef atışları için idman okudur. Kışın kapalı yerde, yakın mesafeden, içi pamuk çekirdeği dolu torbalara atılır. Boyu, endamı ve zeytuni demir temreni ile puta oklarına benzerse de başpare gezli ve yeleksiz oluşu ile onlardan ayrılır. Hedefe yakından atıldığı için yelek konulmamıştır. Ayrıca çam yerine gürgen ağacından yapılır.

— Uzunluğu 65,2 – 66,2 cm, yani normal puta okları kadardır. Ağırlıkları gürgen ağacından yapıldığı için, normal putadan ortalama 5-6 gram daha fazladır. Torba gezleri tarz-ı has biçimindedir.¹⁹⁹

Maalesef puta-gezi hakkında kaynaklarda bir bilgi yok. Ancak Kahraman Osmanlıda Spor adlı eserinde Gez oklarını üçe ayırmış, Hava-gezi, Torba gezi ve Puta gezi olarak adlandırılmıştır.²⁰⁰

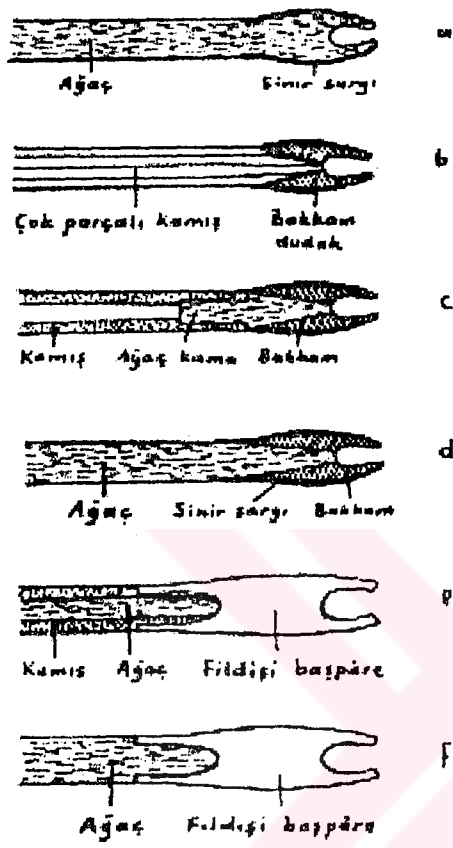
¹⁹⁶ Yücel, a.g.c. s. 295

¹⁹⁷ Kahraman, a.g.c. s. 365

¹⁹⁸ Yücel, a.g.c. s. 296

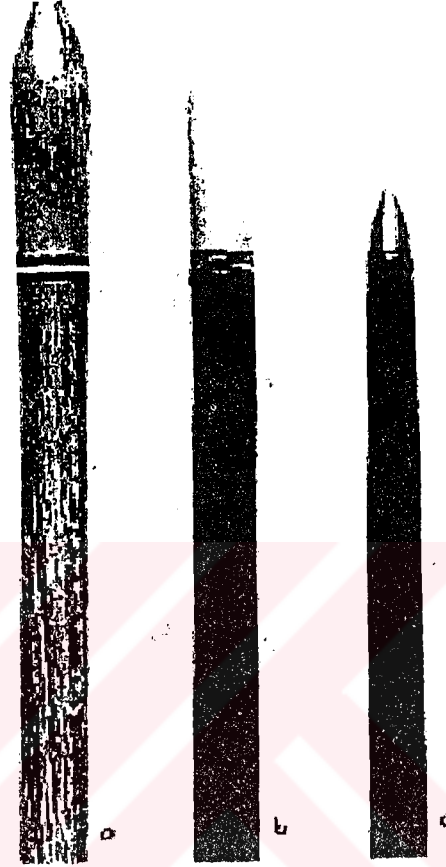
¹⁹⁹ Yücel, a.g.c. s. 295

²⁰⁰ Kahraman, a.g.c. s. 365

Resim 7 Çeşitli ok Gezlerine ait

Kesitler:

Resim 8 a. Başpârel Hava Gezi

b. Fil dişi soyalı Çavuş Oku

c. Zeytuni temrenli Puta oku ayağı

— Evliya Çelebini'nin seyahatnamesinde ok çeşitleri olarak belirtilen Sehem, oka verilen isimlerden birisidir. Ok'a "Tir" ya da "Sehem" de denilirdi.²⁰¹

²⁰¹ Doğan Yıldız, "Türk Spor Tarihi", 3er yayıncılık, syf. 166, İstanbul

— Yine Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde belirttiği Pelenk ok çeşidi değildir. Bütün ağaçların kesitinde görüldüğü gibi, çam ağacı da lif lif tellidir. Bu liflere eski ok ustaları “Saz telli”, “Kaba telli”, “Kuğaz” ve “Pelenk” demişler.²⁰²

5 - OK ATMA ÇEŞİTLERİ

Osmanlılardan önce yazılmış olan okçulukla ilgili kitaplardan öğrendiğimize göre, ortaçağ döneminde genellikle 3 çeşit ok atılıyordu. Bunlardan birisi nişanı vurma (Puta atışı) ikincisi kütük veya kalkan gibi sert şeyleri delmek için yapılan darp vurma, üçüncüsü de oku uzağa düşürmek için yapılan menzil atışıdır .

Bu üç tür atıştan ikisi (Puta ve Darp) atışları savaşa hazırlıklı bulunmak için²⁰³ üçüncüsü ise menzil (Uzak mesafe atışları) ile puta (Hedefe) yapılan atışlar yarışma amacı ile yapılır.²⁰⁴

Hedefe ok atışları kuvvet, teknik, beceri ve görüşün birleşiminde noktalanıyordu. Hedefe atışlara “ Nişan atışları “,” Puta atışı”, yada “Putu koşuları denilirdi.²⁰⁵

5.1. BUTA ATMA (NİŞANA ATMA)

Okçuluk dilinde “ Puta “ çeşitli ok hedefleri için kullanılır... Kelimenin aslı “ Toprak kap, testi, hedef ve nişangah “ anlamına gelen Farsça “ Bute “ sözüdür. Türkçe'ye “ Puta “ ve “ Buta “ olarak geçmiştir. Dilimizdeki “ Pot kırmak “ deyimide buradan gelir.²⁰⁶

Evliya Çelebiye göre ise Buta yada Puta atmak Put'dan gelmektedir. F.Sultan Mehmet İstanbulu fethettikten sonra Ayasofya daki ve İstanbul'un çeşitli yerlerindeki putları söküp ok meydanına getirilerek nişangah yapılmış ve

²⁰² Kahraman, a.g.c. s . 369-394

²⁰³ Kahraman a.g.c. s . 394

²⁰⁴ Alabeyoğlu a.g.c. s . 22

²⁰⁵ Yıldız, a.g.c. S . 162

²⁰⁶ Yücel a.g.c. s . 45

üzerlerine ok üşürülmüştü. Türk okçuluğunda “ Puta atış “ tabir edilen hedefe atışının adını bundan aldığı söylenir.²⁰⁷

Evliya Çelebi “Seyahatnamesinde” “Ok meydanının dört tarafına oniki çeşit putlar koyup, oniki çeşit av oku ile adı geçen putlara ok yağdırılıp, cümle ziyaran, ihtiyar okçular, Hazret-i Saad İbn-i Vakkas’ın ruhunu şad ettiler.” der.²⁰⁸

Ancak Evliya Çelebinin dayanağından yani İstanbul’un Fethinden öncede Türkler tarafından Puta veya Buta sözünün kullanıldığını görüyoruz.²⁰⁹

Ayrıca Kahraman haklı olarak “ Ayasofya da o zamanlar Put değil haç vardı²¹⁰” demektedir.

Ancak Hz. İsa’nın ve Meryem’in Heykelleri olabilir yada melek olarak tasvir ettikleri Kız çocuklarının heykelleri olabilir.²¹¹

En doğru tesbit yine Atıf Kahraman tarafından yapılmış :”Gerçekte “Buta” öztürkçe bir sözcük olup Çağatayca kütüğe denilir. Nişan yerine konulan kütüğe atılan oklara “Buta Oku” bu atışlara da “Buta Atışı” denilir”.²¹²

Mustafa Kani Bey’de eserinde Fatih Sultan Mehmet’in Ayasofya’dan getirttiği 12 haçı Ok Meydanı’nın dört bir yanına koydurarak ok attığını yazıyor.²¹³

Bir vakitler hedef olarak dar ağızlı toprak kaplar kullanılıyordu. Testi biçimi toprak kaplarla, kabak atışında kullanılan su kabağı arasındaki biçim benzerliği dikkati çekmektedir. Daha sonraları deriden yapılan, içi pamuk çekirdeği ve talaş dolu putalarla bu form muhafaza edilmiştir.

²⁰⁷ Atabcyoğlu a .g. c. s . 8

²⁰⁸ Evliya Çelebi. *Seyahatname*-Üçdal Neşriyat. Tasvir Matbaası İstanbul, 1985, Cilt 1 Sayfa: 111-112

²⁰⁹ Gökyay. a.g.c. s . 19-37

²¹⁰ Kahraman a.g.c. s . 395

²¹¹ Ali Tunç. *Spor Tarihi Ders Notları*. Niğde1999

²¹² Kahraman. a.g.c. s . 395

²¹³ Yıldız. a.g.c. s . 162

Latham ve Reinaud İngilizce de toprak kap demek olan “Pot” kelimesinden başka, Farsça “Büte” sözüne daha çok benzeyen ve hedef anlamına gelen “Butt” sözünü de anarak putayı “A butt made of wicker basket filled with sand” diye tanımlıyorlar. Türkler de sepet hedeflere puta denildiği doğrudur. Nitekim ok meydanında Minber sofasından atış yapılan hedefin adı puta sepeti idi.²¹⁴ Atış yapılan yere “Sofa” denilir.²¹⁵

Hedef atış yarışlarının değişik türleri vardır ve bunlar çok zor düzenlenirdi. Bunlardan biri ip altından yapılan atışlardır. Bu atışlarda kemankeşin boyunun aşağısında bir ip gerilirdi. Atış yapacak olan kemankeş ipin 3 – 4 m gerisinde yer alır. Genellikle bu uzaklık 300 gez (198m) olurdu. Mısır’da ise bu uzaklık 140 gez (92.4m) olarak kabul edilmiştir.²¹⁶ Ünsal Yücel “Türk Okçuluğu” adlı eserinde ise puta atışları 250 – 400 gez (165m – 265m) kadar uzağa dikilmiş hedeflere yapılırdı ok meydanındaki puta sepeti atışın yapıldığı Minber Sofa’sına 250 gez uzaklıkta idi demektedir²¹⁷. Kahraman ise Ağazade Ahmet Nami’nin “Okname” adlı eserine dayanarak Buta’nın 200 – 300 adım (gez) uzaklığa konulduğunu belirtmiştir.²¹⁸

Buta atışlarının diğer bir türünde; Yüksek bir direğin tepesine bağlanan maşrapayı* at sırtında dört nala giderken ve tam altından ok atmak süretiyle vurabilmekte büyük ustalık isteyen bir başka buta atış türüydü.²¹⁹ Hedefe atışın bir türünde direğin üzerine konulan maşrapa yada aynı büyüklükteki hedefi hareket halindeki bir at üzerinden atılan okla vurmaktı. Her iki elin dört nala giden bir at üstünde kullanıldığı düşünülürse bunu gerçekleştirmenin nedenli beceri gerektirdiği ortadadır.²²⁰ Puta atışları daha çok talimhanelerde ve şehirlerdeki meydanlarda yapılmakta idi.²²¹

²¹⁴ YÜCEL, a.g.c. s. 45 - 46

²¹⁵ Kahraman, a.g.c. s. 396

²¹⁶ Yıldız, a.g.c. s. 162

²¹⁷ Yücel, a.g.c. s. 47

²¹⁸ Kahraman a.g.c. s. 396

* **Maşrapa:** Günümüzdeki su bardaklarının biraz büyükçe, saplı ve metal olanı.

²¹⁹ Atabeyoğlu, a.g.c. s. 28

²²⁰ Yıldız, a.g.c. s. 163

²²¹ Yücel a.g.c. s. 49

Buta atışları yapılmadan önce şu konuların anlaşma ile belirlenmesi gerekir.

Buta nın sepet mi yoksa tahta nişan mı olacağı

Nişanın kaç gez (adım) uzaklığa konulacağı

İp altından atılıp atılmayacağı

Butanın büyüklüğü

Atışın kaç tutam veya dirhem yay ile yapılacağı

Her atıcının kaç ok atacağı

Kaybeden takım veya kişinin kazanana ne cins ve ne miktarda ödül vereceği

İlk önce kimin atacağı

Hakemin kim olacağı belirlendikten sonra atışlar yapılırdı.

Yarışma iki kişi arasında oluyorsa her atıcı 30 ok atar nişana isabet edenler sayılır kimin oku nişana daha fazla saplanmış ise ödülü o kazanmış olur. Takımlar arasında yapılıyorsa ilk takım birer ok atar, diğer takım hedefin yanında durur, atış bitince atışı yapan takım butanın yanına giderken diğer takım atıcıları atanları tebrik eder ve hep beraber hedefe saplanan oklar çıkarılır. Ardından şeyhin yanına gidilerek oklar teslim edilir. Diğer takım atış yerine dizilir, öbür takım da butanın yanına gider. Bu şekilde her atıcı 30 ok atıncaya kadar yarışma devam eder. En sonunda nişana isabet etmiş olan her takımın okları ayrı ayrı sayılır ve hangisinin galip geldiği şeyh tarafından açıklanır.²²²

Nişan okçuluğunda değişik biçimde ve cinsten hedefler kullanılıyordu. Bunlar çok kere sırtta takılı yuvarlak, oval veya armut biçimi hedeflerdi. Ya yere saplanır yada elde tutulurlardı. Yere yakın sabit hedeflerse ağaç kütüğü yada buna bağlı bir tabla olabiliyordu. Taşınabilir putalar ise uzunca saplı bir el aynasını andırırlar. Eldeki tasvirlerden seyyar putalara oturarak atış yapıldığı anlaşılıyor.

18. ve 19. YY. da sadece tektip sabit puta kullanılmıştır. Bunlar iki kat deriden yassı ve armut biçimi olup içleri pamuk çekirdeği (çiğit) ve hizar talaşı doludur.

²²² Kahraman. a.g.c. s .396 – 397

Üzerlerine renkli deriden işaretler dikilmiş, etek kısmına zincirlerle küçük çanlar asılmıştır. Ok saplanınca çanlar sarsılıp ses verirlerdi.²²³

5.2. DARP (ZARP) ATMA (SERT METALLERE ATMA):

Darp sözcüğü Arapça olup Türkçesi dövmek, hızlıca bir nesneye vurma ve delme anlamındadır. Osmanlılar bu tür ok atışını da kuvvetlerinin yüceliğini ok ve yaylarının üstünlüğüne ve atıcılıktaki teknik bilgilerinin yüksek düzeyde olduğunu kanıtlamak için spor gösterisi haline sokmuşlardır. Darp vuruşları genellikle tunç kalkanlara, cam bardaklara, aynalara ve tunç zillere yapılır.²²⁴ Buta atış türünde hüner levhaları okla vurup delmekti. Usta atıcılar ayna adı verilen bu levhaların bir kaçımlı üstüste koyup attıkları bir okla tümünü birden delerlerdi. Zarp vurma daha çok törenlerde ve önemli günlerde yapılan bir gösteri idi. Bunun yarışması olmazdı. Okun temren adı verilen demir ucu aynayı delip öteye geçtiği takdirde atış başarılı olmuş sayılırdı.²²⁵

Zarp atışlarında okun ucunda bulunan demirden yapılmış temreni sertleştirmek için su verilirdi. Verilen suyun yazın sert, kışın ise sert olmamasına özen gösterilirdi. Temrenin oka çok iyi bir biçimde perçinlenmiş olması gerekirdi. Zira böyle olmayan durumlarda temren hedefe çarptığı zaman oktan ayrılarak çevredekilere zarar verebilirdi. Nitekim Kemankeş Mustafa "Kavisname" adlı eserinde "Zarp (darp) okundan gayet sakınasın; nice kimseleri kör etmiştir." demektedir.²²⁶

Bu atışlar için özel surette yapılmış yay ve oklar kullanıldığı gibi idman yapılışı da diğer tür atışlardan ayrıdır.

16. YY. da İstanbul'a gelmiş olan İngiliz subayı John Barkly şehir içindeki küçük alanlarda darp vurarak spor yapan küçük çocukları ve gençleri şöyle anlatıyor;

²²³ Yücel, a.g.c. s . 46 – 47

²²⁴ Kahraman a.g.c. s . 399

²²⁵ Atabeyoğlu, a.g.c. s . 28

²²⁶ Yıldız, a.g.c. s . 164

“Bunların yayları kısa ve alışmamış olanlar için çekilmeyecek kadar serttir. Lakin bu yaylar ile oklarını bizim ateşli silahlarımızın mermilerinin gittiği uzaklığa kadar attıklarını görünce gözlerime inanamasam da, Türklerden birinin ince bir ok ile üç pus kalınlığındaki bir çeliği deldiğini gördüm. Ucunda demir olmayan diğer bir okun yaydan büyük bir hızda fırlayıp orta genişlikte bir ağacın gövdesine saplanması da yine hayretimi celbetti.”

Darp atışlarının ne zamandan beri yapıldığı konusunda kesin bir bilgimiz bulunmamaktadır . Ancak 12.YY'dan önce yazılmış sporla ilgili kitaplarda darp atışından bahsedilmemiştir. Kanımızca Büyük Selçuklu Devleti zamanında ordunun eğitimi sırasında yapıldığını söyleyebiliriz.

Darp vurma gösteri sporu olduğu için genellikle padişahların yaptırdığı düğünlerde özellikle cündiler (biniciler) tarafından yapılırdı.Osmanlı padişahlarından bazılarıda Sultan I. Selim, Sultan II. Selim ve Sultan IV. Mehmet'tir darp atışı yapmış ve başarılı olmuştur.²²⁷

Darp atışında amaç, kalın tunç veya demir levhaları ok atışı ile vurarak delme atışlarıdır.²²⁸ Çok süratli atışlarda (Darp Vurmada) IV. Murat Bağdat seferinde 12 zırh delmiş ve bunlar Bağdat kapısına asılmıştır.²²⁹

Askeri müzenin vitrinlerinde darp vuruşları yapılmış ziller, tunçlar, aynalar ve ağaç nişan tahtaları bulunmaktadır.²³⁰

5.2.1. DARP VURMANIN İDMAN ŞEKLİ

Darp vurma idmanında kendine özel (sandık, yay, ok) ve tekniği vardır. Bunlar şunlardır:

Sandık: Tahtadan yapılmış olup boyu (4), eni (2,5) ve yüksekliği (3) karıştır. İçi ağzına beraber pamuk çekirdeği ile doludur.

Yay: Darp vurmaya mahsus olup (12,5) tutamdan (14) tutama kadardır. Önce (12,5) tutam sertliği (mülayil) yayla idmana başlanır.

²²⁷ Kahraman, a.g.c. s . 399

²²⁸ Afyon-Tunç. A.g.c. s .89

²²⁹ Özick, a.g.c. s . 75

²³⁰ Kahraman, a.g.c. s . 400 - 401

Ökz: (9) tutam uzunluğunda sanduka okudur.

Bu araçları hazırladıktan sonra, sandık, idman yapılacak yerde yüzü karşısına gelecek şekilde yüksekliğe konarak atışlara başlanır. Bir ay süreyle hiç ara vermeden günde (300) defa ok atılır. Bir ay tamam olunca daha sert yayla atışlara devam edilir. Bu ikinci otuz gün sonunda daha sert yay ile bir ay daha atış yapılır. Eğer idman devam edecek olursa aynı şekilde ara vermeden atışlar sürdürülür.²³¹

5.2.2. USTALIĞA GEÇİŞ SINAVI

Sandık idmanı bu şekilde tamamlandıktan sonra eğer atıcı darp vurmakta usta olduğunu kanıtlamak istiyorsa; bütün masrafları kendisi tarafından karşılanmak üzere halkın ve üstadların önünde bir sınava girer.²³²

5.3. MENZİL ATMA (UZAĞA)

Menzil atma okçuluğunun eski tarihi hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır . Eski Türk Boylarında bir savaş ve av idmanı olarak menzil okçuluğuna yer verilmekte idi. Uzağa ok atma yarışmaları ile ilgili ilk bilgiye “Dede Korkut Destanı”nda rastlıyoruz. Menzil okçuluğu ilk defa kuvvet gösterisine dayanan bir yarışma ve spor olarak burada karşımıza çıkmaktadır.²³³

Bursa'nın alınışı ile (1326) Osmanlılar'ın menzil atmayı kurumsal ve kuralsal bir hale getirdiklerinin en güzel kanıtı Bursa'daki “Atıcılar Meydanı”dır. Ok meydanlarının yalnız menzil atışları için yaptırıldığı düşünülürse atıcılar meydanında (1359) dan önce yapıldığını ve menzil atışlarının başlangıç tarihinin (1326-1359) arası olduğu söylenebilir. Bursa'da Ok meydanının en eski menzili “Yıldız” havası ile atılan menzildir. Burada ilk taşın Makramacı isimli bir atıcı diktirmiştir. Makramacı kimdir, ne zaman bu atışı yapmıştır hiçbir bilgi elde yoktur.²³⁴

²³¹ Kahraman. a.g.c. s . 403

²³² Kahraman. a.g.c. s .403

²³³ Yücel a.g.c s .56

²³⁴ Kahraman a.g.c. s . 405

Uzun mesafe ok atışlarında da ok 850, 800 m'ye ulaşır.Yarışlara Hakanlar da katılırdı. II. Mahmut; 1818 yılında okunu 818 m'ye fırlatarak menzil atmada Osmanlı İmparatorları arasında ilk 10'a girmiştir.²³⁵

5.3.1. MENZİL ATMADA İDMAN ŞEKLİ:

Menzil atmak, darp vurmak ve nişana atmaktan daha zor ve masraflıdır. Büyük bir teknik, sabır, yetenek ve sürekli çalışma ister. Bu tür atışlarda taş dikmek, menzil bozmak, taşını sürmek veya baş taşın sahibi olarak sicile geçmek her atıcının düşüdür.

Bir atıcının Kemankeş ünvanını alabilmesi ve sicil defterine adının yazılarak Tekke de yemek yiyebilmesi için, Osmanlıların menzil atışlarında Peşrev'le (900) geze atmayı şart koşmaları şüpesiz ki diğer atışlardan daha güç oluşundandır. Bu güçlüğü yenerek başarıya ulaşmak da ancak iyi bir üstad ile sürekli ve bilinçli idmanla olur. O idmana da ilk önce “Torba döğmek” le başlanır.²³⁶

Torba döğmek deyimi, içine pamuk çekirdeği doldurulmuş bir torbaya ok atarak yapılan idman şeklidir. Şöyle hazırlanır;

Kalın bir kıl torbanın içi pamuk çekirdeği ile doldurulur. Nerede idman yapılacaksa, torba atıcının başı hizasına gelecek şekilde tavana asılır. Torbanın oktan etkilenip sallanmaması için ip ile yere bağlanır. Atılan oklarda torbaya isabet etmeyenlerin duvara çarpıp kırılmaması için duvara kalın bir yorgan çekilir.

Torba döğülecek yay yumuşak (mülayim) olup (10) tutam (1) parmak uzunluğunda olmalıdır.Torba döğülürken yayın kabzasının tutuluşu diğer atışlardan farklıdır. Yumruğun iç kısmı aşağıya bakacak şekilde küşad verilir.Bu durumda kolun ve yayın duruş biçimi milli sazlarımızdan “Cöng” e benzediği için “Ceng-bazı” derlermiş.²³⁷

²³⁵ Öztekin, a.g.c. s . 75

²³⁶ Kahraman a.g.c. s . 407

²³⁷ Kahraman a.g.c. s . 407

- Antrenman (Meşk) hariç diğer bütün atışlar (6 Mayıs) ile (7 Kasım) arası haftanın Pazartesi ve Perşembe günleri yapılır,

- Bir atıcı ayak yerine gittiğinde kendisinden başka bir atıcı da atış yapmak için oraya gelmiş ise hangisi daha eski (Daha önce kabza almış ise) atış önceliği eski olanındır,

- Tepe başı denilen yerler Hasköy yönüne peşrev okuyla atış yapmak sakıncalı olduğu için yasaktır,

- Bir atıcı ok atarken onun arka tarafında bulunan bir başka ayak yerinden atış yapılamaz,

- Daha önce ezmayış veya heki okuyla atıp durduğu menzilde sonradan peşrev oku atmak isteniyorsa, okunu ve yayını değiştirdiğini havacı ihtiyarlara bildirmek zorundadır,

- Menzil atışı için meydan ihtiyarlarından izin alındıktan sonra o menzilin ayak taşından idman için (Meşk) ok atılamaz,

- Bir atıcı menzil bozmak istiyorsa ancak sınıfının bir üst derecesindeki menzili bozmak için izin alabilir,

- Meydan ihtiyarlarının tanımadığı bir atıcı, atıcılık derecesini ve üstadının kim olduğunu belge ile kanıtlamadan, taş dikilmiş bir menzil de durupta menzil bozmak için atış yapamaz, ancak meydanın başka bir yerinde antrenman (Meşk) yapabilir.²⁴¹

5.3.4. YENİ MENZİL AÇMAK:

Yeni menzil açabilmek için, meydan şeyhinin ve ihtiyarların izni şarttır. Her 900 gez atanın menzil açacağı ve sonunda menzilden geçilemeyeceği düşünülerek buna sık sık izin verilmezdi. 18. Y.Y.'da 900 geze atan okçuların bile çok azaldığı görülerek 800 gezde menzil açmaya izin verilmişti. Yıldız-Poyraz havasıyla atılan YUSUF AĞA menzili böyledir.²⁴²

²⁴¹ Kahraman. a.g.e. s . 410

²⁴² Yücel. a.g.e. s . 109

Ayrıca ok meydanlarında menziller, o yerin yapısı, çevresindeki yerleşim durumu, rüzgarların yönü ve gereksinimler göz önünde tutularak açılırdı. Bu yüzden her meydanda aynı sayıda menzil bulunmamaktadır.²⁴³

Bu durumları şu şekilde açıklayabiliriz:

Arazi yapısı her şehirde şüphesiz aynı değildir. Örneğin; İstanbul Ok Meydanı güney-doğudan kuzey-batıya doğru uzanan bir sırtın üzerindedir. Çevresinde rüzgarların yönünü değiştirecek dağ ve tepeler bulunmamaktadır. Bu sebeplerden dolayı İstanbul Ok Meydanı'nda Lodos, Yıldız, Yıldız-Poyraz, Batı-Lodos, Poyraz, Gün Doğusu havaları ile menzil açılıp ok atılmıştır.

Menzil açma da bir başka etken ise; yıllar önce açılmış menzillerde Baştaşlar aynı ayak yerinden atılıp geçile geçile artık geçilemeyecek rekora ulaşmış olabilir. Hatta verimli çağında Tozkoparan, Bursa'lı Şüca'nın Lodos menziline geçememiş ve Tozkoparan ölürken bile "Ah Şüca'nın Lodos menzili ah" diyerek öldüğü söylenmektedir. Bu rekoru ancak 1533 yılında Mir-i Alem Ahmed Ağa geçebilmiş ve daha sonra bu menzilde kimse ok atmamıştır.

Padişahlar için de gereksinim görülüp onlara özel ayak taşı konulup ayrı menzil açılmıştır.²⁴⁴

5.3.5. TAŞ DİKME

Taş iki nedenden dolayı dikilir. Birincisi peşrevle (900) gezin üzerinde ok atan her atıcı taş dikebilirdi. İkincisi açılmış bir menzilde durup, yani baştaşı geçmek için çalışıp geçebilecek düzeye gelince meydan ihtiyarlarında izni alınarak onların önünde atışlar yapılmaya başlanırdı.²⁴⁵

Ok meydanlarında "Menzil Atmak" ya da "Menzil Dikmek" (Rekor kırmak) için yarışılan günlere Meydan Günü denilirdi. Uzaklık "Gez" (66 cm.) ile ölçülürdü. Normal bir insanın adımı ile aynı uzunluktadır.

²⁴³ Kahraman. a.g.c. s. 411

²⁴⁴ Kahraman. a.g.c. s. 411

²⁴⁵ Kahraman. a.g.c. s. 413

Uzun mesafeye ok atanların; oku en ileriye attıkları yere “Menzil Taşı” denilen başarıyı yansıtan bir küçük “Anı Taşı” dikilirdi. Bu taşların üzerine Kemankeş’in adı ve derecesi yazılırdı. Adına menzil taşı diktirme olasılığı bulunan okçular, ayak taşının dibinde durdukları sırada yanlarındaki usta okçular ve din görevlilerinin duâlarıyla yaylarını gerip ok savururlardı. Ok en ilerideki menzil taşını geçtiği durumlarda o taşın sahibi Kemankeş’in sırtını okşayıp “Nur Ol Sana Söz Yok, Elhak Atmışsın” derdi.²⁴⁶

5.3.6. MENZİL YARIŞMASI (KOŞU):

Bazı kavşnamelerde ve padişahların günlüklerinde (Ruzname) ok atarak yapılan yarışmalara koşu da denildiğini görüyoruz. Öz Türkçe olan bu sözcük yine aynı kaynaklarda Ödül (Öndül) anlamı için de kullanılmıştır.²⁴⁷

Menzil atışı dört sınıf üzerinden yapılırdı:

Birinci sınıfa “İhtiyarlar” adı verilir ve eski ustalardan oluşurdu. İhtiyarlar “Azmayış” türü ok atarlardı. Yarışma esnasında İhtiyarlar beşer ok atma hakkına sahiptiler.

İkinci sınıfa “Dokuzyüzcüler” adı verilirdi. Dokuzyüzcüler “Heki” denilen türde ok atarlardı. Dokuzyüzcüler yarışmada yedişer ok atma hakkına sahiptiler.

Üçüncü sınıfa “Binciler” adı verilirdi. Binciler, Binyüzcülerin kullandığı “Peşrev” adı verilen okla atış yaparlardı. Yarışmada dokuzar atış hakkına sahiptiler.

Dördüncü sınıfa ise “Binyüzcüler” adı verilirdi. Binyüzcüler “Peşrev” oku kullanıyorlardı. Binyüzcülerin koşusuna “Başkoşu” da denilirdi. Yarışma sırasında onbirer ok atma hakkına sahiptiler.²⁴⁸

Atışlar 80 gez (52,80 mt.) aralıklarla dikilmiş iki bayrağın enine sınırlandırdığı koridor bir alan içinde yapılırdı. Oku bu alan içinde en uzağa atan

²⁴⁶ Yıldız. a.g.e. s .159

²⁴⁷ Kahraman a.g.e. s . 417

²⁴⁸ Yıldız. a.g.e. s . 159

yarışı kazanırdı. Ancak iki bayrakla sınırlı yere düşüremeyenlerin atışları geçerli sayılmazdı.²⁴⁹

Yarışlarda atılan okların birbirlerine karışmaması için okların üzerlerine Kemankeşlerin adları yazılırdı. Yarış öncesi yol göstermek için atılan oka “Kılavuz” oku adı verilirdi. Ok yarışlarında atış sırasında kabza almada en eski olana öncelik tanınırdı. Dokuzyüzcülerle atış yapan bir kemankeş 1000 gezi geçerse Bincilerle atışma hakkını kazanırdı. İhtiyarlarda gez farkı gözetilmezdi.

Ok atılırken ayak konan yere “Ayak yeri” ya da “Ayak taşı” adı verilirdi. Okun düşmesine “Ok kondu”, düştüğü yere ise “Hava yeri” denirdi. Ayak yerinden hava yerine doğru duruşlarda okun sağ tarafı “Şast”, sol tarafı da “Kabza” olarak adlandırılırdı.²⁵⁰

6. OK ÇEŞİTLERİ

Osmanlı döneminde kullanılan okların çeşitli türlerde olduğu görülür. Bunları çeşitlerine göre şöyle sıralayabiliriz:

6.1. ŞEKİLLERİNE GÖRE OKLAR

- Tarz-ı Has
- Kiriş'endam
- Şem'endam²⁵¹

6.1.1. Tarz-ı Has: Özel Şekilli oklardır. Bu ok gerek "Beden" denilen gövde kısmı uzunluğunun 3/2'i kadar sonra gelen ve " Boğaz " adı verilen uç kısmında gerekse " Ayak " denilen bitiş kısmında incelmekteydi. Bu incelme ' Boğaz'da daha bariz bir görünüm almaktadır. Bu şekildeki gövdenin yapımına esas olan düşünce; okun atılması ve yere düşmesi sırasında yayın ağırlığının ve kuvvetinin okun orta ve ön kısmına yüklenmesi olmuştur. Böylece ok daima 'Ayak' denilen kısımdan çatlar. Eğer " Boyun " çatlarsa ya da boyun tamamen kırılır yada gövdeye doğru çatlaklık yayılır.

²⁴⁹ Atabeyoğlu, a.g.e. s . 23

²⁵⁰ Yıldız, a.g.e. s . 161

²⁵¹ Atabeyoğlu, a.g.e. s . 8

6.1.2. Kiriş'endam : Bu ok şekli yukarıda anlattığımız ok çeşidinin hemen hemen aynıdır.

6.1.3. Sem'endam : Bu ok çeşidi mum boylu, ortada uzunluğunun 1/3'i kadar olan yerde en kalın şekli alır ve gövde " Boyun " da incelir; nihayet uç kısmında özellikle " Fare kuyruğu" denilen ince bir şekil alır.²⁵²

Ayrıca Atabeyoğlu "Okçuluk Tarihi" adlı eserinde bunlara ilaveten Hava Gezi, Uzunok ve Ezmayış okunuda şekillerine göre oklar sınıfına koymuştur.

6.1.4. Hava Gezi : Yeleksiz ve temrensiz oklardır. Bunların Arapça adı Mincâp olup genellikle menzil atışları için çalışma yapılırken kullanılır.²⁵³ Altmışaltı cm. boyundadır. Bazılarının yan taraflarına özel oyuklar yapıldığı için atılınca ıslık sesi çıkararak giderlerdi. Bu tür hava gezlerine de Çavuş denilirdi.²⁵⁴

6.1.5. Uzun Ok : Boyları diğerlerine oranla daha uzun olan oklardır. Normal bir okun boyu 66 cm.'ye tekabül eden bir gez olduğu halde, bunlar bir gezden daha uzun boylardaydı.²⁵⁵

6.1.6. Ezmayış : Hafif ve ince bir ok olup yaşlı okçuların kullanıldığı ve boyu tahmini 66 cm. uzunlukta olan, ağırlığı 2.5-3 dirhem arasında değişen bir oktur. Yani ağırlığı 7.5 - 10.5 grama eşittir. Ağırlığı okun yapıldığı malzemeye göre değişirdi. Bu ok ile daha ziyade "Salâ Koşusu" adı verilen mükafaath yarışmalarda atış yapılırdı.²⁵⁶

6.2. YAPILARINA GÖRE OKLAR

Yapılarına göre okları şöyle sıralayabiliriz:

- Pişrev-Yeksüvar
- Zergerdan

²⁵² Nevzat Gözaydın – **Geleneksel Türk Sporları Semineri** 31 Temmuz 1976 Konya – Güven Matbaası/ Ankara. 1977 s . 2

²⁵³ Atabeyoğlu, a.g.c.,s . 9

²⁵⁴ Kahraman, a.g.c. s . 365

²⁵⁵ Gözaydın, a.g.c. s . 5

²⁵⁶ Kahraman, a.g.c. s .364

- Karabatak
- Heki²⁵⁷
- İbriş²⁵⁸

6.2.1. Pişrev Yeksüvar

Pişrev : Osmanlı okçuluk tarihi boyunca en çok kullanılan ok türüdür. Menzil oku olduğu ve ileri gittiği için Farsça bu isim verilmiştir. İlk önceleri Hezaran ağacından yapılmış, sonradan çamdan yapılmaya başlanmıştır. Çamın en iyi yerinden yapılır, uzunluğu mimar arşını ile 20 parmadır. Bu uzunluk günümüz ölçüleri ile (3.125 x 20 - 62.5 cm.)'dir. Temreni keçi boynuzundan yapılır.²⁵⁹ Uçtan dört parmak kadar uzunluktan sonra uzunlamasına yarılr. Bu yarığa uyacak şekilde ardıç ağacından yapılmış bir parça sokulur. Böylece okun uzunluğu arttırılır. İki parça balık tutkalı denen tutkal çeşidi ile yapıştırılarak üstten sıkıca bağlanır. İyice kuruduktan sonra çözülür ve uç takılır.²⁶⁰ Yeleği eskiden kuğu kanadından yapılır ve çelenk adı verilirdi.

Yeksüvar : Bu da menzil okudur. Önceleri ardıç ağacından yapılarak ismine de Pişrev denilmiştir. Pişrev okundan çok az bir farkı vardır.

6.2.2. Zergerdan : Bu da ardıç ağacından yapılan bir tür Pişrev oku olup menzil atmada kullanılır. Yeksüvar okundan farkı; bu tür okların boyun denilen kısmına bu oku yapan usta tarafından kendi özel işareti olan altın tel sararak yapılmış olmasıdır. Farsça olan bu kelimenin Türkçe aslı "Boğazı Altınlı" demektir.

6.2.3. Karabatak Oku : Pişrev'den farkı; boğazının ve yeleklerinin daha uzun oluşudur. Karabatak kuşunun kanadı yelek olarak takıldığı için bu isim verilmiştir.

²⁵⁷ Afyon - Tunç. a.g.e.s . 89

²⁵⁸ Atabeyoğlu. a.g.c. s . 9

²⁵⁹ Kahraman. a.g.c. s .364

²⁶⁰ Gözaydın. a.g.c. s . 4

6.2.4. Heki Oku : Ağaçtan yapılan menzil oklarının en eskisidir.Yapılışı Pişrev'e benzesede yelekleri daha uzundur. Kahraman'a göre bu oka isminin verililişinin sebebi; yeleklerinin renginin toprak renginde (boz) oluşundandır. Çünkü Pişrev'e takılan beyaz renkli kuğu kuşu kanadına "Sultani", boz renkli olanına da "Haki" adları verilir.²⁶¹

Haki oku menzil atışlarına hazırlık veya okçular arasında gündelik yarışlarda kullanılan bir oktur.Yeleği gez dibinden 4.5-7 mm. yüksekten başlar, gittikçe alçalıp 40.5-64.5 mm. ileride sıfır olur.²⁶²

6.2.5. İbriş Oku : Yapımında eskimiş Puta, Ezmayış veya Haki oklarının gövdesi kullanılırdı Diğer oklardan tek farkı yeleğindedir. Tek parça tüğ okun boyun kısmına helozoni olarak yapıştırılmıştır.²⁶³

İbriş okunun yeleği diğer oklarda olduğu gibi kuş kanadından yapılmayıp, kamıştan yapılır. Kamıştan kesilen ince ince püsküller bir araya geritilerek gezin dudaklarına yapıştırılır. Bu nedenle ok atıldığı zaman yeleği tüy yeleği gibi düz durmayıp açılır. O nedenle de çok yavaş gider. Dar meydanlar ve talimhaneler için elverişli bir meşk okudur.²⁶⁴

Bu ok kısa ve ağır uçması sebebiyle atış esnasında tesbit edilemeyen atıcı hatalarının ortaya çıkarılmasına ve hataların düzeltilmesine yardımcı olmakta idi.²⁶⁵

Kitaplar puta okunu yapılarına göre oklar sınıfına koymasına rağmen puta atışlarında kullanıldığı için bu ok çeşidini kullanıldığı yerlere göre oklar sınıfında açıklayacağız.

²⁶¹ Kahraman. a.g.e, s . 364

²⁶² Yücel. a.g.e, s . 291

²⁶³ Yücel. a.g.e, s . 296

²⁶⁴ Kahraman. a.g.e, s . 365

²⁶⁵ Gözaydın. a.g.e, s . 6

6.3. YAPILDIKLARI MALZEMEYE GÖRE OKLAR

Türklerde oklar, önce hayvan kemiğinden, sonra dal ve kamıştan yapılmıştır.²⁶⁶

Malzemesine göre oklar şunlardır;

- Boru şeklinde olanlar (Kamış Oklar)
- Ağaçtan yapılmış olanlar

6.3.1. Boru Seklinde Olanlar (Kamış Oklar): Tahminen II.Bayezit devrine kadar çoğunlukla bunlar kullanılıyordu.²⁶⁷

Türkler, ok yapımında kullandığı kamışları özel olarak Orta Asya'nın bataklık bölgelerinde yetiştirirlerdi. Bu kamışları henüz taze yapraklarını açtığı dönemde keserlerdi. Kesilen kamışlar; onarlık demetler halinde sazlarla sıkıca bağlanır, akarsuyun içine atılır orada üç gün bekletilirdi. Sonra sudan çıkarılan demetler, iyice yanmış gübre yığınları üzerine veya güneş sığağındaki kuma gömülmek sureti ile kurumaya terkedilirdi. En az 20 gün bu şekilde bekleyen kamışlar oradan alınıp güneş görmeyen serince bir yerde biraz daha bekletilmek sureti ile düzgün hale gelmeleri sağlanırdı. Kesme, suda bekletme, kurutma ve düzeltme safhalarını kapsayan, hem büyük bir itina hem de beceri isteyen bu işleme “ Ok tımarlanması “ adı verilirdi.

Böylece tımarlanmış oklar hiçbir zaman eğilmez; kemikleşmiş bir hal alırdı. Aradan süre geçtikçe sertlikleri artardı.²⁶⁸

6.3.2. Ağaç Oklar: Osmanlı Türkleri, kesilen ağaçları iyice temizledikten sonra iki hatta üç parmak kalınlığında dörtköşe parçalara bölüp bunları fırınlara koyarak sararana dek orada tutarlardı. Ağacın yağını ve suyunu bırakması için yapılan bu fırınlama işlemine “oka tımar vermek” deyimi kullanılırdı. Daha sonra bu çubukların kuru zeminli bir mahzende üç beş yıl arası kurumaya ve dinlenmeye bırakılması yoluna gidilirdi. Ok yapılacağı zaman bu çubuklar alınır, istenilen ebatta kesilmek suretiyle okçu tezgahına getirilirdi. Bundan sonra arzuya

²⁶⁶ Öztekin. a.g.c. s . 75

²⁶⁷ Gözaydın. a.g.c. s . 1

²⁶⁸ Atabeyoğlu. a.g.c. s . 11

göre; soya veya temren takılır, yine arzuya göre yelekler yapıştırılır ve kırıslara takılarak çentiği açılırdı.²⁶⁹

6.4. TEMRENLERİNE GÖRE OKLAR

Temren sözcüğü Çağatayca (Hakaniye Türkçesi)'nden Anadoluya gelmiş bir sözcüktür. Kökeni temür (demir) sözcüğüdür. Savaş oklarının temreni demir, puta ve darp oklarının temrenleri de demir, fildişi veya keçi boynuzundan yapılır. Osmanlı döneminde şekil ve türlerine göre temrenler altı çeşittir.

İki çeşidi üçgen temrenlidir. Adından da anlaşılacağı gibi üç köşelidir. Demirden yapılır. Zırh ve demiri bile delici özelliğe sahiptirler.²⁷⁰

Bir çeşidi kare temrendir. Dört köşelidir. Yelek gibi arkaları boş olmayıp dolu ve köşeleri sivridir. Bunlar zırhı bile parçalayıcı özelliğe sahiptirler.

Bir çeşidi yassı temrendir. İki yana kama biçimindedir. Düşmana ve vahşi hayvanlara karşı kullanılan temren olup etkisi kesindir. Açtığı yara çok büyük olurdu.²⁷¹

Bir çeşidi de zeytuni temrendir. Toparлак uçludur. Puta ve ezmayış oklarına takılırdı.

Bir çeşidi de adeta temrendir. Sala koşusunun oklarıyla torba gezi oklarına takılırdı.²⁷²

Atabeyoğlu'da bu temrenlerin dışında iki temren türü daha göstermiştir. Bunlar uzun ve kısa temrenlerdir. Uzun temren bıçak gibi olup uzun ve çok etkili idiler. Kısa temren hakkında ise bilgi verilmemiştir.²⁷³

²⁶⁹ Atabeyoğlu, a.g.c. s. 11

²⁷⁰ Kahraman, a.g.c. s. 366

²⁷¹ Atabeyoğlu, a.g.c.s. 12

²⁷² Kahraman, a.g.c. s. 366

²⁷³ Atabeyoğlu, a.g.c. s. 12

6.5. KULLANILDIKLARI YERLERE GÖRE OKLAR

Bu okları dokuz grupta toplayabiliriz;

Savaş (tirkeş) okları

Talimhane okları

Kepaze okları

İşaret okları

Menzil okları

Meşk okları

Buta okları

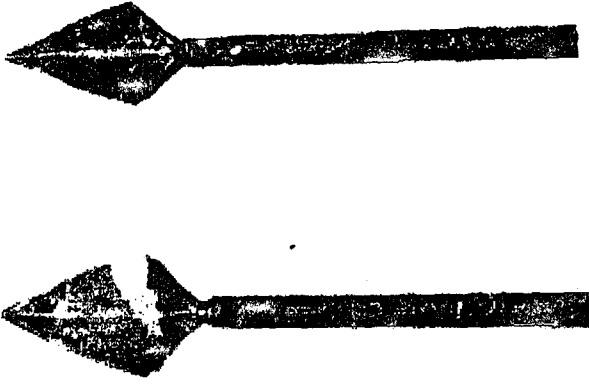
Parlayıcı fitilli (dumumlu) oklar

Zehirli oklar

6.5.1. Savaş (Tirkeş) Okları: Askerler oklarını, boyunlarına astıkları tirkeş denilen deri çantalarda taşıdıkları için her çeşit savaş okları bu adla anılırdı. Tirkeş oklarının boy ve ağırlıkları menzil oklarından fazla, yelekleri daha uzundur. Uçları değişik biçim ve büyüklükte çelik temrenlidir. Savaşta çok sayıda ok harcandığı için vakit alan ve pahalıya mal olan bakkam gez kullanılmamış, adi gezle yetinilmiştir.

Türkler 15. YY.'a kadar kayın ağacından, bu tarihten sonra tirkeş ve menzil oklarında malzemeyi kamıştan ve 16. YY'dan itibaren ise çam ağacından yapmaya başlamışlardır.

Osmanlı ordusunda ya çok kısa bir süre yada hiç kullanılmamış ihtimali yüksek olan kamış savaş okları vardır. Bu oklar yapı bakımından dörde ayrılır;

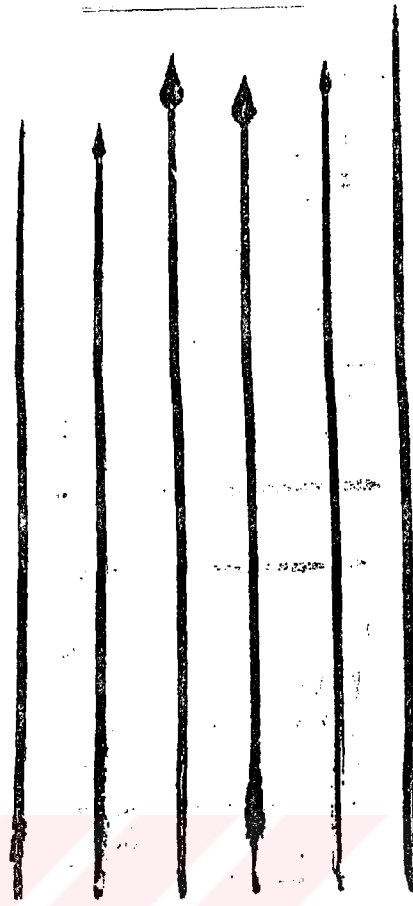

Resim 9 Yassı Temrenli Tirkeş okları

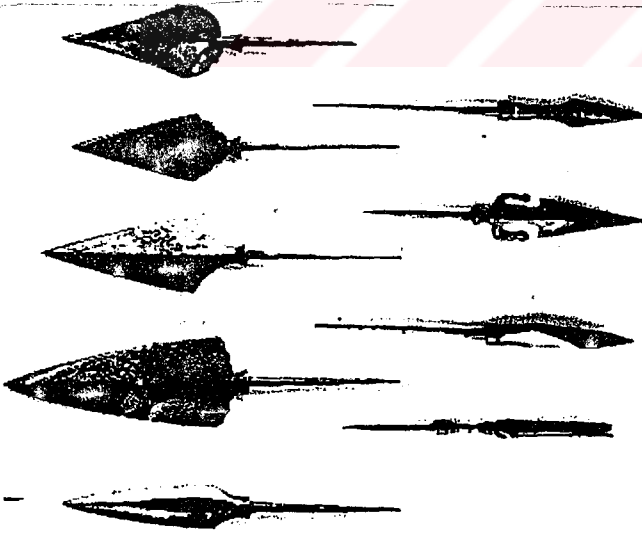
Resim 10 a. Üstün Kaliteli Tirkeş okları

b. Yangın oku

Resim 11 Ağaç Tirkeş

Oklarından örnekler.

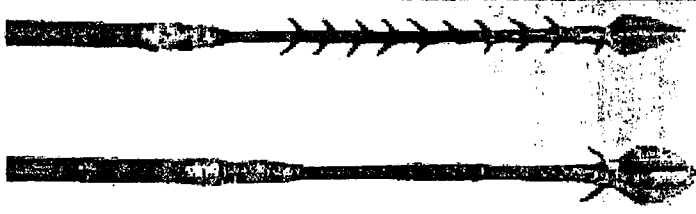

Resim 12 Çeşitli biçimde tirkeş oku

Oku Temrenleri

Resim 13 Çeşitli biçimde Tirkeş

Resim 14 Dikenli Tirkeş Oku Temrenler.

- **Çok parçalı mücevvef kamış oklar:** Temren iğnesinin çakıldığı 3cm – 5cm lik yere bir ağaç parçası yerleştirilmiş, temren dibine önce enlice bir pirinç, sonra ensiz bir rondela geçirilmiştir. Kamış demetinin bakkam geze geçtiği kismada dağılmasın diye küçük bir ağaç parçası çakılmıştır.

-**Çok parçalı, içi ağaç gövdeli kamış oklar :** Mücevvef oklardan daha ağırdırlar. Esas yapıyı ağaç teşkil ettiğinden ve darbeyi daha çok bu kısım karşıladığından, kamışın başlıca meziyeti olan esneklik burada ikinci planda kalmıştır. Bu ok türünün daha sağlam olması gerekirken gövdeye yer yer sarıldığı görülen iplik parçaları bir uyumsuzluğun olduğunu göstermekte,kamış kaplamanın kolayca dağıldığını belli etmektedir.²⁷⁴

-**Tek parçalı, ağaç takviyeli kamış oklar :** Boğumlar okun göbek bölümündedir. Ayak kısmına ağaç parçası konmamış, temren doğrudan doğruya kamışa çakılmış, araya ince pirinç veya kalın kemik rondela yerleştirilmiştir. Boyun yerine sert ağaçtan bir parça eklenmiş; başına bakkam gez tekniği ile çam ağacından dudaklar yapıştırılmıştır.

Ağaç tirkeş okları: Topkapı saray koleksiyonunda 1500 ü aşkın ağaç tirkeş oku vardır. Bunlardan 25 – 30 kadarı özel itina ile hazırlanmış yüksek kalitede olup, diğerleri temrenlerine göre ayrılıp destelenmiş sıradan oklardır.²⁷⁵

²⁷⁴ Yücel. a.g.c. s. 298

²⁷⁵ Yücel. a.g.e s. 298

6.5.2. Talimhane oku: Bugünkü atış poligonlarına benzeyen kapalı mekanlarda talimhane yayı denilen iri ve katı yaylarla atılan hedef okudur. Hedef olarak demir ve tunçtan yapılan ve “ Ayna “ adı verilen küçük plakalar kullanılırdı. Bu oklar hakkında fazla bir bilgi yoktur. Talimhane yayları uzun yaylar olduğuna göre oklarıda uzun olmalıdır. Madeni hedeflere atıldığına görede temreni zeytuni biçimli temrenden yapılmış olmalıydı.²⁷⁶

6.5.3. Kepaze okları: Bu oklar temrensiz, yeleksiz ve gezsizdi. Baş kısmına yandan bir delik delinirdi. Acemilerin kullandığı bir ok çeşidi olduğu için; Çile bu deliğe geçirilir, yay atışı yapar gibi çekilip bırakılırdı. Kepaze oku denmesinin sebebi ise acemilerin kullanmasından dolayı bu ismi almıştır.²⁷⁷

6.5.4. İşaret Okları : İşaret okları 4 tür oktan oluşur.

- Çavuş oku: Kılavuz okudur.Menzil günleri atışa başlamadan önce, seçilen menzilin o gün esen yele uygunluğunu anlamakta kullanılırdı.İslık çalarak gittiği için kolayca izlenirdi. Farkı soyasındadır. Mermi çekirdeği biçimli kemik veya fildişi soyanın uca yakın yerinden içeri çapraz bir delik açılmıştır; bu sebeble uçarken ıslık sesi verirdi. Dede korkut bu oku kitabında “ötkün ok” diye anmaktadır. 16. Y.Y. da ise “çağırğan ok” diye anılmıştır.²⁷⁸

- Kurbağa sesli ok: Havada giderken kurbağa sesi andıran bir ses çıkaran bu okun temreni içine açılmış bir delik ile içe doğru genişleyen bir kanal ve içine konulmuş yine kemikten yapılmış minik bir bilya vardı. Bu sesi çıkarmayı sağlardı. Şöyle; bilyanın hava basıncı ile kanal içinde gidip gelmesi ile bu ses çıkardı. Kurbağa sesli ok “ Hücuma hazır ol “ anlamını verirdi

- Düz sesli ok: Bu okların temren tertibatı, kurbağa sesli okta olduğu şekilde idi. Yalnız içinde kemikten minik bir bilya yoktu. Bu nedenle atıldığı andan düştüğü ana kadar tiz bir ıslık sesi çıkararak giderdi. Bu ses “Hücum“ manasında idi.

²⁷⁶ Yücel a.g.e. s .294

²⁷⁷ Yücel a.g.e. s 295

²⁷⁸ Yücel a.g.e. s . 296

- **Kısa sesli ok:** Bunların temrenlerinde de özel bir kanal ile bunun içinde kemikten yapılmış özel bilya vardı. Hava kanalında bilya rüzgar basıncı etkisi ile hareket ederek kanalı kah açıp kah kapattığından hava kesik kesik ısıklık sesi verirdi. Bu da ya “mola“ yada “yemek” manasındaydı.²⁷⁹

6.5.5. Menzil Okları: Menzil okları; Pişrev– yeksüvar, haki, azmayış işaret için kullanılan çavuş okları, hedef atışlarında kullanılan puta ve tirkeş okları ve bunların yanı sıra savaşlarda yangın çıkarmak için kullanılan ve alevlenecek bir parçayı ihtiva eden yangın okları ile bir tür idman oku olan Abris (ibriş) okları menzil oklarının içine girer.²⁸⁰ Menzil oklarının içine Yücel zergerdan okunu da koymuştur.²⁸¹

6.5.6. Meşk Okları: İdman oklarıdır. Bu türlerin içine haki, karabatak, azmayış okları girer.²⁸² Bu ok türlerini daha önce görmüştük.

6.5.7. Buta (Hedef) Okları: Eski Orta Asya Türklerinin “Buta”, Osmanlıların puta veya siper dedikleri nişana atılan oklardır.²⁸³

15.YY.’ da puta okları kamıştan yapılırdı. Uçlarına konulan demir veya pirinç temrenler zeytin çekirdeği gibi olduğundan zeytuni diye adlandırılırdı. Ağaçtan yapılan puta oklarında çam çubuğunun çok beklemiş olanı, sıkı dokulu yeri tercih edilirdi. Yeleği, haki yeleği şeklinde fakat daha uzun ve yüksek yapılırdı, kuğu veya kartal kanadı kullanılırdı.²⁸⁴

Puta okları iki çeşitti. Birine puta diğerine ise hadde putası denilirdi. Hadde putası; Putadan daha hafif olduğu için en ve boyca putanın uzunluğundan 0.5 Parmak (1,562cm) kısalığı sebebiyle sepete ve tablaya atılır. Gerektiği zaman savaşlarda kullanılırdı. Nişan atışlarında hadde putası putaya oranla daha çok isabetli atışlar yapılırdı.²⁸⁵

²⁷⁹ Atabeyoğlu. a.g.e. s. 13

²⁸⁰ Atabeyoğlu. a.g.e. s. 11

²⁸¹ Yücel a.g.e. s. 291

²⁸² Kahraman. a.g.e. s. 364

²⁸³ Kahraman. a.g.e. s. 364

²⁸⁴ Yücel. a.g.e. s. 293

²⁸⁵ Kahraman. a.g.e. s. 365

Puta okları adi gezden yapılırdı. İstisna olarak arada bir tane bakkam gezli ve iki tane kemik başpareli örnek bulunmaktadır. Puta oklarının kolay kırılmasın diye boğaz, göbek ve baldırı aynı kalınlıkta yani kiriş endam biçiminde tavsiye edilmekte ise de bu endamda bir örneğe rastlanmamaktadır.²⁸⁶

6.5.8. Parlayıcı Fitilli (Dumdumlu) Oklar: Bu Oklar deniz savaşlarında düşman gemilerine atılırdı. Okların yelkene tutunacak çengelleri, barut fişekleri ve fitilleri bulunurdu. Kemankeş bu okun fişegini ateşler ve yelkene atardı.

6.5.9. Zehirli Oklar: Etki gücü çok yüksek olan bu oklar zaman zaman savaşlarda kullanılırdı. Temrenlerinde çok etkili zehir bulunurdu.²⁸⁷

Ok çeşitleri yapılış özellikleri nedeniyle birbirinden farklı nitelikte olup atıcıya farklı derecede idman verilirdi.

Küçük yaşından itibaren babasından ok yapımını öğrenmiş, Osmanlı sarayında ok ustalığı yaptıktan sonra meydanlarda ok atıp taş dikmiş ve bu konudaki bilgi ve yeteneğini birde kitap yazarak kanıtlamış Bahtiyar-Zade Hasan Çelebi ve yine yüzlerce kişiye kabza vermiş, menzil atmış ve sonunda bildiklerini gelecek kuşaklara öğretilen diyerek kitap yazmış Pirizrenli Mustafa Ağa, Eyublü Valide Cami Katibi Abdullah Efendi gibi değerli atıcılar bu konuda şu sonuca varmışlardır.

Mustafa Ağa "...Üstadlar şu karara varmışlardır ki; On talimhane oku atmaktan bir sanduka oku atmak yeğdir."

Mustafa Kani Efendiye Göre;

10 Haki oku atma	1 Pişrev atmaya eşittir.
10 Ezmayış oku atma	1 Haki ve karabatak oku atmaya eşittir.
10 Puta oku atma	1 Ezmayış oku atmaya eşittir.
10 Gez oku atma	1 Puta oku atmaya eşittir. ²⁸⁸

²⁸⁶ Yücel, a.g.e. s. 294

²⁸⁷ Yıldız, a.g.e. s. 167

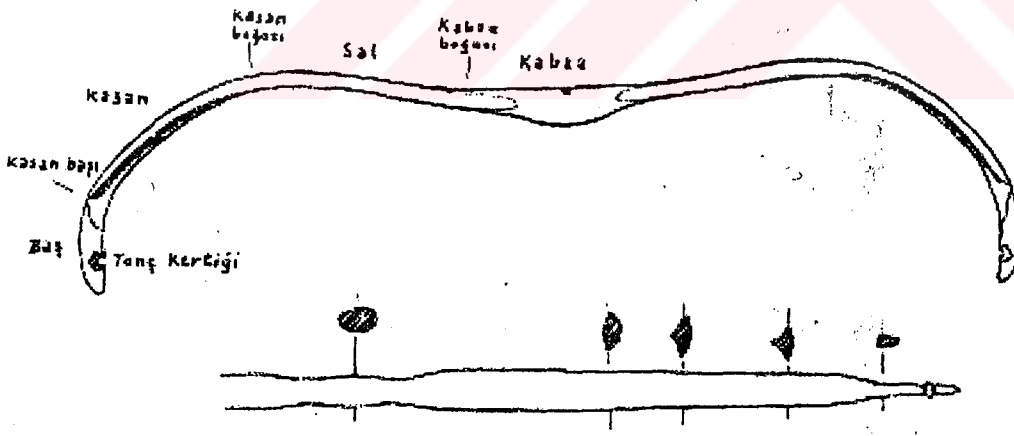
²⁸⁸ Kahraman, a.g.e. s. 367

7. YAYIN BÖLÜMLERİ

Yay, okun hızla ileriye gitmesini sağlayan bir araçtır. İki bölümden oluşur. Birisi ağaç ve boynuzdan yapılmış olan gövde kısmı, diğeri (İp, sinir, deri ve ibrişim) gibi çeşitli nesnelere yapılan kiriş bölümüdür. Yayın iskeleti her zaman ağaç olmuş iç kısımları ise öküz liflerinden yapılmıştır.

Yayın avuçlanan kısmı kabza, ilerisi gövde ismiyle anılırdı. Bu gövde de sağ ve sol gövde olmak üzere iki bölümden ibaretti. Bunların üzerine ise yayın kirişine bağlanan bölümü olan tepelikler gelirdi. Tepelik' ler de sağ ve sol tepelik olmak üzere iki bölümden oluşurdu.

Yayı kurmaya, kurulan yayı germeye ve gerilen yayla oku istenilen yöne atmaya yarayan bu kiriş önceleri öküz bağırsağından yapılırdı. Ancak bağırsaktan yapılmış kiriş' lerin sıcaktan ve soğuktan, kuruluk ve rutubetten etkilenip özelliklerini yitirmesi karşısında buna yeni bir çare arayan Türkoğlu sonunda kiriş' ini, ham ipekten elde ettiği özel bir ibrişimden yaparak bu sorunu da halletmişti.²⁸⁹

Resim 15 Yayın Çeşitli Kısımları ve Kesitleri

²⁸⁹ Atabeyoğlu, a.g.c. s. 14-15

7.1. YAYIN YAPILIŞI

Yay insan tarafından kullanılmaya başlandığı tarihten önceki devirden günümüze gelinceye kadar, her millette olduğu gibi Osmanlılar zamanında da bazı değişiklikler geçirerek en sağlamı, en kullanışlısı ve en fazla ileriye atanı bulunmaya çalışılmıştır.

Eski Türk, Arap, Acem ve Osmanlı yay ustaları ile ok atıcıları yayın özünü insanın vücuduna benzetirler. Nasıl ki insan vücudu, kemik, et, kas (sinir) ve kandan oluşuyorsa yayın özü de ağaç, kemik, sinir ve tutkaldan oluşuyormuş. Bu benzerlik İslami inançlara göre Allah'ın bir hikmeti imiş.²⁹⁰

Hun Türkleri zamanında yayların geyik boynuzundan yapıldığı bilinmektedir. Hun Türkleri kısa bir zaman sonra yaban öküzlerinin düz boynuzlarını yay yapımında kullanmayı yeğlemişlerdi. Bunun içinde hayvanın sağ boynuzunu yayın sağ yanının yapımında, sol boynuzunu ise sol tarafın yapımında kullanmışlardır. Boynuzlar sıcak suda iyice kaynatıldıktan sonra 8mm kalınlığında ve dip kısmından uç kısmına doğru kesilmiş; yay iskeletinin dış kısmına bunlar özel bir tutkalla yapıştırılmıştı. Sonra kalıp iplerle bağlanan ve tençik adı verilen aletlerinde yardımcılarıyla sıkıştırılıp preslenen boynuz, yay iskeletine iyice kaynaştırılmıştır.

Yayın iç kısmına, öküz liflerinden yapılmış hafif fakat son derece dayanıklı bir madde konulması ihmal edilmişti. Buda tutkallı bir madde ile içte ağaca kaynaştırılmıştır. İskeletin içine kaynaştırılan ve sinir denilen madde ile dışına kaplanan boynuz birbirlerine iyice adapte olduktan sonra kalıplara alınarak halka biçimine gelmesi sağlanırdı. Bu ameliyattan da geçtikten sonra yay, kurulmaya ve ok atışına hazır hale gelirdi. Kalıpta bekleme süresi ise üç aydan az olmazdı.²⁹¹

Türkler yay yapımında uzun denemelerden sonra akça ağaç'ta karar kıldılar. Akça ağacı'nın sinirsek ve nem çeken bir dokusu vardı; tutkalı iyi emerdi. Yay yapımı için ağaçların kesimi sonbahar mevsiminde yapılırdı. Alınan ağaçların kabukları soyulur ve uzunlamasına ikiye bölünür, her parçadan bir yay çıkardı.

²⁹⁰ Kahraman, a.g.e. s. 375

²⁹¹ Atabeyoğlu, a.g.e. s. 14

Ayrıca kabza kısmı için 30 – 35cm lik parçalar çıkartılırdı. Sonra atölyede her parça yontulup kabaca hazırlanırdı. Kabzalık ağacın ortası yuvarlatılır, boğazları oyulur, iki ucu sivriltilir. Yay kolları gerekli biçimde yassıdır. Kabzaya bağlanacak yerlerine yarıklar açılarak kabza uçları buralara uydurulur. Sonra kol parçaları saf su dolu bir kaba konularak, yumuşayınca kadar kaynatılır. Ardından yay tezgahında istenilen biçim verilir. Daha sonra bütün parçalar sıcak ve rutubetsiz bir yere konularak, bir sene kadar tabii ortamda kurumaya bırakılır.²⁹²

Çile (kiriş) yayın iki ucuna takılan ve oku ileriye atmaya yarayan deri,ipek veya sinirden yapılır. Esas olarak çilenin iyisi ibrişimden yapılır.Çilenin iki ucunda olan ve yaya takılacak yerlerine Tunç adı verilir.Çile yayın boyu ile orantılı takılır.Eğer yay (14) tutam ise çilenin ağırlığı tuncu ile beraber (6) dihem, eğer yay (12) tutam ise (4) dirhem (12.828 gr.) olmalıdır. İnce çile çok uzağa, kalın çilede yakın ama kuvvetli atar. Bu nedenle menzil yaylarında ince çile kullanılır.²⁹³

7.2. YAYIN UZUNLUĞU

Osmanlılar yayın uzunluğunu “ Tutam “ denilen uzunluk birimi ile ölçerlerdi. Osmanlılar’dan önce Selçuklular’da tutam kullanmışlardır. XIII. YY başlarında yazılmış olan “ Hülasa “ isimli okçuluk risalesinde yayın uzunluğu şöyle anlatılır.

“...Amma bilgil ve agah bolgil bu zamanda yayının özünü (14) tutam türüdür. “

“ Amma olburungi üstatlarının yayı (14) tutam idi. Bu zamanın yayına öğüş muhalefet kılır. Anınçün kim ol zamanın yayı (12) tutam idi 12 den artuk bulunmaz idi ve dahi kıska yay ol zamanda (8) tutam idi. Mundan eksik olmazdı.²⁹⁴

²⁹² Yücel. a.g.e. s . 246

²⁹³ Kahraman a.g.e. s . 378

²⁹⁴ Kahraman a.g.e. s . 378

Yayların, cinslerine göre biçimleri, boyları ve ağırlıkları değişiktir. Kurulu halde, kabzadan başlayarak kasan başına kadar gittikçe kıvrılan biçimine kabza kuram, kabzadan itibaren düz gidip kasan başından kıvrılmaya başlayan biçimine tekne kuram, bu ikisi arasında ki biçime ise hilal kuram, deniliyordu. Kabza kuram, meşk yayları içindi. Tirkeş ve puta yaylarına tekne kuram, menzil yayları için hilal kuram daha uygundu.

Yayların boyu tutam ve parmak, ağırlıkları dirhem ile hesaplanırdı. Günümüz ölçüsüyle, tirkeş talimhane yayları ortalama 500-600 gr. ve 135-140 cm., menzil yayları ortalama 300-350 gr. ve 110-120 cm. dir. Puta yaylarının ölçüleri, tirkeş yaylarından daha az, menzil yaylarından daha fazladır.²⁹⁵

Bir yay'ın ortalama uzunluğu 110 ilâ 140 cm. arasında olup ağırlığı ise 300 ilâ 600 gr. arasında değişmektedir. Bunca hafif olan yay'a böylesine kavi bir hal vermek, Türk'ün bu sanattaki büyük ustalığının eseriymiş hiç şüphesiz.²⁹⁶

Osmanlılar şüphesiz ki ilk zamanlarda Selçukluların kullandığı (10-14) tutam uzunluğundaki, yayları kullanmış olmalı. Ancak, atıcılığın spor yarışması yönüne önem vermeye başladıkları kuruluş döneminde genellikle savaşta kullandıkları yayların (Menzil, Buta, Darp) gibi spor yarışmalarında uygun olmadığı görülmüştür. Osmanlı yay ustaları, yayın ve okun yapılış tekniğinde olduğu gibi uzunluğunda da en uygunu ve en iyiyi bulmaya çalıştılar.

Üstat Karaca, Fatih Sultan Mehmet zamanı Serçeşme Üstat Sinan'ın yetiştirmesi (Şakirdi) dir. ... Yay (12) tutamdan (9) tutama gelinceye kadar denemiş ve sonunda (10) tutam (2) parmak Pertav yayının ölçüsünde karar etmiştir. Ve ondan sonra gelenler de aynı ölçülerde yapmaya devam etmişlerdir. Ağırlık olarak (110) dirhemden (140) dirheme kadardır.²⁹⁷

Türk yayı kompozit Asya yayları içinde en kısa boylu olanıdır. Arap, İran, Kırım – Tatar, Hind ve Sind , Kore ve Çin yaylarına ait örnekler arasında 110 – 120 cm. gelenine hiç rastlanmadığı halde, bu ölçü Türk yayları için standart

²⁹⁵ Yücel. a.g.e. s . 251

²⁹⁶ Atabeyoğlu. a.g.e. s . 16

²⁹⁷ Kahraman. a.g.e. s . 379

ölçüdür. İncelenen 50 tane İran yayının boyları 134- 150 cm arasındadır.40 kadar Tatar yayı ise ortalama 155 cm dir. Abdullah efendi, menzil yaylarının boyuna:

Birinci boy: 9 tutam- 10 tutam 1 parmak .

İkinci boy: 10 tutam – 2 parmak

Üçüncü boy: 10 tutam – 2,5 veya 3 parmak²⁹⁸

Yayın biraz bol (Uzun) olmasında fayda görüldüğü için kendi vaktinde 10 tutam 2 parmak yani ikinci boy yaylara rağbet edildiğini bildiriyor. Mustafa Kani “ Parmak “ ölçüsünü zira-ı mimari parmağı olarak alıyor. O devirde 1 zira 75,8 cm olduğuna göre 1 zira-i mimari parmak $75,8 / 24=3,158$ cm ve 1 tutam $3,158 \times 4 = 12,632$ cm eder. Bu ölçü uygun değildir.

Türk yaylarının boy standartları metrik ifade ile şöyledir.

9 tutam	100,8 cm
10 tutam 1 parmak	114,8 cm
10 tutam 2 parmak	117,6 cm
10 tutam 3 parmak	120,4 cm
11 tutam	123,2 cm
12 tutam	134,4 cm
13 tutam	145,6 cm . ²⁹⁹

7.3. YAY ÇEŞİTLERİ

Yayların biçimi ve yapısı gerek bütünüyle gerekse ayrı ayrı kısımları bakımından kullanılış amacına, yapıldığı devre, yapan ustaya göre bazı farklılıklar taşımaktadır. Yayların cinsine ve büyüklüğüne göre kabza boyları 9 – 11 cm arasında değişir. Tirkeş ve talimhane yaylarında ortalama boy 13 cm dir. Menzil yaylarında bu ölçü 11 cm’e iniyor ki, normal büyüklükteki bir elin genişliğide bu kadardır.³⁰⁰

²⁹⁸ Yücel a.g.e. s . 252

²⁹⁹ Yücel a.g.e s 252-253-254

³⁰⁰ Yücel a.g.e. s . 260-261

Yaylar kullanıldıkları yerlere göre şu beş guruba ayrılır.

Atış yayı, Tımarlı olup menzil atışlarında kullanılır.

Puta yayı, Puta atışlarında kullanılır.

Darp yayı, Savaşta ve kütük darbında kullanılır.

Temrin yayı, (Haki), Antrenman – idman yaparken kullanılır.

Kepade (Kepaze) yayı, yeni ok atmaya başlayan gençlerin kolayca çekmesi için.³⁰¹

Türklerde kullanılan ok tipleri şunlardır:

- **Bayezid tipi:** Daha çok 16. YY başına ait örneklerde görülen bu tipte başlar büyük ve yassı olup, uçları düz kesilmiş kenarları hafifçe yuvarlatılmıştır. Bu yaylara başının biçiminden dolayı Bayezid başlı yay denilmektedir. Bunlarda kertik dibi sinir sargısı ve kenar kemiği kullanılmamıştır.

- **Klasik tip:** En yaygın olan tiptir. Uzun veya kısa, sivri yahut küt uçlu olsun bu tipte başın kertikli dış kenarı her zaman düz ve kalın, iç kenarı eğri ve keskincedir.

- **Yuvarlak tip:** Bu tipte uç kısmı yuvarlak ve kısadır. Kertik dibi sargı bulunsada kısa oluşu sebebi ile baş kemiği kullanılmamaktadır.

- İran yaylarının başlarında olduğu gibi, uç kısım içeriye doğru eğik kesilmiştir. Dış kenarı kalın, iç kenarı incedir.³⁰²

Türk yaylarında böyle çeşitlilikler vardı. Osmanlı dönemindeki yay türlerinin en önemlileri şunlardır.

- Savaş yayları

- Hedef yayları

- Menzil yayları

7.3.1. Savaş yayları: Bir savaş yayının ağırlığı 500 gr. geçmez. Usta bir okçu dakikada en az otuz ok atabilir. Ordu için gerekli ok ve yaylar, esas itibarı ile resmi imalathanelerde üretiliyordu, yetmediği taktirde piyasadan temin ediliyordu. Süleymaniye semtinde Ağa Kapısında bulunan Ağa-Kahanesinde 45 çeşit erbab-ı

³⁰¹ Kahraman a.g.e s . 375

³⁰² Yücel a.g.e. s . 265-266

hiret bu arada okçu ve yaycılar, ayrı bölümler halinde ordu ve sarayın ihtiyaçlarını karşılardı.³⁰³

7.3.2. Hedef Yayları: Spor olarak okçuluğu, düşmana veya ava isabetli atış hünere kazandıran talimlerden doğmuştur. Geçmiş belki de tarih öncesi dönemlere kadar uzanıyordu. Okçulukta önemli olan yalnız uzağa atmak değil, hedefi vurabilmektir. Türklerin küçük yaşta okçuluk talimine başladıklarını, atlarını dört nala sürerken her türlü hedefe ok atarak yetiştikleri görülmektedir. Bu atışlardan şüphesiz en güç olanı at koşarken arkaya ok atmaktır. Eğerin arka tarafına bir kuşakla, mihlet denilen içi talaş dolu deri veya kumaştan bir torba bağlanır. Kuşak iki kargı boyu olmalıdır. At koşarken havalanan torbaya atış talimleri yapılırdı. Ayrıca yüksek bir direğin tepesine yerleştirilen hedefe (kabağa) ve içinde talaş dolu bir torba bulunan ayıklı kutuya (ok sehpasına) ok atılmakta idi.³⁰⁴

7.3.3. Menzil Yayları: Menzil yayları aynı zamanda tozlu yaylardır. Kayın kabuğunu nemden koruma özelliği Türklerce eskiden beri bilinmekte ve

çeşitli yerlerde kullanılmakta idi. Bu amaçla kılıç kınlarının da kimi zaman toz ile kaplandığını görüyoruz. Kaba durmasın diye genellikle tek kat döşenen toz, İstanbul gibi rutubetli kentlerde, menzil yayları ancak bir ölçüde koruyabiliyor ve sık sık tımar verilmesini gerekli kılıyordu. Bu yüzden tozlu yaylara “Tımarlı Yay” da deniliyordu. Yaylar atıştan bir süre önce yay sandığına yahut güneşe konularak tımarlanır, nemi giderilirdi.³⁰⁵

7.4. YAY FİYATLARI

Evliya Çelebi'nin yazdığı gibi, yalnız İstanbul'da (300) yaycı dükkanı ve en azından bu kadar da ustası bulunuyordu. Bütün yay esnafının yaptığı yaylar, o şehrin kadıları tarafından belirlenen bir fiyat üzerinden satılıyordu. Bununla beraber sanatındaki becerisi ün yaparak “Üstad” ve “Cihan Pehlivanı” ünvanını kazanmış olan yay ustalarının yaptığı yaylar, bu narha tabi değildi. Onlar ancak,

³⁰³ Yücel. a.g.e. s. 266

³⁰⁴ Yücel. a.g.e. s. 36-37

³⁰⁵ Yücel. a.g.e. s. 267

menzil bozarak rekor yapılan ünlü atıcılara yay yaparlar, hatta beğendiği ve taraftarı olduğu atıcının rakibi çok yüksek fiyat verse de o atıcıya yayını satmazdı.

Edirne Kadısı Mevlana Muhittin'in yaşadığı dönemde verdiği fiyatlarla ilgili bir örnek şöyledir: “Yaycılar Çağa-yayını eskiden beri (Kadim ül eyyam) (15) sere, (20) sere alınmış.Bazı kimseler bu (15) sere alınmış yaya cila vurup parlatarak (Efşan) orta yay ile beraber (100-120)'ye satarlarmış.³⁰⁶

7.5. ÜNLÜ YAY USTALARI

Yay ustaları bu işi tam bir sanat bilip öylece icra ederlerdi. Bir yayın tamamlanması için gerekli süreden daha kısa bir zamanda bu işi yapıp bitiren bir yay ustasına asla rastlanmazdı. Yayların bir yanını, onu yapan ustanın adının yazılması ve yapıldığı tarihinin yazılması da bu sanatta bir gelenektir. Böylece yaptığı yay bir ustanın her şeyden önce itibarı olurdu.

Yay sanatının gelmiş geçmiş en büyük ustaları arasında Usta Beyazıd, Hüseyin Pervane, Muhiddin, Ahmet Ömer, Uruç Hasan, Ahmet Ali, İsmet ve Elhaç Kasvi'nin adları baş sıraları almaktadır. Bunların üzerine yay yapan usta Osmanlı'da gelmemiştir.³⁰⁷

Fatih Sultan Mehmet Yeni-Sarayı (Topkapı Sarayı) yaptırdı buraya taşındıktan sonra Birun Cemaati içine yay ustalarını da aldı .Fatih Sultan Mehmet zamanında yaycılarının sayıları az olup, ayrı bir bölük olmayıp “Cemaat-ı Silahdaran”ların arasında olup, bu cemaatin başında Turgud Bey isimli birisi imiş.

Topkapı müzesi arşivinden alınan yay ustaları şunlardır. D 6503 Numaralı defterin dördüncü sahifesinde.

Yaycı İbrahim (2) yay,

Yaycı Ahmet (2) yay,

Yaycı Murad (2) yay,

Yaycı Ferhat (2) yay,

Yaycı Ali (2) yay.

Yaycı İskender (2) yay,

Yaycı Sinoplu Mustafa (2) yay,

Yaycı Mehmed (2) yay,

Yaycı Çerkez Ahmed (2) yay,

³⁰⁶ Kahraman. a.g.e. s . 384

³⁰⁷ Atabeyoğlu. a.g.e. s . 15-16

Saraydaki yay ustaları padişahlar için yaptıkları yayların uçları (baş), yine sarayın Birunundaki Hakkaklar ve Zernişanlar tarafından zümrüt, yakut ve altın ile süslenirdi.

- Saray Dışındaki Ünlü Yay Ustaları :

Fatih Sultan Mehmet Zamanındakiler:

- 1 Üstad Ömer (Atıcı)
- 2 Üstad Davut (Atıcı)
- 3 Üstad Arab (Atıcı)

Sultan Bayezid Zamanındakiler:

- 1 Cebecibaşı Üstad İbrahim.
- 2 Üstad Hacı Süleyman.
- 3 Üstad Hacı Bahtiyar.
- 4 Üstad Ahmed (Üstad İbrahim'in Şakirdi olup Haki menziline ilk taşı diken atıcı).

Sultan I.Selim ve Kanuni Süleyman Zamanı:

- Üstad Ali
 Üstad İçkoz Ahmed Ağa
 Üstad Kılıççı Şems³⁰⁸

8. ÜNLÜ OK USTALARI

Ok yapımcıları İstanbul'daki 200 dükkanda 300 kişi idiler. Ok yapımcılarının Pirî olarak Kavvas oğlu, Ömer'in oğlu Ebû Muhammed gösterilir.Okçuların Pirî olarak bazı kaynaklar da II. Halife Hz. Ömer'in adı geçmektedir.³⁰⁹

Osmanlılardaki ünlü okçular şunlardır:

Memiş Okçu (15. Yüzyıl Sonu – 16. Yüzyıl başı): Amasya'da yaşamış ünlü bir okçu ustasıdır.

³⁰⁸ Kahraman. a.g.e. s . 382

³⁰⁹ Yıldız. a.g.e. s . 152

Musa Okçu Selâniklî (17. Yüzyıl): Okçu Selâniklî Musa Galata'da Okçu Musa Camii yaptırmıştır .Menzil sahibi bir kemankeştir.

Mustafa Çelebi, Kırkçeşmeli (17. Yüzyıl son çeyreği – 18. Yüzyıl): Bu kemankeş zamanının en ünlü okçusu idi.1724 Yılında saray hesabına çalışan okçular cemaatine girmiş ve 1760 yılına kadar bu görevde kalmıştır.

Mustafa Efendi, Kadı (17. Yüzyıl ikinci yarısı): Ok Meydanı'nda kadı naibi olan Mustafa Efendi, usta bir okçu olmakla beraber kendisi ve yakın dostları için ok yapar, satmazdı.³¹⁰

Osman, Molla Köse (18. Yüzyıl): Ok Meydanı'nda havacı başı olan Molla Köse Osman, sonradan okçuluğa heves etmiş ve kaliteli oklar yapmıştır.

Karaca (15. Yüzyıl ikinci yarısı – 16. Yüzyıl başı): Usta Karaca devrinin en ünlü yaycılarındandır.Aynı zamanda kemankeş olan usta, kendisi ve dostları için yüksek kalitede kamış oklarda yapardı.

15. ve 16. Yüzyıl Ok Ustaları: Boz Baba, Yusuf, Hayreddin (Niğbolu), Şahin B.Hüseyin, Ahmed, Yusuf, Mehmed, Kasım, Karagöz, Hacı Sinan Kösec, Hamza B.Sinan, Yunus (Menkûp), Derviş Bâli, İskender, Hüseyin, Hasan, Hızır, Murad B.Carilus, Satılmış, Hacı Mahmud, Ferruh, Hasan Veled-i Abdullah, Alaüddin B.Bahtiyar, Yahya (Bosna), Ahmed (Bosna), Hasan (Bosna).

17. Yüzyıl ve Sonrası Ok Ustaları:

Abdullah Çelebi (17. Yüzyılın ikinci yarısı): Devrinin tanınmış bir okçu ustası, aynı zamanda rekor kırmamakla beraber tanınmış bir kemankeştir.

Abdurrahman Hacı (18. Yüzyıl): Hacı Abdurrahman, Eyüplü Hasan Ağa'nın şakirdlerindendir.Seyit Mustafa Efendi, İstanbul Ok Meydanı'ndaki menzilini bu ustanın oku ile almıştır.

Ahmet Çelebi (17. Yüzyılın ikinci yarısı): Devrinin ünlü bir okçusu olup, rekor kırmamıştır.

³¹⁰ Yücel. a.g.e. s . 374-375-376

Ali Küçük (19. Yüzyılın son çeyreği): Kendisi 1819 yılında kabza almış bir kemankeştir.

Ali Ağa Rahikili (17. Yüzyıl son çeyreği, 18. Yüzyıl başı): Kendisi İstanbul Ok Meydanı'nda 3 ayrı menzil rekoru olan ünlü bir kemankeştir.³¹¹

9. KEMANKEŞ (OKÇU) PADİŞAHLAR

Osmanlı Padişahları arasında ok ve yaya tutku ile bağlanan ve okçuluğumuza büyük isim yapanlar çıkmıştır. Adlarına menzil ve nişan taşları dikilmiş, rekorları sicil defterlerine kaydedilmiş, hünerleri üzerine kıtalar yazılmış bir çok Osmanlı Padişahı'nın bulunması, Osmanoğulları'nı bu ata sporuna olan bağlılığı gösterir.

Sultan Orhan Gazi, Bursa'nın fethinden sonra burada bir Ok Meydanı yaptırmakla, bu konuya el atan ilk Osmanlı Hükümdarı olmuştur. Yavuz Sultan Selim' in en sert yayları çekmesi ve zarp vurma ile tabir edilen kalın hedefleri ok ile delmedeki büyük ustalığı konusunda da tarihi belgeler vardır. Üçüncü Sultan Selim' inde mükemmel bir okçu olduğu Topkapı Sarayı bahçesinde adına dikilmiş bulunan güzel bir nişan taşı alenen kanıtlamaktadır.³¹²

Okçuluğu pek çok seven ve bu sebeple atışlara, yarışlara katılmak için Ok Meydanı'na sık sık gelen Sultan I. Ahmed, sarayın avlusu içinde kaçarcasına yüzen limonu bir atışta parçaladığı, bazen de su kuşunu böylece vurup düşürdüğü gibi burada da uzak tepede kaya üstünde dik durdurulan yumurtayı tüfek kurşunu ile 1000 parçaya ayırırdı denmektedir.

Sultan II. Bayezid (1481 – 1521), her alanda usta olup, bilhassa yay çekip ok atmakta eşi yoktu.Hatta onun zamanında, onun çektiği yayı kimse çekemezdi.Tevarih-i Ali Osman'da, Sultan Süleyman'da güz gelince oğlunu Manisa'ya gönderip, kendisi doğru Teşelliğ yaylasına (Kırklareli) civarına avlanma için gittiği ve ondan sonra Edirne'ye geldiği kışın Gümülcine'ye gittiği ve 925 Hicri yılında Karasur Yenicesi Ovası'nda avlandığı yazılır.

³¹¹ Yücel. a.g.e. s. 373-374-375-376

³¹² Atabeyoğlu. a.g.e. s. 29

II.Selim gayet kuvvetli idi. En kuvvetli pehlivanlar kadar yay çekerdi ve güzel ok atardı.Osmanlı Padişahı I. Ahmed'te avlanmayı çok sevip, adet haline getirmiştir. Senenin belirli aylarında avlanmaya enkârı ile çıkarlardı.³¹³denmiştir.

10. ÜNLÜ KEMANKEŞLER

Tezkere-i Rumat'ı inceleyip üzerinde müzakere de bulunduktan sonra ittifak ile makul ve muvaffik bulunan 41 ünlü kemankeş'in adları şu sıra ile yer almaktadır:

Mükerrem Mustafa Paşa (Ağa'yı Yeniçeriyan, Nazır-ı Meydan), Vezir'i Mükerrem Mahmut Paşa (Kaim Makam-ı İstanbul), Sahib-ül İzzi vel-kerem Hazreti Yusuf Ağa (Ağa-yı Dersaadet-iş-şerife), Vezir-i Muhterem Mustafa Paşa (Kapudan "Kaptan"), Salih Ağa (Satır Başı), Abdullah Efendi (Reis-i Tirendezan-ı Rikab-ı Hümayun, Sahib-i Menzil), Recep Ağa (Şeyh, Sahib-i Menzil), Ahmed Efendi (Sahib-i Menzil, Mütevell-i Nukut), Mustafa Ağa (Kethüda-ı Kadı Asker, Sahib-i Menzil), Muhammed Ağa Hamamcızade (Sahib-i Menzil), Kadi İbrahim Ağa (Sahib-i Menzil), Ali Ağa (Macuni Sahib-i Menzil), Şahin Ağa (Odabaşı Sahib-i Menzil), Ahmet Ağa (Terbedar, Sahib-i Menzil), Mustafa Ağa (Sahib-i Menzil), İbrahim Ağa (Hazinedar, Sahib-i Menzil), Zina-i Ahmed Çelebi (Sahib-i Menzil), Mustafa Efendi (Nazır-ı Kalyonlar, Müstehkik-i Menzil), Şahin Ağa (Talimhaneci Başı, Müstehkik-i Menzil), Mütevell-i Nukud El-haci Osman (Müstehkik-i Menzil), Mustafa Efendi (Talib-i Menzil, Vacub-ür-riaye), Arnavut Hüseyin Bey (Müstehkik-i Menzil), Ömer Efendi (Katib-i Şehremin, Müstehkik-i Menzil), Bosnavi İbrahim Ağa (Talib-i Menzil), Eyyüb Zade Mehmet Efendi (Talib-i Menzil), Sefer Ağa (Talimhaneci Başı), Muslu Beşe (Havacı-i Meydan), Yusuf Bey (Havacı-i Meydan), Kadri Bey (Vacib-ür-ria-y-i Meydan), Abdillal Efendi (Talib-i Menzil), Mehmet Ağa İbn-i Ahmed Ağa (Talib-i Menzil), Abdülhalim Çelebi (Talib-i Menzil), Yusuf Bey (Talib-i Abdullah Efendi, Talib-i Menzil), Muhammed Çelebi (Tabi-i Abdullah Efendi, Talib-i Menzil ve Gayrihim-ül Faibün).³¹⁴

³¹³Tayga. a.g.e. s .69.-.87

³¹⁴ Atabcyoğlu. a.g.c. s .18-19

Bunların dışında Atabeyoğlu Namlı Kemankeşler adı ile iyi okçuları ve adına taş dikilenleri yeniden sıralamıştır. Bunlar:

Toz Koparan: Türk Okçuluk Tarihinin en büyük Kemankeşlerinden birisidir. Esasında Türk okçuluğu'nda bu namla anılan iki okçu vardır.Ok Meydanı'nda efsaneleşen Toz Koparan 1460 yıllarda doğan; II. Bayezit, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yaşayan ve diz üstü çökerek attığı okun yerden yüksekliği 60, 65 cm. giderken, yerden toz kaldırdığı için bu namı alan Mir-i Âlem Ahmed Ağa'dır.Toz Koparan'ın en iyi derecesi, 1281 gez (846 mt.) olup bunun üzerine değil, yakınına dahi ok düşürebilen çıkmamıştır.Mir-i Alem Ahmed Ağa, 1550 yılında 90 yaşlarında iken Cerrahpaşa semtindeki evinde vefat etmiştir.

Bursa'lı Şüca: Sadece bir tek menzilde de olsa Toz Koparan gibi büyük bir Kemankeş'i geçme şerefine sahip tek kişi olan Şüca'nın asıl adı Abdî olduğu, küçük yaşta iken ailesi ile birlikte Bosna Saray'dan Bursa'ya göç edip buradaki Okçular köyüne yerleştiği bilinir.Uzun yıllar gemicilik yaptığı bilinen Abdî'nin çok iyi bir yüzücü ve mükemmel bir pehlivan olduğu da söylenir.Bursa'da Kemankeş Kasım Ağa'nın çırağı olarak yetişmiş, ilk ününü Bursa Ok Meydanı'nda yapmıştır.Yiđitliđi ve cesaretinden ötürü Şüca namını almıştır.Şüca Kemankeş 1271 gez mesafelik derecesini yaptığında 68 yaşında idi.1555 Yılında rakibi Toz Koparan'dan 5 yıl sonra 73 yaşında vefat etti.

Solak Bali: Ona Türk okçuluğunun Guillaume Tell (Giyom Tell)'i de denilebilir.Bu namlı Kemankeş bir yarışma sırasında ikinci Bayezid'in çok sevdiği havacı başısını kazara öldürünce, padişah kendisine ceza olarak biricik oğlunun başı üzerine konulan ufacık bir keleği vurmasını emretmiş ve Solak Bali yüz adım mesafeden attığı tek okla bu keleği vurunca padişahın affını kazanmıştır.İsviçreli Giyom Tell'in oğlunun başı üzerine konulan elmayı vurma olayı bundan nice zaman sonra olmuş olmasına rağmen, tüm dünya ya yayılmış, ancak Solak Bali'den haberleri bile olmamıştır.

Ok Meydanları'nda başarı gösteren Kemankesler, alfabetik sıraya göre söyler:

Abdî Baba, Abdülbaki Ağa, Abdülkadir Ağa, Ahmed Ağa (Boşnak), Ahmed Ağa (Alemdar), Ahmed Ağa (Vecahedli), Ahmet Ağa (Hamamcı), Ahmet Ağa (Kazzaz), Ahmet Ağa (Müezzin), Ahmed Ağa (Sultan Selim'li), Ahmed Ağa (Türbedar), Ahmed Bey, Ahmed Refiğ Bey, Ahmed Ağa (Kaptan-ı Derya, Mir-i Alem/Toz Koparan), Ahmed Çelebi (Küçüktacir), Ahmed Efendi (Tershane Katibi), Ahmet Efendi (Mütevelli), Ahmed Efendi (Evkaf Katibi), Ahmed Paşa (Lalezade), Ahmed Pehlivan (Tomar), Ahmed (Yaycı), Ahmed Pehlivan (Kapı Ağası Kulu), Ahmed Pehlivan, Ali Bey (Has Odalı), Ali Bey (Mehmet Ali), Ali Ağa (Solak), Ali Mansur (Dilsiz), Ali Pehlivan, Ali Bey (Cerrah), Ali Bey (Pehlivan), Ali Bey (Hazinedar), Ali Ağa (Küçük), Ali Ağa (Pehlivan), Ali Ağa (Rahiki), Ali Bali (Kapudan), Ali Beşe (Esirci), Ali Bey (Defterdarzade), Ali Bey (İbrahim Han-ı Zade), Ali Bey (Lokmacı), Ali Bey (Sekban Kulu), Ali Dede (Havacı), Arap Pehlivan, Arif Bey (Mehmed), Bahtiyar Pehlivan, Bali Çelebi (Şir-i Merdoğlu), Bali (Solak), Bekir Ağa, Benli Karagöz, Bey Mustafa'sı (Nevcivan), Baltacı Mehmed Paşa, Beşir Ağa (Darüssaade Ağası), Beşir Ağa (Kızlar Ağası), Bilal Ağa, Cafer (Demircikulu), Cafer (Lenduha), Cafer Sadık Bey, Davut (Çizmecı), Derviş Çelebi, Ebubekir Ağa, Emin Efendi, Emin Ağa (Tacirzade), Emir (Berbat), Evliya Çelebi, Eyyüp Zade, Fehmi Mehmed Efendi, Ferhad Usta, Ferudun Reis, Ferudun Zade, Ferruh (Çullu), Fevzi Bey (Gül Ahmet Paşa Zade), Gınayı Çelebi, Hafit Molla Efendi, Halil Ağa, Halil Ağa (Musahip), Halil Şehdi, Halil Masip Efendi, Hamdullah Efendi (Şeyh-ül Meydan, Reis-ül Hattatin), Hamza Çelebi (Uşşakkızade), Hamza (Solak), Hasan Ağa (Küçük, Paşa), Hasan Ağa (Tahtı Ravancı Başı), Hasan Baba, Hasan Bey, Hasan Bey (Derya Beyi), Hasan (Cebeci, Deli), Hasan Çelebi (Bahtiyar Zade), İbrahim Ağa.³¹⁵

İbrahim (Arapoğlu, Yağcı), İbrahim Bey, İsmail Çavuş (Şişebaz), İskender (Top), İskender (Toz Koparan), Kemal (Deve), Kasım (Zikhirci), Mehmed (Seyid), Mehmed Bey (Solak), Mehmed Efendi (İmam), Mehmed Emin Ağa (Üsküdari), Memiş Efendi, Mercan Ağa (Kızlar ağası), Mehmed Kethüda,

³¹⁵ Atabeyoğlu. a.g.e. s . 41-42

Mehmed Pehlivan, Mustafa Çelebi(Kırkçeşmeli), Mustafa Efendi (Masrafi), Mustafa (Hacı, satır), Mustafa (Hacı, Balcı), Mustafa (Avcıbaşı), Mustafa Paşa (Kara), Mustafa Efendi (Küçük), Mustafa Çelebi (Esseyid, Bezirgan), Mustafa (Bozdoğan), Mustafa(Nakıb), Mustafa Paşa (Karga),Mustafa (Kuğu), Mustafa (Civan), Mustafa (Uncu), Mustafa (Yorgancı),Mustafa Bostancı Bey,Nazifi Mustafa Ağa, Osman Bey (Biga Beyi), Ömer (Kelleci),Ömer Efendi, Piyale (Kandilli Usta), Recep Usta, Reyhan Ağa, Rıza Bey, Selanikli (Okcu), Selim Ağa (Silahşör-i Şehriyâri), Selim Molla (Mustafa Zade), Selim Molla Efendi, Seyyid Ahmed Çelebi, Seyyid Osman (Cebehanesi), Sinan (Okcu), Süeda Bey, Süleyman Ağa (Peşkirici), Süleyman Efendi(Hacı), Şahin (Odabaşı), Şeref Ali Efendi Şüca (Bursalı), Şiri Mehmed, Şakir Ağa, Tevfik Bey (Silahdar Ağa –zade), Vassaf Bey, Yahya Ağa, Yusuf Ağa, Yusuf Ağa (Mirahur), Yusuf (Beşe), Yusuf (Kuburcu), Yusuf Pehlivan (Kireçci), Yusuf (Rum)

Ve daha niceleri ...³¹⁶

11. OK ATMAYA BAŞLAMA ve KABZA ALMA

Türk doğuştan ata binmeye ve ok atmaya heveslidir.Yürümeye başladığı günden itibaren evinde ve sokakta bu tür oyunlar oynayarak büyür. Çocuk eline bir sopa alır, bacağına arasına koyarak ata biniyormuş gibi yapar.Ya da biraz kalınca bir sopanın iki ucuna ip bağlayıp yay gibi eğriltir, ince bir çubuğu da ok gibi düzelterek bununla nişanı vurmaya çalışır, esir almaca oyunu oynalardı.

Gerçek atıcı olmayan, yani bir üstaddan küçük ve büyük kabza alarak menzil atmamış atıcıya hiçbir meydanda menzil atırlmaz ve hiç bir havacı da hava yerine gidipte destar bozmazdı.³¹⁷

Kabza Alma; Okçuluk dilinde Ahzı-ı Kabza, en az 900 geze pişrev ve 800 geze ezmayış oku atarak Üstaddan icazet almak ve “Defterli” yani okçular sicili’ne kayıtlı olmak demektir.Kabza talibinin önce kendisine bir üstad edinmesi, onun nezaretinde gerekli eğitimi görmesi, atış usûllerini kaidelere uygun olarak öğrenmesi ve idmana ara vermemesi gerekirdi.Talib ayrıca kendisine, tecrübeli

³¹⁶ Atabeyoğlu. a.g.e. s . 42-43

³¹⁷ Kahraman. a.g.e. s . 387

taliplerden veya Kabza sahibi Kemankeşlerden birini yol kardeşi olarak seçer, ondan Tekke ve Meydan törelerini öğrenirdi.

Ok Meydanı'ndaki bütün törenler gibi, kabza alma töreni de belli usûllere göre yapılırdı. Kıdeme, merasim silsilesine çok dikkat edilir, her şeyin yolunca olmasına çalışılırdı. Herkes yerini alır, vekil haç kabza taliplerini Şeyh'in yakınına konulan bir yaygı üzerine sıra ile oturturdu. Talipler arasından ilk ayağa duranı, yani en önce 900 geze ok atanı başa alırdı.

Törene Meydan Şeyh'inin duâsı ile başlanırdı. Duâ da Peygamberden ve okçuların Piri Sa'd İbn Vakkas'dan bu yana gelip geçmiş üstadlar, Meydana hayır yapmış kişiler anılır, ruhlarına fatiha okunurdu. Daha sonra talip döner, ortada, kirişi yerde kabzası havada duran yayın önüne diz çöker, sağ eliyle kabzanın altından nazikçe tutup kaldırarak öper ve saygı ile yere bırakırdı. Sonra kalkar, Şeyh'in elini öper, Şeyh ise "Götürün üstadına kabza versin" derdi.³¹⁸

11.1. İDMAN YAPMA

Atışa yeni başlayanlar, idmanda bir kazaya yol açmamak için özel bir idman oku kullanırlardı. Bu maksatla, kalın gövdeli eski bir tirkeş oku alınır, ucuna pamuk veya yün dolu deri bir torbacık takılırdı. Ayrıca Kepade (Keparze) idmanı sırasında, temrensiz, yeleksiz ve gezsiz bir ok çubuğu alınır, baş kısmına yandan bir delik delinerek çile buraya geçirilip yay atışı yapar gibi çekilip bırakılırdı.³¹⁹

Bu anlattığımız idman şekli acemi atıcılar için yapılan bir oka ve yaya alışma idmanıdır. Darp vurma idmanında ise bu atışa yönelik kendi özel araçları var idi. Bunlar şu şekilde sıralanır:

Sandık: Tahtadan yapılmış olup boyu (4), eni (2.5) ve yüksekliği (3) metredir. İçi ağzına kadar pamuk çekirdeği ile doludur.

Yay: Darp vurmaya mahsus olup 12.5 tutamdan 14 tutama kadardır. Önce 12.5 tutam sertliği az yayla idmana başlanır.

³¹⁸ Yücel. a.g.e. s. 99-101

³¹⁹ Yücel. a.g.e. s. 295

Ok: Dokuz tutam uzunluğunda sanduka okudur.³²⁰

Darp Vurmanın ve Menzil Atışının idman şekillerini daha önce işlediğimiz ok atma çeşitleri içerisinde görmüştük.

11.2. KÜÇÜK KABZA ALMA

Atıcı olmak isteyen kişi bulunduğu şehirden Atıcılar Tekkesi var ise, Tekkeye giderek dileğini Meydan ihtiyarlarına bildirip, kendisine bir üstad verilmesini ister. Meydan ihtiyarları o kişinin kötü bir şöhreti olup olmadığını araştırıp, ahlaken atıcılığa layık görürlerse, menzil alıp sicile yazılmış usta atıcılardan birini ona üstad olarak verirlerdi. Eğer o şehirde yalnız ok meydanı varsa meydana bakmakla görevlendirilmiş ihtiyarlara bu dileğini bildirir veya üstad bir kemankeşle kendisi anlaşarak ona şakird olurdu. Eğer bu kişi serhad ve uç vilayetlerde bulunuyorsa, üstad edinmek imkanı yoksa, o zaman “Su Kepazesi” denilen bir yayla idman yaparlardı.

Şakird (Çırak) üstadın önünde diz çökerek durur ve üstadın sol eliyle yayı kabzası altından tutarak ona duâ eder, bazı tavsiyelerde bulunurdu. Bu konuşmanın ardından kabzayı sol eliyle şakirdinin sol eline teslim eder ve sağ elindeki bir oku veya gezi şakirdin sağ eline verip usulünce çektirerek Kabza Almış olunurdu. Küçük kabzayı alan şakird, büyük kabzayı alıncaya kadar küçük kabza ile çalışır, bu süre içinde Kepaze yayı ile hava-gezini torbaya atarak idman yapardı.³²¹

11.3. BÜYÜK KABZA ALMA

Kendisine küçük kabza veren üstadıyla ok atmayı meşk eden atıcı, Haki oku ile (800) geze, Yeksüvar okuyla (850) geze ve Pişrev okuyla da (900) geze

³²⁰ Kahraman. a.g.e. s . 403

³²¹ Kahraman. a.g.e. s . 387

atabilecek duruma gelince üstadınıda iznini alarak Meydan ihtiyarlarına gidip, "İhtiyarlar, duânız ve izniniz ile Müsahık isem (900) gez menzile talibim" der.

Meydan ihtiyarlarından izin alan atıcı elverişi bir havada üstadını, yaycısını, okcusunu ve tanıklarını yanına alarak beraber meydana gelirdi.

1682 Yılında düzenlenen, kabul edilen kanunnameye göre, tanıkların sicile kayıtlı kemankeşlerden olması şarttı. Yayı ve Okçu esnafın veya kim olursa olsun başka birisinin tanıklığı kabul edilmezdi.

Atıcı usüllerine göre hakemlerin de yerini alması ile atışa başlardı. Eğer atıcı Pişrev atıyor ise (900) gez'den, Yeksuvar atıyor ise (850) gez'den ya da Haki atıyor ise (800) gez'den aşağı düşmemesi gerekirdi. Kemankeş kurallara göre atmış ve oku gereken menzilden ileri düşmüş ise, havacılar sarıklarını havaya atarak işaret verirlerdi. Buna "Destarbozdu" denilirdi. Atıcı ayak taşına doğru basmış ise, hep beraber okun düştüğü yere gidilerek "Alin-i erkân" ile saplandığı yerden çıkartılırdı.

Bu şekilde ok atarak sicile yazılmaya ve "Kemankeş" ünvanını almaya

hak kazanan atıcı, masrafı kendisi tarafından yapılarak Tekke'de bir yemek ziyafeti verilir, ardından "Büyük Kabza Alma" töreni yapılırdı.³²²

12. OK MEYDANLARI ve TALİMHANELER

Tarihin en eski sporlarından biri olan ve İstanbul'un Fethi ile yaşıt bulunan İstanbul Ok Meydanı, eşine rastlanmayacak mükemmeliyette bir spor kompleksiydi. Okçular Tekkesi'nden Açık hava Minberi' ne; Okçular Mezarlığından, eşsiz doğal güzellikler içindeki Has Bahçe'ye kadar herşeyi ile mükemmel bir kompleks. Bu şahane spor merkezi, tarihimizde gelmiş geçmiş en büyük kemankeşlerin, hatta padişahların, vezirlerin ve paşaların anılarını dile getiren nice menzil ve nişantaşlarıyla bezenmişti.³²³

³²² Kahrman. a.g.e. s. 387

³²³ Atabeyoğlu. a.g.e. s. 34

Yeniçerilerin eğitim yaptığı alan eski belgelerde Ok Meydanı veya Et Meydanı diye anılırdı.Sultan II. Bayezid zamanında yeniçerilere ok atışını öğretmek için, 54. Ağa Bölüğünün Bölükbaşı Talimhanecibaşı olarak görevlendirilmişti.Bu bölük, o zaman Eski-odalarda 52. ve 56. Ağa Bölüğü odalarının arasında bulunuyordu.Sultan Bayezid Yeni-odalarda beş tane talimhane yaptıınca, 54. Ağa Bölüğü yeni odalara getirildi.³²⁴

Fatih Sultan Mehmet Ok Meydanı sınırlarının saptanması görevini Faik Paşa ve Midilli Davut Subaşı'ya vermişti.Fatih Sultan Mehmet döneminde ok meydanı sınırlarıyla ilgili olarak hiçbir sorun çıkmamıştı.Fatih Sultan Mehmet'in ölümünden sonra bazı kişiler Ok Meydanı sınırlarını ihlal etmişler ve bağ dikimi yapmışlardır.Bunun üzerine Sultan Bayezid Ok Meydanı sınırlarını yeniden saptama görevini Keşan Kadısı Musluhittin'e vermişti.

Daha sonraki yıllarda Ok Meydanı sınırına yeni saldırılar da yapılmıştı. Bu saldırılar 1695 yılında yayınlanan Sultan II. Mustafa'nın fermanından anlaşılır. Ancak Ok Meydanı kapladığı alan üzerinde bağ, bahçe ya da mezarlık için yapılan saldırıların yanı sıra ok ve yaycılarının değişik saldırıları görülmüştür. Bunun üzerine Tekke'lerde bulunan tüm bakır takımlara el koymuşlardı. Bununla da kalmayarak "Bizim iznimiz olmadan Ok Meydanı'na nişan taşı dikmeyeceksiniz" diyecek kadar ileri gitmişlerdir.

Bunun üzerine Sultan II. Mustafa, Galata Kadısı'na ve Yeniçeri Kaymakamı'na yazdığı fermanlarda, Ok Meydanı'nın yalnız atıcılara ait olduğunu belirterek, Meydan sınırından içeri girip, atıcıların ya da nişan taşlarına yapılan tüm saldırıların cezalandırılmasını istemiştir.³²⁵

Tarihi kaynaklarda Osmanlılar'ın Ok Meydanı'na yapılan saldırılara karşı çok duyarlı davranıldığını ve kutsal bir nitelik kazandırılan bu yere büyük bir özen gösterildiği anlaşılmaktadır.³²⁶

³²⁴ Kahraman. a.g.e. s . 243

³²⁵ Yıldız. a.g.e. s . 171-172

³²⁶ Yıldız. a.g.e. s . 171-172

Anadolu'da Manisa, Bergama, Kütahya ve Konya gibi şehirlerde birer, bazılarında birkaç tane ok meydanı vardı. İmparatorluk devrinde 34 yerde ok meydanı bulunuyordu. Bir kısmı Mekke, Cidde, Kahire, İskenderiye, Bağdat, Sofya, Belgrad gibi hudut boylarında veya yakın yerlerde idi.³²⁷

13. OK TEKKELERİ

Okçuluğun geliştirilebilmesi ve ok talimlerinin devamlı ve düzenli yapılabilmesi için kurulan okçular tekkesi “spor kulübü”nün başında Şeyhül-Meydan “Okçular Şeyhi” denilen vazifelerinin bulunduğu tekkelerde her şey usule kaideye bağlanmıştır.³²⁸

Evliya Çelebi “Tekke-i Kademün Nebi”yi anlatırken, İbrahim Paşa'nın “1663 – 1664” yılları içerisinde Cirid Meydanı yanındaki “Kademün Nebi” üzerine yüksek bir kubbe ve ona bitişik bir de cami yaptırdığını yazıp, camideki kitabeleri de veriyor.

Evliya Çelebi “Tekye-i Tirendezan” başlığı ile aynen şunları yazıyor.³²⁹

“Kademün Nebi'ye bitişik (muttasıl) bir tekkedir. Bütün yay çekenler (Kemandaran) ve ok atanlar (tirendazan) oraya gelip hava alır ve idman yaparlar (kesb-i hava iderler). Ayrıca yemek pişirilen mutfakları (matbah), bir kaç odaları ve su koyacak yerleri (sakiye) vardır. Buraya bitişik Kademün Nebi vardır. Bütün bu hayratları Defterdar İbrahim Paşa yaptırmıştır” der. Evliya Çelebi'nin bu sözlerini Mustafa Ağa'nın şu yazdıkları kanıtlar.

“Bir gün, Paşanın Ağalarıyla birlikte İbrahim Paşa Hazretlerine; İstanbul'da Ok Meydanı Tekkesi var, ama Mısır'da yoktur. Bu güzel Meydan'da atıcılar için bir tekke yaptırsanızda menziller atılarak taşlar dikilse ve bütün kabza aşıkları orada toplanarak size hayır duâsı etseler... diye ricada bulunduk. İbrahim Paşa'da;”

“Üstad tekke'de oturur mu? diye buyurdular. Bütün atıcılar da”;

³²⁷ Güven. a.g.e. s . 20

³²⁸ Aydın a.g.e s.40

³²⁹ Kah0raman. a.g.e. s . 356

“Oturur” dediklerinde yaptırmış olduğu caminin yakınında güzel bir tekke yaptırdı. Tekke yapıldıktan sonra da İbrahim Paşa Hazretleri'nin hazine katibi Ali Efendi su kepazesinden idman edüp, nice darblar vurdu”.

“Tekke binası tamam olunca, Saadetlü İbrahim Paşa Hazretleri beni tekke'de Şeyh edüb, dört adamı dahi hizmet için görevlendirdi. Padişah-ı Alempenah Hazretleri'ne ve Sahib-i İhtiyara olan Devletlü Saadetlü İbrahim Paşa Hazretleri'ne bütün atıcılar ile duâlar olundu.³³⁰

13.1. YAPI - MÜŞTEMİLAT

İstanbul'da okçular tekkesi, Kasımpaşa ile Darülaceze arasındaki yüksek ok meydanındadır. Duvarlarla çevrili geniş bir avlu ortasında iki katlı ve cami ile bitişik, ahşap tek çatı altında ve iki kapılıdır. Avlu duvarının kuzey-doğu köşesinde tekke'den ayrı, haremlige sahip bir köşkü (Kasr) ve onun iki yanındaki duvarlar boyunca peykeli hizmetkarlar odası vardır.³³¹

Ok Meydanları ve Ok Tekkeleri'ndeki çalışmaları yansıtan iki önemli eser vardır. Bunlardan biri “Kanun-name rumat” denilen atıcılar kanunnamesi ve atıcılar sicilidir. Kanunnamenin düzenlenmesi sırasında teknik komisyonun tutanak yazarlığı yapmış olan Abdullah Efendi, İstanbul'da yeni cami katibi idi. Kanunname de ilk bölüm meydan'ın tarihçesini, ikinci bölüm kanunnamenin hazırlanış nedenini, üçüncü bölüm meydanın durumunu, dördüncü bölüm meydana ait ağırlamaları, beşinci bölüm meydana ait tesisleri, altıncı bölüm meydana ait onur divane görevindeki uluları, yedinci bölüm meydana ait törenlerin uygulanacak kurallarını, sekizinci bölüm menzile talip olanların nasıl izin alacaklarını, dokuzuncu bölüm tekkede sofraya hangi sıra ile oturulacağını açıklardı.³³²

Okçuluk okulu durumunda olan tekke'nin iç yapısı şöyledir: Cümle kapısından girilince bir avlu vardır. Sağ tarafta şeyh dairesi, karşı taraf bitişe kadar camidir. Giriş kapısının sol tarafında meydan (Semahane) denilen büyük salon

³³⁰ Kahraman. a.g.e. s. 356-357

³³¹ Arabacı. a.g.e. s. 157

³³² Yıldız. a.g.e. s. 156

bulunmaktadır. Salon, Meydan odasının üç tarafı minderlerle çevrilidir. Duvarlarda, pencere aralarında ahşap dolaplıklar, bunların üzerinde tepe pencereleri ve raflar yer almaktadır. Dolaplara, kemankeşlikle ilgili kitaplar, emirnameler, ok meydanına ait kayıt defterleri konmaktadır. Ayrıca okçular geldiklerinde ok ve yaylarını bu dolaplara koyup abdest alıp namaz kılmaktadırlar. Duvarlara ok kublaları, yaylar, kemanlar, okçulukla ilgili “hat” lar asılmaktadır. Şu haliyle güreşçiler tekkesi’ndeki müze anlayışı, hatıraları yaşatma ve eğitim amaçlı kullanma düşüncesi, okçular tekkesi’nde de görülmektedir.³³³

Okçular Tekkelerinin her birinde sicil defteri tutulur, kemankeşler ve sağladıkları dereceler bu deftere günü gününe yazılırdı. Bu defterde yer alabilmek için en az 900 gez (594 metre) uzaklığa ok atabilmek şarttı. Bu barajı aşan okçu günümüzde “lisans” olarak kabul edilen “kabza” alma onuruna erişirdi. Okçular Tekkesi’nin bünyesinde disiplin dışı hareketlerde bulunan kemankeşleri yargılayan ve cezalandıran bir divan ile meydanın güvenliğini sağlayan bir güvenlik örgütü bulundurulurdu.³³⁴

Meydan müzeye ek olarak toplantı ve idman salonu kütüphanesi durumundadır. Salonun yan tarafındaki şeyh odası, ok meydanı şeyhinin yani bir çeşit okul müdürünün şahsi çalışma odasıdır. Şeyh yaz-kış burada oturmakta, okçular haricinde kimseyi tekkeye almamaktadır.

Şeyh odası yanında, devlet büyüklerinden olan okçuların kalması için, bir de paşa odası bulunmaktadır.

Mutfak, tekke mensuplarına yemeğin hazırlandığı yerdir. Yemek hıdırellez günü (6 Mayıs) ile Kasım ayına (Ruz-ı Kasım) kadar haftada iki gün olmak üzere toplam kırk gün yemek verilmektedir. Mutfaka ek olarak tekke’nin büyük bir sofası ve altında giriş ile etrafında peykeleri, iki kuyusu da bulunmaktadır.

³³³ Arabacı, a.g.e. s. 157

³³⁴ Yıldız, a.g.e. s. 156

Ayrıca tekke'nin bir de mezarlığı, rekor kıran okçulara ait taşları vardır. Mesire yerinde "Kargir bir sofra üzerine IV. Murat tarafından mermer bir minber" yaptırılmıştır.³³⁵

13.2 GÖREVLİLER

Okçular tekkesi'nin görevlileri, aslında ilinç teşkilat yapısını ortaya koymaktadır. Görev getirmede de; hatır gönül veya kayırmacılık gibi, sistemleri çürüten ahlâki rahatsızlıklar değil, ehliyet esas alınmıştır. Okçular tekkesi görevliler kadrosunun başında makam adı ile bir şeyh bulunmaktadır. Şeyh tekke'nin baş sorumlusu ve otoritesidir. Mevcut okçu "pehlivanların" en "reşit ve akıllı" olanların arasından seçilirdi. Şeyh'e 1100'cü Şeyhi denilirdi. Bu da spordaki başarısı ile ilgilidir.

Tekke şeyhi'nden sonra yetkili olan kişiler, üç "Meydan ihtiyarındır". Bunlardan birincisi, "Rikab-ı Hümayun Atçı Başısı" dır. "Şeyh-ül Meydan" ünvanını taşımaktadır. İkincisi menzillere bakar, üçüncüsü ise vakıflarla ilgili işlerin başı olan mütevellidir. Dava-Tarafsızlık v.b. işleri "gararsızca" görüp hallederlerdi.

Tekke'nin bir de "hakem" görevini yürüten, ama görev adlarına "havacı" denen yetkililer vardı. Havacılar mesafeyi tayin ok atılan yöne bakarlar, ellerinde "salaşpur" dururlardı. Yaptıkları işe "Havasına varmak" denilirdi.

Tekke'de ihtiyarların emrinde altı korucu bulunurdu. Korucular onların yardımcısı idi.

13.3. İŞLEYİŞ

Osmanlılarda okçuluk sporu, sadece salt spor olarak görülmemiştir. Kendine has kurallar içinde bir beden ve ruh terbiyesi, gelişim-geliştirme süreci olarak algılanmıştır. Spor ve başarı uzun soluklu bir çalışma ve eğitim işidir. Başarı tesadüf ve sürpriz değildir. Avusturya'nın 1555'te ülkemize gelen elçisi Bubecc, okçuluk hakkında şu bilgiyi verir;

³³⁵ Arabacı. a.g.e. s. 158

“Yedi sekiz yaşında iken ok atmaya başlıyorlardı. On- On iki sene devamlı talim yapıyorlar, bunun neticesinde kollar gayet kuvvetli oluyordu”. “Bir Türk, uzun antrenmanlardan sonra en sağlam ok ile kirişi kulağının arkasına kadar gerebilir. Bu türlü bir yaya alışmamış bir adam, ne kadar kuvvetli olursa olsun, onu işaretli noktaya kadar germeye muvaffak olamaz” der.

İdmanda devamlılığa ikinci Mahmud’un üstadı ve tekke şeyhi olan Üsküdar’lı binyüzcü Hafız’ın tavrı bir örnektir. Bu şeyhin “Kepaze yayını” yatağının yanında bulundurduğu ve yaz kış yatmadan önce, kalktıktan sonra mutlaka yeterince çekerek idman yaptığı görülmektedir.

Bütün okçular, evlerinde “Ya Hakk” levhasını blundururlardı. Bu iki kelime, en önde gelen deyiş, haykırış ya da sloganları idi. Atışlarda ok atmadan önce birkaç adım ilerler, oku salıverince “Ya Hakk” diye sesleri çıktığında bağırırlardı.

Zaten abdestsiz ok atmazlardı. Tekke’ye gelince ok ve yaylarını meydan odalarındaki dolaba kor, abdest alınıp namaz kılınırdı. Kullandıkları alet-edevatada hürmet edilirdi.³³⁶

13.4. VAKIF İLİŞKİSİ

Bir defa okçular tekkesi ve ok meydanı’nın yeri Fatih’in Vakfi’dir. Tapuda halâ Fatih Vakfi olarak kayıtlıdır. Sonradan gelenlerde, Vakıflar tesis etmişlerdir. En başında ise II. Bayezid ve ardından bir çok vezir gelir.

Yemek için günlük masraf, 300 akçadır. Toplam 100 kuruştur. Buna 10 kuruş ramazan masrafları ayrılmaktadır.

II. Bayezid’in vezirlerinden İskender paşa, İstanbul’daki vakıflarını 1505 yılında ok meydanındaki mescidi ve zaviyesi (Okçular Tekkesi) için vakfetmiştir. Bu vakıflar içinde bir kervansaray ve odalar, ahır, 16 dükkan, hamam, başhane, üskat odalar, bir ev, iki adet bahçe vardır. Yıllık geliri toplam, 4000 akçedir.

³³⁶ Arabacı. a.g.e. s. 161-162

Tekke'ye vakıf yoluyla maddi gelir sağlama işi daha sonraki asırlarda da devam etmiştir. III. Selim zamanında okçuluğa artan ilgi ile orantılı olarak sofra sayısı 7'den 10'a çıkarılınca, artan gideri karşılamak için III. Mustafa'nın vaknından yılda 1000 kuruş bağışlanmıştır. III. Mustafa bilindiği üzere III. Selim'in babasıdır. Böylece III. Selim kendi devrindeki masraf artışını da yeni vakıf gelirleri ile karşılama jestini yapmıştır.³³⁷

13.5. OKÇULAR TEKKESİNİN ÖZELLİKLERİ

Okçular Tekkesi'nin özellikleri şunlardır:

Kemankeşler her gün "alelade idman" yaparlardı. Önemli yarışmalardan önce "muhkem idman" adı verilen ağır ve zorlu çalışma dönemine girerlerdi.

Okçuluk yapmak isteyen kişiler önce tekke Şeyhi'nden izin alırlar ve namaz kılarak çalışmaya başlarlardı. "Şakirt" denilen acemi okçular, önce tekkede yapılan ilk bölüm çalışmalarına katılırlardı.

Okçular Tekkesi toplantı ve idman salonlarının yanı sıra zengin bir kütüphane ile müze, hocalar için özel daireler, kemankeşlere ücretsiz yemek dağıtılan bir aşevi, yatakhaneler, şeyh dairesi ve padişahın yarışmaları rahatça izleyebilmesi için bir de şahnihli bir hünkar dairesi bulunuyordu.

Okçular Tekkesi günümüz anlayışına göre mükemmel bir federasyon, bu tekke'nin şeyhi de federasyon başkanı idi. Ayrıca tekke'nin içinde güvenlik teşkilatı bulunmakta idi. Bu güvenlik teşkilatı altı kişilik bir ekipen oluşmakta idi.³³⁸

13.6. TEKKELERDE YEMEK ZİYAFETİ

Hasan Çelebi, risalesinde Ok Meydanı Tekkesi'nin vakıflarından ve burada atıcılara verilen yemekten hiç söz etmiyor. Yalnız kendisinin Kara-yel havasıyla açtığı ve adına "helva yeri" denilen menzilde taş dikme ziyafetini anlatırken çok azda olsa bilgi verir.

³³⁷ Arabacı. a.g.e. s. 166

³³⁸ Yıldız. a.g.e. s. 156-157

Hasan Çelebi'den sonra "Kavsname"yi yazmış olan kemankeş Mustafa Ağa'da bu konuda bilgi vermiyor.Yeni Cami Katibi Eyüp Sultan'lı Abdullah Efendi'nin önyak olması ile düzenlenen atıcılar kanunnamesinin dokuzuncu bölümü "tekke'nin taamiyesi beyanındadır" başlığıyla, tekke'de Pazartesi ve Perşembe günleri atıcılara verilen yemekte sofraya düzenini anlatmaktadır.Bu kanunnameye göre, şeyh efendi orta yerdeki sofraya oturur, onun sağ tarafında menzil sahipleri eskilik sırasına göre, ondan sonra da menzil alıp deftere yazılmış olanlar da defterdeki sıraya göre oturlardı.

Yemek (7) sofraya ve (7) çeşit yemek olarak çıkarılır ve gideri tekke'nin vakfi'ndan karşılanırdı.Sultan III. Selim zamanına kadar, bu miktar üzerinden yapılıyordu.Sultan III. Selim Padişah olunca atıcılığa başlayıp, tekke ile ilgilenmiş, atış yapanlar çoğalmış ve (7) sofraya yetişmez olmuştu.Bu nedenle babası III. Mustafa'nın Vakfi'ndan senede (1000) kuruş verilmek üzere (10)'a çıkarttı.

Ziyafetler genellikle kabza alma törenleri ile taş dikme törenlerinde verilir ve çok kişi davet edilirdi.Bu sebeple bazı atıcı pehlivanlar masrafi karşılayamadığı için taş dikememişlerdir.

Yemeklerden sonra, tekke camisi'nde öğle namazı kılınırdı.Padişah ve diğer davetliler tekke binasına girerek, burada aşir-i şerif okunurdu.Daha sonra tekke ve meydan personeli için akşamdan hazırlanmış olan hediyelerle paralar dağıtılıp, törene son verilirdi.³³⁹

Ok meydanındaki pehlivanlar tekkesi varlığını II. Abdülhamit'e kadar devam ettirmiştir.Ateşli silahların keşfi, ok atışını savaş vasıtası olmaktan çıkardıktan sonra, okçuluk sporu ile uğraşanlar azalmış, ok meydanı ve pehlivanlar tekkesi dinamikliğini yitirmiştir.Birinci dünya savaşı sırasında at ahır olarak kullanılan pehlivanlar tekkesi, savaş sonunda bazı kimseler tarafından ok meydanı ve pehlivanlar tekkesi işgal edilerek buralara kulübeler ve evler inşa edilmiştir.³⁴⁰

³³⁹ Kahraman. a.g.e. s . 439

³⁴⁰ Güven. a.g.e. s . 22

14. ATICILIKLA İLGİLİ KANUN ve SİCİLLER

Çağımızda yasa denilince yetkili kurumlarca yapılmış belgesel kurallar akla gelir.Halbuki Osmanlı Devleti'nde padişah tarafından uygulanması istenen kurallar, gelenekler (Adet-i kadime, Deb'-i dirin)'de yazılı olsun veya olmasın kanun adı ile adlandırılırdı.Osmanlı Devleti'ne yetkili ve bilgili kişilerin biraraya getirilmesiyle oluşturulan bir kurultay (şûra) tarafından yapılan ilk Osmanlı kanunu ATICILAR KANUNU (Kanunname-i rımat)'dır.1682 yılına gelinceye kadar ok atıcılarının (Tirendezan) kendilerine özel yazılı bir kanunu yoktu.Buna rağmen, yüzyıllardan beri uygulana gelen adet-i kadimeler kanun diye adlandırılmıştır.³⁴¹

14.1. ATICILAR SİCİLİ

Atıcılar Sicili, İstanbul Ok Meydanı'nda büyük kabza almış yani, pişrev oku ile (900) geze ok atmış atıcıların isimlerinin yazıldığı defterdir.Sicil Defteri belkide Edirne, Bursa, Amasya, Manisa ve Kahire gibi büyük şehirlerdeki ok meydanlarında tutulmuş olabilir. Ama bu yerlerde düzenlenmiş olduğuna dair hiçbir bilgi ve belge ele geçmemiştir.İstanbul alındığı sene (1453) atıcılara ayrılan ok meydanında tekke binası ancak Sıltan II. Bayezid zamanında (1484) yılında yapıldı.O tarihten sonra da kabza alan atıcıların isimleri bu defterlere yazılmaya başlandı.

Deftere ismini yazdıran atıcıların isimleri yanına sonradan hangi görevde bulunduğunu, ne zaman nerede öldüğünü ve kişilikleri konusunda küçük notlar bulunmuştur.Bütün bu bilgiler spor tarihimiz için önemli olduğu kadar, genel tarihimiz için de çok yararlı bilgiler verir.Bu nedenle atıcılar sicil defterinin kişiler ve kurallar konusunda aydınlatıcı bilgiler verilerek aynen yayınlanması kültürümüz yönünden önem sağlamaktadır.³⁴²

³⁴¹ Kahraman. a.g.e. s . 419

³⁴² Kahraman. a.g.e. s . 426

15. OKÇULUKTA ÖDÜLÜN BELİRLENMESİ ve DAĞITILMASI

Türkler oku, hayret edilecek derecede uzun mesafeye atmakta ve hedefe isabette maharetli bir millettir. Türklerin bu işi en ustaca yaptığını tarihin bütün milletleri kabul etmişlerdir. Osmanlı Türkleri’de oku ataları gibi ustalıklı kullanmışlar ve kurallara bağlayarak yarışmalar yapmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda sporla ilgili kaynaklara bakıldığında, en detaylı manada bilginin okçulukla ilgili olduğunu görülmektedir. Fethedilen yerlerde ilk tahsis edilen alanlar ok meydanları ve spor alanları olmuştur. İstanbul, Edirne başta olmak üzere, Anadolu’da Manisa, Bergama, Kütahya ve Konya gibi her büyük şehirlerde birer, bazılarında birkaç tane ok meydanı oluşturmuşlardır.

Osmanlı Devleti’nde ok atma yarışlarına koşu denilmekte idi. Yarışmalar üç kısma ayrılıyordu.

- a-) Buta Yarışması (Hedefi vurma yarışması)
- b-) Darb Vurma (Konulan hedefi delme yarışması)
- c-) Menzil Atışları (Uzun mesafeye atma yarışması)

Ok atışlarında ödüllendirme kurallara bağlanmıştı ve bu yarışma başlamadan önce belirleniyordu.

Ödüllendirmede ihsan ve hediyelerin yanında ödül koyma şu şekilde yapılmıyordu;

İki kişi ödül koyup hangisi geçerse, onun alması uygun görülürdü.

Birisi koyup diğeri ödül koymaz ise, ödülü koyan geçerse kendinde kalır, diğeri geçerse de ödülü alması caizdi.

Müsabaka üç kişi arasında olur da, ikisi ödül koyup birisi koymasa ve ödülü koymayan kazanırsa ödülleri alır. Eğer ödül koyanlardan birisi kazanırsa, yine ödülü alması caiz olurdu.

İki üç kişi arasında olduğu gibi daha fazla kişi arasında da aynı usul geçerli idi. Müsabıklar kendi aralarında ödül koydukları gibi, tertip edenlerde kazananlara vermek üzere ödüller koyarlardı. Kazananlara kurallar gereğince ödülleri verilirdi. Müsabakalarda hakem tayin edilir ve ödüller müsabakalardan önce koyulması gerekirdi. Menzil atışlarında en uzun mesafeye menzil taşının dikilmesi ve kişinin adıyla anılması da manevi bir ödüllendirmeydi.³⁴³

16. GÜNÜMÜZDE OKÇULUK

Türkiye’de modern anlamda Okçuluk sporu 1937’li yıllarda Atatürk’ün Girişimiyle başlamıştır. Cumhuriyet döneminin ilk okçuları ise İbrahim Bekir Özok kardeşler, Vakkas Okatan Profösör Necmettin Okyay ve Halin Baki Kunter olmuştur.

1923 yılında T.İ.C.İ. bünyesinde kurulmuş olan Okçuluk Federasyonu, 1962 yılından sonra Faaliyetlerini bağımsız bir federasyon olarak sürdürmeye başlamış ve ilk Federasyon başkanlığına Fazıl Özok getirilmiştir.

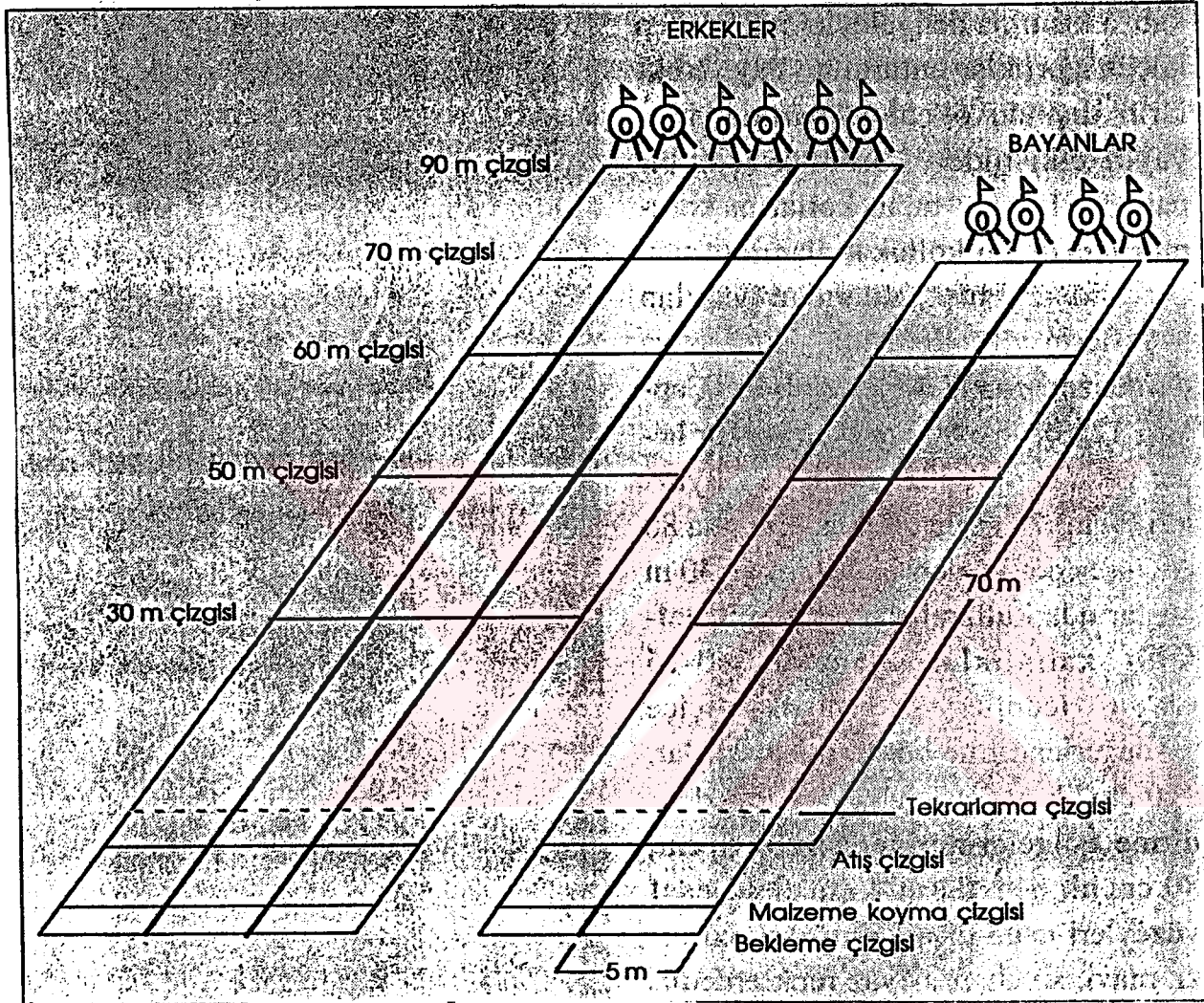
1962 yılında Paris’te yapılan Avrupa okçuluk şampiyonasında sporcumuz Yücel Cavkaytar gençler kategorisinde şampiyon olarak uluslar arası alanda önemli bir başarı elde etmiştir. Aynı yarışmalarda Cemal Değirmencilerde büyükler uzun mesafe atışında Avrupa şampiyonu olmuştur.

Okçularımız bir çok yarışmada takım olarak ve ferdi olarak dereceye girerken son yapılan 2000 Sydney olimpiyatlarında okçularımız dereceye girememişlerdir.

16.1. OYUN ALANI

Atışların yapıldığı mesafelere göre kategorilere ayrılan okçulukta Erkekler 90m,70m,50m ve 30m Bayanlar: 70m,60m,50m,30m ‘ler de yarışırlar. Yarış alanı düz bir zemin olup, Kuzey ve Güney yönlerinde uzanan yarış alanlarında her atış kulvarında genellikle iki hedef bulunur.

³⁴³ A.Ersoy-H.Birgiç-M.Göral, “Osmanlı Devleti’nde Sporda Ödüllendirme ‘Osmanlıda Spor Sempozyumu, Konya 1999 s .183

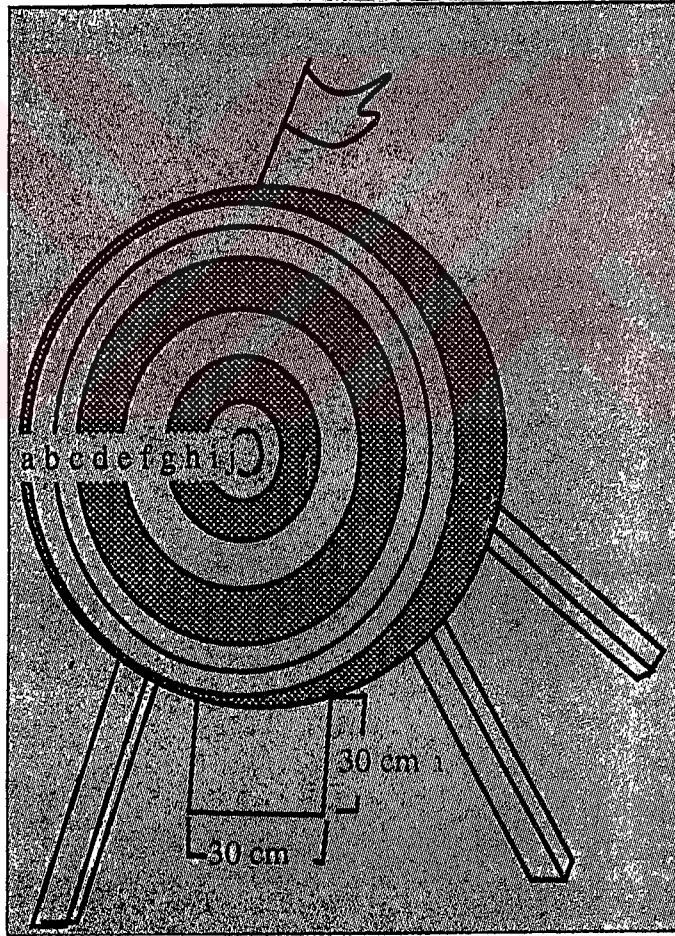

Resim 16: Modern Okçulukta Müsabaka alanı

16.2. KULLANILAN MALZEMELER

Çelikten yapılan okların uzunlukları 60-71cm ağırlıkları 20-28 gr arasında değişir. Yaylar genel olarak Fiber,Karbon,Ahşap ve özel Magnezyum-Alüminyum alaşımından imal edilir. Ayrıca okçular parmaklarını yayın etkisinden korumak için bir parmaklık, kollarını korumak için bir kolluk kullanırlar.

Hedefler sıkıştırılmış samandan yapılır. Yüzeyleri kağıt,kumaş ve buna benzer maddelerle kaplıdır. Çapları 122cm ve 80 cm olan iki tür hedef yüzü vardır 122cm 'lik hedef yüzleri,90-70-60m atışlarında,80cm'lik hedef yüzleri ise 50m ve 30m atışlarında kullanılır. Hedef kalınlıkları 10-15 cm kalınlığındadır hedefler eşit genişlikte iç içe 10 değerlendirme bölgesine ayrılırlar. 120cm'lik hedef yüzlerinin değerlendirme bölgelerinin genişliği 6,1cm,80m lik hedeflerin 4cm'dir. Hedef yüzeyleri içten dışa doğru sarı, kırmızı,mavi,siyah ve beyaz renklindedir. Yarışmacılar beyaz yarışma kıyafeti giyerler. Ayrıca okları net göre bilmek için dürbün kullanırlar.

Resim 17 FİTA Uluslararası 122cm. Hedefi

16.3. KURALLAR

Okçuluk yarışmalarında atışlar ayakta ve hiçbir yerden destek almadan yapılır. Atış pozisyonunda bir ayak önde diğeri geride olacak biçimde atış çizgisi iki ayak arasında kalır. Sporcu atış çizgisine adım attığı andan itibaren yarışma türüne göre belirlenen sürede atışları yapmak zorundadır. Hedefi bulan her ok'a hedef merkezinden uzaklığına göre sayı verilir. Her dairenin puan değeri dıştan içe doğru 1Puan fazlalaşır

Okçuluk yarışmaları:

- 1- Bireysel yarışmalar
- 2- Takım yarışması

Hedefler arası en az 3,5m'dir Erkeklerde 90-70m'dir Bayanlarda 70-60m uzun mesafe atışlarında okçular 4Dakikada 6'ar ok attıktan sonra skorlarını yazarlar.

Kısa mesafe atışlarında (50 ve30m) 2,5 dakikada 3 ok atıldıktan sonra skorlar yazılır.

Cumhuriyet döneminde modern okçuluk yarışmalarında, uluslar arası alanda başarılı olmuş olan okçularımızdan Elif Altınkaynak,İzzet Avcı,Yücel Cavkaytar, Tülün Cavlı,Cemal Değirmenciler,Elif Ekşi, Huriye Ekşi, Vedat Erbay, Macide Erdener, Uğur Erdener, Kemal Erer, Natalia Nasaridze, Arın Ongun, Zehra Öktem, Bahir Özok, Fazıl özok sayılabilir.

Günümüzde sadece hedefe isabet etme yarışmaları yapılırken Osmanlı Devletinde uzağa ok atma (Menzil) ve Gösteri olarak sert metallere (Darp) olmak üzere 3 türlü ok atışı vardır.

Osmanlı devletinde ok yapımı,kesimi ve onarımı için,ayrıca başarılı atıcılar için devlet memuru statüsünde iş imkanı varken günümüzde sadece sporcular bulunmaktadır.³⁴⁴

³⁴⁴ Morpa spor Ansiklopedisi a.g.e S. 104,105,107

17. SONUÇ

Yapmış olduğum bu tez çalışmamın neticesinde, Türkler için çok büyük bir önem taşıdığı, hatta ünlü Türk Hakanı Oğuz Han'ın oğullarını "Bozok" ve "Üçok" diye ayırdığı ve okçuluğun ilk defa Türkler de başladığı görülmektedir.

Osmanlılar döneminde ise okçuluğa ilgi, önem ve alaka daha da artmış ve Orhan Bey Bursa'yı alır almaz hemen bir ok meydanı yaptırmıştır. Bu ok meydanlarını bugünkü spor sahaları veya stadyumlar olarak algılayabiliriz. Bu ok meydanlarında genellikle adından anlaşılacağı gibi ok yarışları yapmışlardır.

Osmanlılar ok yarışlarını puta, darp ve menzil yarışları olarak üç bölümde yapmışlardır. Bu atışlarda çeşit çeşit oklar kullanılmış, demir zırhı parçalayan oklardan; bardağın dibini parçalamadan delip geçen oklara kadar ve bugün bile hala hayranlık uyandıracak kadar uzağa atılan oklar ve yaylar yapmışlardır.

Osmanlı Medeniyeti içerisinde okçuluk sporu' da kurumlaşmıştır.

Bu okları; şekilleri, yapıları, malzemeleri, temren ve kullanıldıkları yerlere göre ayırarak, her oku çeşitli alanlarda kullanılmışlardır. Ok yapımında ağaç ve kamyş kullanarak, devamlı en kaliteli ve en iyi oku bulmaya çalışmışlardır. Neticede bugün bile yapılması çok zor olan okları yapmayı başarmışlardır. Tabi bunun yanında oku atmaya yarayan yayın yapımında da bir hayli ileriye gitmişlerdir. Yayın özünü de ağaç, kemik, sinir ve tutkaldan yapıyorlardı.

Okçulukla ilgili büyük ustalar çıkmıştır. Bir Tozkoparan'ın kırdığı rekor, asırlardan beri kırılmamıştır. Bir Solak Bali, oğlunun başı üstündeki keleş yüz adımdan vurmuş, ama Giyom Tell gibi ün yapamamıştır.

Osmanlı Devleti bugünkü kulüplerin benzeri tekkeler kurmuş, özellikle güreş, binicilik, okçuluk, cirit atma gibi savaşa hazırlık mahiyeti taşıyan sporlar yapılmıştır. Padişahlar bu sporları bizzat kendileri de yaparak halkı teşvik etmişler ve başarılı sporcuları ödüllendirmişlerdir.

Cumhuriyet döneminde Okçuluk Federasyonu 1962 yılında bağımsızlığına kavuşurken, Osmanlı Devleti'nde 1421 yılında II. Murat tarafından açılan

Enderun Mektepleri'nde okçuluk dersleri verilmiş, yine 1715 yılında dördüncü defa III. Ahmet tarafından açılan Galatasaray Sultanisi'nde programın içine alınmıştır.

Tarihte Türklerin bulduğu ve kullandığı işaret oklarına (Kılavuz Oku) rastlıyoruz. Bunlar Temreni'nde boşluk bulunduğu için ıslık çalarak ya da değişik sesler çıkararak uçan ve çeşitli haber veren oklardı.

Netice olarak anlıyoruz ki; Türkler ve Osmanlılar ok yapımında, yay yapımında ve bunların kullanılmasında büyük başarı sağlayarak, okçuluk alanında en iyi olmuşlardır.

18-DEĞERLENDİRME

Osmanlılar atıcılığı savaşa hazırlanmanın eğitimi olarak gördüğü için Hz. Muhammed'in atıcılık sporunu öğrenmeyi ve öğretmeyi emretmesi (atıcılığın sünnet olması) bunu ibadetten sayması, Osmanlı padişahlarının atıcılığa özel bir ilgisinin olmasını sağlamıştır.

Şehzadelere istek ve yeteneğine göre Enderun'larda; Ok atmanın yanında ok ve yay yapmak gibi sanatlar da öğretilmiştir.

Osmanlı döneminde bir çok padişah, şehzade, sadrazam, asker, din adamı ok atmıştır. Örneğin; IV. Murat Han Hint Elçisinin "Kurşun ve ok işlemez" diye getirdiği gergedan derisinden yapılmış kalkanı ok atıp iki yerinden delmiştir. Yine ok sapladığı 12 zırhlı Kahire'ye göndermiştir. Ok meydanında 706,5 metre ok atmış adına taş diktirmiştir. Yine Topkapı Sarayındaki demir gümüş karışımı kapıyı okla delmiştir.

Kuruluş döneminde dağcılık, binicilik, kılıç sporları, avcılığın yanı sıra güreş ve ok atma sporları Osmanlı spor örgütlerinde kuralları ile yapılan spor faaliyetleri haline gelmiştir. Kanuni'ye kadar Türk Sporunu önce başkentte, sarayda ve ordu içinde geliştirmiş II. Beyazıt'la okullara girmiş, II. Selim zamanında bütün Osmanlı ülkesine Türk Spor Teşkilatı yayılmış ve bu kurumlar kendi aralarında bazen yarışma şeklinde bazen halka gösteri amacı ile faaliyette bulunmuşlardır. XVII. Yüzyılda Osmanlılarda spor konusunda gelişmiş bir teşkilat seviyesine ulaşmıştır. Spor teşkilatlarından okçuluk tekkeleri halk tarafından en fazla ilgi gören yerler olmuştur.

Ok ve yay Türklerin hayatına kadar girmiş, bayraklarında yay ve ok sembolleri yer almış, isimler (Ok-uz = Oğuz, Bozok, Üçok gibi) verilmiştir. Kısacası Türk'ün hayatının her yerinde ok ve yayı görebiliriz.

Osmanlılarda atıcılara taş dikme geleneği hiçbir millette olmayan sporcuya değer verme ve adını yaşatma olayı bu günkü rekortmenlik olayının tarihteki ilk örnekleri olmuştur.

Osmanlı da okçuluk sporunun kurumsallaşma temellerinde önemli rol oynayan unsurları şöyle sıralayabiliriz.

- Gelenek
- Askerlik
- Din
- Eğitim
- Tören ve Kurallar
- Yasal Düzenlemeler
- Yarışmalar
- Ödüller
- İmalat

Yay ile okun Türkler'in yaşantısındaki önemi konusunda pek çok örnek verebiliriz. Bunlar;

- Hz. Adem'den sonra ilk defa ok yapıp atanın İSFENDİYAR isimli bir Türk oluşu inancı,

- Okun Hakan tarafından kendisine bağlı sultanlara, aşiret beylerine ve emirlere çağrı aracı olarak gönderilmesi,

- Yay ok'u attığı için üstünlüğü, hakimiyeti yani Hakan'lığı , ok da yay tarafından yönlendirildiği için Hakan'a bağlı olmayı ifade etmesi,

- Oguz Han'ın av yapmaları için altı oğlundan büyüklük sırası ile Gün, Ay ve Yıldız'ı doğu tarafına gönderip bir altın yay getirmeleri, diğer üç oğlu Gök, Dağ ve Deniz'i de batıya gönderip bunların da üç gümüş ok bulup getirmeleri üzerine, Oguz Han, altın yayı üçe bölerek, GÜN, AY ve YILDIZ'a "Oğullarım yay sizin olsun, yay gibi okları göğe atın.) Diğer üç oğluna da: "Ey küçük oğullarım oklar sizin olsun, yay oku attı siz de ok gibi olun..." dediğinin Oğuzname de söylenmesi,

- Yay'ın yönlendirici, ok'un da hedefi vurucu olması nedeniyle Osmanlı Padişahlarının savaş düzeninde kendilerini yay yerine koyarak Yeniçeri askeri ile merkezde, Anadolu askerinin bir şehzadesi ile sağ kolda, Rumeli askerinin de

başka bir şehzadesi ile sol kolda savaşa katılmaları bunun Oğuz mitolojisinin Osmanlılarda devam etmesi,

- Türk Hakanları müslüman olduktan sonra da komşu uluslara yazdıkları mektupların yukarısına yay ve ok resmini koyması,

- Osmanlı soyundan olanların yay kirişiyile boğularak öldürülmeleri,

- Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey in bastırıldığı paralar üzerinde yay resminin bulunması,

- Oğuz soyundan gelen sultanların yay ve ok'u hükümdarlık sembolü bilip hiçbir zaman yanlarından ayırmaması,

- Osmanlı padişahlarından bazıları tahta oturduktan ve Edirne'de iseler Eski Cami de, İstanbul'da iseler Eyüp Sultan Türbesi'nde kılıç kuşandıktan sonra ok atma meşğine başlayıp, "Büyük kabza" almaları,

- Osmanlıların atıcı (Kemankeş) yetiştirmek için özel tekkeler, talimhaneler ve alanlar yapıp bu yerlerin başına yetenekli, bilgili ve tecrübeli öğretmenlerin atanması,

- Atıcılığın tekniğini içeren çeşitli kitaplar yazdırmaları,

- Sporcuları kategorilere ayırıp 900 cü, 1000 ci ve 1100 cü diye sınıflandırmaları,

- Rekor kıran atıcıların adını ebedileştirmek için sicil tutup anıtlar dikmeleri ve bu spor için özel yasa çıkarmaları,

- Padişahların, sadrazamların, Ok Meydanı'na gidip diğer sporcularla yarışmaları,

- Peygamberimizin ok atmanın faydaları konusunda Hadis-i Şeriflerinin bulunması,

- Okumak sözcüğünün nişanlara ve düğünlere davet anlamında kullanılması bu geleneğin eski Türkler'de davet edilene ok gönderilmesi töresinin bir devamı olması,

Osmanlı Devletinde sporun sosyal bir statü sağladığı görülmüştür. Örneğin; Kaptan-ı Derya Turgut Reis bir levent iken güreş sporunda gösterdiği ustalık ve cesaret onu Kaptan-ı Deryalığa yükseltmiştir.

Sultan Abdüllaziz sarayda pehlivanlar bölüğü ile yüzücülükle ilgili bir lonca teşkilatı kurdu muştur.

Yıldırım Beyazıt av işlerine bakan Doğancı Koğuşu kurdururken, Yeniçeri ocağı için de Sekban sınıfını kurdurarak, ordunun ava çıkmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devletinde ilk defa ve şura tarafından atıcılar kanunu yapılırken, sporcuların adları taşlara yazılarak edebileştirilmiştir.

19-ÖNERİLER

1- Okçuluğun Osmanlı devletinde olduğu gibi en önemli spor dallarından birisi olabilmesi için Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü ile okçuluk federasyonu tarafından bu günkü spor eğitim merkezlerinde okçuluk eğitim merkezleri açılmalıdır. (güreş eğitim merkezleri gibi)

2- Okçuluğun yaygın olarak yapıldığı yerler pilot bölge seçilerek buralara okçulukla ilgili saha . malzeme tesis ve antrenör yardımı yapılarak uluslar arası alanda başarılı sporcular yetiştirmeliyiz . Başarı ilgiyi de artıracaktır. (örneğin Naim SÜLEYMANOĞLU' nun Türkiye ' ye gelmesi ve başarılı olması haltere ilgiyi arttırmıştır.)

3- Ünlü okçuların adlarını yaşatmak ve okçuluğu yaymak için Osmanlı devletindeki başarılı okçuların anısına (Tozkoparan , Bursa' lı Süca gibi) her yıl geleneksel olarak uluslar arası okçuluk yarışmaları yapılmalıdır. (Yaşar DOĞU , Vehbi EMRE güreş turnuvası , Bekir CÖMERT boks turnuvası gibi)

4- Beden Eğitimi ve Spor bölümlerinde mecburi olmasa da hiç değilse okçuluk seçmeli ders olarak okutulmalıdır.

5- Okçulukla ilgili yayınlar devlet tarafından desteklenerek çoğaltılmalı , okçulukla ilgili Osmanlıca eserler günümüz Türkçe sine çevrilerek bu tür yayınlar çoğaltılmalıdır.

6- Geleneksel Türk sporları Federasyonuna bağlı olarak, tarihte Osmanlılar ve Türkler tarafından yapılmış olan ama günümüzde yapılmayan menzil atma (uzağa ok atma) , darp vurma (gösteri amaçlı sert metallere atış yapmak) gibi yarışmalar yapılarak kaybolan bu kültürümüz yeniden canlandırılmalıdır.

7- Bursa ' da ki **Atıcılar** , İstanbul ' da ki **Okmeydanı** ve başka illerdeki ok meydanları vakıf haline getirilerek (zaten vakıftırlar) eski işlevlerine kavuşturulmalıdırlar.

20. KAYNAKÇA

- Afyon, Y. Akif – Ali Tunç, **Beden Eğitimi ve Spor Tarihi**, Damla Matbaacılık, Konya, 1997
- Alpman, Cemal, **Beden Eğitimi ve Çağlar Boyunca Gelişimi**, M.E.B. Basımevi, İstanbul, 1972
- Arabacı, Caner, **Osmanlıda Spor Sempozyumu** “Osmanlı Spor Kuruluşları – Vakfi İlişkisi”, Konya, 1999
- Atabeyoğlu, Cem, **Okçuluk Tarihi**, Türk Spor Vakfı Yayını, Ankara, 1998
- Aydın Hilmi, **Türk Yay ve Okları** Türk dünyası Tarih ve Kültür Dergisi Sayı 9-165 İstanbul 2000
- Baykal, İsmail H. **Enderun Mektebi Tarihi**, İstanbul, 1953
- Busbecq, O.C. **Türk Mektupları**, (Çev. Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul, 1939
- Canan, İbrahim, **Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye**, Ankara, 1979
- Çelebi, Evliya ; **Seyahatnâme** Üçdal Neşriyat, Tasvir Matbaası İstanbul, 1985
- Eberhard, W. **Çin Tarihi**, T.T.K. Ankara, 1947
- Ersoy, A., Birgiç,H., Göral, M; “Osmanlı Devletinde Sporda Ödüllendirme”, **Osmanlı Devletinde Spor Sempozyumu**, Konya, 1999
- Enfal Suresi, 60. Ayet**, Kuran-ı Kerim, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Ankara, 1983
- Fişek, Kurtkan, **Türkiye Spor Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul,1985
- Gökyay, Orhan Ş, **Dedem Korkut Kitabı**, Devlet Kitapları, M.E. Basımevi, İstanbul, 1973
- Gözaydın, Nevzat ; “**Geleneksel Türk Sporları Semineri 31 Temmuz 1976 Konya**” Güven Matbaası Ankara 1977
- Güven, Özbay. **Türklerde Spor Kültürü**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara,1992
- Hüseyin Bin Ahmet Erzurumi, **Hulasa Fi-ilm-i Remy** (Sadeleştiren Nurettin Rüştü Bingöl), Konya, 1944,
- İşcan, Fehmi, **Türk Spor Tarihi**, M.E.G. ve S. Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1988
- Kafesoğlu, İbrahim. **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993
- Kahraman, Atif, **Osmanlı'da Spor**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995

- Kâni, Mustafa, **Telhis-i Resail-i Rumat**, İstanbul, 1847
- Karaküçük, Suat **Ülkü Seçilmiş Spor Makaleleri**, T.D.F.O., Ankara, 1993
- Keten, Mustafa ; **“Türkiye’de Spor”** Ayyıldız Matbaası Ankara, 1974
- Morpa Spor Ansiklopedisi**, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 1997
- Öz, Tahsin, **Türk Okçuluğu ve Atatürk**, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1970,
- Özden, Nuh, **Türklerde İlk Spor Kulüpleri**, Niğde Üniversitesi Bitirme Tezi, Niğde, 1999
- Öztek, İbrahim; **“Osmanlı Spor Kuruluşları – Vakıf İlişkisi ” Osmanlı Devletinde Spor Sempozyumu**, Konya 1999
- Öztuna, Yılmaz, **Türkiye Tarihi**, Hayat Yayınları, Ankara, 1998
- Peçevi İbrahim, **Tarih-i Peçevi**, İstanbul, 1283 h.
- Riyazü’s Salihin Tercümesi**, D.İ.B. Yayınları, Ankara, ?
- Sümer, Faruk, **Oğuzlar**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1992
- Süreyya, Mehmed, **Sicil-i Osmani**, İstanbul, 1890,
- Tayga, Yunus, **Türk Spor Tarihine Genel Bakış**, M.E.G. ve S. Bakanlığı Yayını, Ankara, 1990
- Turan, Ahmet. **İslamiyet’te Sporun Önemi ve Sağlıkla İlişkisi Üzerine Deneme**, 19 Mayıs Spor Akademisi, Ankara 1978
- Turan, Osman, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, İstanbul, 1969
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, T.T. K. Yayınları, Ankara, 1995
- Yazıcı, Nuri **Milli Tarih Şuuru ve Büyük Türk Devleti**, Ocak Yayınları, Ankara, 1984
- Yeni Türk Ansiklopedisi**, Cilt-VII Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1985
- Yıldız, Doğan, **Türk Spor Tarihi**, Ser Yayıncılık, İstanbul. ?
- Yücel, Ünsal, **Türk Okçuluğu**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara, 1999